

A

DOBÓ-BALASSA-FÉLE ÖSSZEESKÜVÉS

TÖRTÉNETÉHEZ

1569—72.

LEVÉLTÁRI KUTATÁSOK ALAPJÁN

IRTA

Dr. KÁROLYI ÁRPÁD.

(Felolvast. a M. T. Akadémia 1879. ápril 7-diki ülésében.)

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1879.

ELŐSZÓ.

A bécsi államlevéltárban, azon alkudozások irományai közt, melyeket Miksával János Zsigmond fölhatalmazottja Békés Gáspár a minden későbbi egyezkedési kísérletnek alapúl szolgáló nagyváradi béke alapján folytatott, a magyar király s Erdély viszonyát illusztráló iratok között a hiressé lett, de kevésbé ismert Dobó-Balassa-féle összeesküvést s Dobó pozsonyi fogságát illető több érdekes darab található. Nem teljesek ez iratok, magok a legfontosabbak csonkán maradtak fönn; de a lengyel s török actákból, a velencei követek kiadatlan sürgönyeiből részben kiegészíthetők. Egykorú történetíróktól, Istvánffytól és Forgácstól bírjuk az események rövid leírását. De míg Istvánffy a maga véleményét a hiányosan előadottak után tartózkodik kimondani; addig Forgács Ferencz gyűlöletes világításban tüntetvén föl az ügyet, az összeesküvés *meséjének* genesisét a király s a magyar kamaraitanácsosok tisztességtelen pénzsomjában véli föltalálni. Forgácsnak, az ő idejéig történetírásunk kétségtelenül legkiválóbb alakjának elbeszélése Istvánffy hitelét nem volt képes lerontani; történészeink emezt követik, bár Forgácsnak is igazat adnak. — Én a conspiratió keletkezését s lefolyását a mondott iratok segélyével szándékozom vázolni. Az összeesküvés miben-

IV

létét, okait, Miksa magatartását s a Kenderessy-féle nevezetes hamisítást ismertetvén, míg a homályos tárgyra világot vetek: talán sikerülni fog a vádpontok alapján Dobóék bűnössége mértékét a legkisebbre leszállítanom, viszont a szándékosan tévedő Forgács corrigálása mellett Miksát az ellene támasztott vád alól kitisztáznom.

I.

(Miksa jellemzése egykorúak által. — Magyarország elégedetlen vele. — A közeli távollét okai. — A magyar tanácsosok fölterjesztése. — A velencei követ tudósítása. — Országgyűlés.)

Kevés fejedelemről írtak egykorúak annyi szépet és jót, mint Miksa magyar király- és német császárról. A húzamos ideig udvarában tartózkodott Michiel, Velence követe, a ki, mint Velence követei általában a miről a dogét tudósítja, azt mind vagy közvetlen tapasztalás, vagy a legbiztosb elérhető forrásból való merítés után gondolta át és tette papírra, — ez a Michiel is, szinte meglepi az embert, annyi jót mond Miksáról. Pedig nem lehet ráfogni, hogy hízelegne.¹⁾ — Erős, csaknem kiméretlen vonásokkal mutatja be a fejedelem jellemének árnyoldalait, azt mondja róla, hogy hamar haragvó, indulatos, könnyen sértve érzi magát; jól ért a képmutatáshoz, meglátszik rajta a spanyol nevelés; ígéreteiben, a szavakban sokkal pazarabb s meggondolatlanabb, mint az bármi kis fejedelmecskéhez illenék; gondolkodása könnyű, ítélete nyugtalan, változó. — De e szigorúan alakított arczképet aztán olymódon nuancirozza az olasz, a mint az a császárra nézve csak kedvező lehet. Megkedveli, sőt hajlandó bámulni az ember Miksát minden oldaláról. Mint ember — azt mondja — egyszerű, mesterkéletlen kedélyű, szelid lelkületű, derült homlokú; társaságban tréfás, víg, enyelgő, de mindig még tréfa közben is bizonyos szelid méltóság ömlik el rajta, a mi őt annál kedveltebbé, szeretetreméltóbbá teszi. — Már a körülmény, hogy tréfáit, bohóságait, játékait és meséit majd minden népnek ismeri, az em-

¹⁾ Fiedler. Relationen venet. Botschafter stb. Font. rerr. austr. XXX. 280 s köv. II.

berbarátot árulja el. — Finom érzületéről tanúskodik az, hogy a zenét minden egyéb multságok fölött kedveli. — Esze élénk, folytatja a követ, judiciuma bámulatos, gyorsan fölfog és megért mindent, egy gondolatra kiválasztja a dolog lényegét. Emlékező tehetsége szerencsés, a kit egyszer látott, az eszébe jut, bármily rég látta is ; — oly tulajdonság, mely nagy fejedelmek jellemző sajátja. — Mint államférfiről a bizonyára elég valódi államférfit látott olasz semmivel sem szól kedvezőtlenebbül. Ellenkezőleg azt mondja, hogy Miksa, midőn a nála székelő követekkel értekezik, ekkor ragad leginkább bámulatra ; az államügyek, a politicumok az ő tulajdonképeni tere ; akár ő terjeszt elő vagy javasol valamit, akár az eléje terjesztettéről ad véleményt — s ily alkalmakkor a rögtönzött feleletek nagymestere. Ministerei tanácsa nélkül, mielőtt a dolgot velök meghányta volna, mit se tesz. — Minden ügyben ép úgy audientiáinál szorgalmas türelmes ; magához ereszt mindenkit s a legnagyobb béketűréssel megengedi, hogy válaszára újra feleljenek. — A folyó ügyek expeditiójánál különös buzgalommal működik s innen van az is (— és ez, veti közbe a követ, ő felsége s ministerei dicséretére legyen mondva —) hogy bármely ügyet hamarább végeznek el Miksa, mint akármely más fejedelem udvarában. — A tétlenségnek nem barátja ; egy órát sem enged elröppenni a nélkül, hogy valamit ne végezett volna. — Igazságos fejedelem, soha nem bántott meg senkit igazságtalanul s nem engedte, ha tudta, hogy bárkivel jogtalanság történjék. Már természeténél fogva kegyes, a rideg szigor messze van kedélye melegségétől — s nemcsak írtózik a büntetéstől, különösen ha az vérontással van egybekötve, de kegyosztásra a legnagyobb mérvben hajlandó ; jót tesz, a mikor lehet s a mennyire telik tőle. ¹⁾ — Ha ez előnyös rajz után hozzávesszük még azt az általánosan ismert dolgot, vallási tekintetben mily türelmes és fölvilágosodott volt Miksa : azt hiszem, oly fejedelem képe van előttünk, ki mint ember embernek, mint államfő, ha nem nagynak, de buzgónak, jót akarónak s olyannak látszik, a ki alatt népei jóléte zavartalan fejlődhetik.

¹⁾ Forgács az ellenkezőt mondja róla: »nec minima dare esset solitus.« Mon. Hung. Hist. SS. XVI. 417.

Hosszasban időztem tán Miksa arczképe előtt, mint föl-vett tárgyam engedné. De szándékkal tevém ezt. Mert ezzel a rajzzal, ezzel a jellemzéssel a dicsért fejedelem első országának Magyarországnak akkori képe sehogysem harmoniál s azonkori történeti följegyzéseink s a fönmaradt okíratok nagyon sokszor kíméletlenül ellenkező ítéletre adnak alkalmat.

Soha nem volt még addig fejedelem ellen nagyobb ellen-szenv, nagyobb elégtelenség, mint e jó király, e jó ember kor-mánypálczája alatt — Magyarországon.

Az uralkodása elején hozzákötött reménység igen nagy volt s ő mindjárt a legelső alkalommal az 1566-ki török háború-ban oly kicsinyesnek bizonyult, hogy a nemzet még sokkal később is a folytonos küzdelem s nyomás között a legnagyobb elégedetlenséggel, csaknem kétségbeeséssel gondolt vissza arra a körülményre, hogy fejedelme a kedvező alkalmat elszalasztá a török legyőzésére s elmulasztá alattvalóit végtelenné vált nyo-morúságukból kiszabadítani. ¹⁾ E szerencsétlen kezdet után maga Miksa is egészen elveszté lelkének előbbi ruganyosságát, nagy-ratörő tervei, gondolatai megcsuklottak, mert jól tudta, mily na-gyot esett az emberek vélekedésében s hogy a hadjárat rossz ki-menetele neki tulajdoníttatik. — Ez őt tartózkodóbbá, nagyobb tervtől idegenkedővé tette, nyugalom után vágyakozóvá. ²⁾ De mindamellet nem hogy megelőzni igyekezett volna intézkedései által az általános elégedetlenség elharapózását, inkább növelni segíté azt. Nem lett volna csuda, ha csakugyan lábra kap vala az a vélemény (a miről a velencei követ szól), miszerint a néme-teknek csak kíváncs a magyar faj veszte, a magyar terület pusztúlása, hogy az ország pusztá vadonná válván a német s török között, e félelmes ellenséget ő tőlök elválassza. ³⁾ S ez annál

¹⁾ Ezt mondja a későbbi, Michiel után következő velencei kö-vet Corraro. Fiedler i. h. 322.

²⁾ Michiel u. o. 282.

³⁾ Non è in tutto discara à Todeschi questa diminutione di forze et estintione de nobili et de soldati in Ongaria; perche . . . de-ide-rieriano li Todeschi che il regno si riducesse ad una solitudine, che come un deserto, restasse nel mezzo tra li Turchi et loro, affine che non tanto maggior impedimento non ardissero Turchi di accostarsi alli paesi loro — U. o. 298.

jobban fájhatott a nemzetnek, mert minden egyes tagja tudta azt, a mit Michiele mondott róluk: fuimus Troës, fuit Ilion, hogy hazájuk egykor oly ország volt, mely a francziával versenyzett a keresztyén népek közt az első helyért; most pedig nyomorúlt hitvány provinciává süllyedett. ¹⁾

Már az 1567. országgyűlés előtt, midőn a magyar tanácsosok az orsz. gyűlési propositiók tárgyában véleményüket a király elé terjeszték, élénk színekkel festék abban az ország kétségbeejtő állapotát, mely szomorú illusztrációjául szolgált a forrongásnak s nem csoda, ha az udvar élénk aggodalommal nézett az országgyűlés elé, mint arról a spanyol király bécsi követje egykorú jelentésében szól. ²⁾ — Privát sérelmek, rossz indulat az udvar részéről fokozták az elégtelenséget, így pl. az a körülmény, hogy midőn az 1567-diki országgyűlésen a rendek a királyi kapitányok által János Zsigmond kezéből visszafoglalt s a végvárakhoz csatolt jószágokat előbbi jogos tulajdonosaiknak visszaadni kérték, a király azt kereken megtagadta, mert azok »jure belli« őt és egyedül őt illetik — s csak nehezen csendesültek le a rendek, midőn végre a király engedett. ³⁾

Az 1569-ki országgyűlést megelőzőleg, midőn a király hívására a magyar tanácsosok február elején Bécsben összegyűltek, fölterjesztésükben őszinte szavakban adtak az ország panaszainak s a magok érzelmeinek szabad folyamot. E tájban merült föl az a hír, hogy János Zsigmond több magyarországi urat behálózva ügynökei által egész Slavoniáig izgat s a porta beleegyezését Miksa megtámadására s az ország meghódítására kinyerni reméli. Liszti veszprémi püspök a derék cancellár által szerkesztett fölterjesztés e körülmény kapcsában leplezetlenül előszámlálja az okokat, melyek az általánosan uralkodó elégtelenségét keltették s növelik. Panaszkodnak, hogy az ország ügyei

¹⁾ Quanto adunque all' Ongaria, si può ben dir di lei con ogni uerità quel uerso: Fuimus Troës, fuit Ilion, essendo ridotta in somma infelicità et miseria; non solo perche di regno et di regno il primo di christianità (hauendo competita quelli Re di precedentia con il re di Francia), di regno, dico, sia ridotto in prouincia . . . sth.

²⁾ Fraknoi Magy. Orsz. Eml. V. 76., 79.

³⁾ A velencei köv. jelentése. Fraknoi V. 97., 98.

idegenek által tárgyaltnak, magyarokkal nem is lesznek közölve, a magyar tanács tekintélye legalsó fokra sülyedett, ha az udvar információt akar magának valamiről szerezni, ezért nem a rendes országtanácsot, hanem a hízelgő kamarát keresi meg. A ki valami ügyben a fölséghez fordul, azt vagy a kamarához vagy a hadi tanácshoz utasítják, a honnét aztán hosszas várakozás, lótás-futás után ki nem elégítő válaszzal bocsátják el. A magyar kamarai tanácsosok, hogy a király kedve szerint láttassanak cselekedni, az ország világos törvényei ellen vétének, a miből azután korántsem fölséged haszna következik, — mondja a vélemény — sőt inkább az országlakosok elkeseredése, fölségedtől való elidegenülése. Tovább is megy a kamara: a fiscusi pörökben oly erőszakos nyomást gyakorol a bírákra, a mi a botránnyal határos (non sine scandalo) s nem csuda, ha a bírák a felek előtt a legnagyobb mértékben gyanúsok. Hozzávéve az idegen kapitányok és zsoldosok fékevesztett kihágásait — ezek az elpártolásnak okai, ezekben gyökerezik a János Zsigmonddal szövetkezettekről szóló hír, ezeket — mondják a tanácsosok — kötelességünk fölséged előtt kifejtetni ¹⁾

És e panaszokat az a kép, melyet az idegen, részrehajlatlan velencei követ rajzol a dogehoz intézett azonkori sürgönyeiben, tökéletesen megerősíti. — Arról szólván, hogy az 1569. év elejére kihírdetett, de elhalasztott országgyűlés kezdetére feltűnőleg csekély számban szállingóztak a rendek Pozsonyba, a többek közt ennek okát főként a közeli gűletlenségben keresi. Erősen sértve érzik magokat a magyarok ő fölségétől; a király őket hűtleneknek megbízhatlanoknak tartván, kegyeit megvonja tőlük, minden jótéteményből kizárja őket; a tisztségeket, kapitányságokat idegenekre, főleg németekre ruhazza s ha bármi módon háromolnak jószágok a fiscusra, ő felsége az érdemeseket, a rokonokat *stb.* egyáltalán nem veszi tekintetbe, soha senkit meg nem adományoz, pedig az ország törvényei mind ezekről eleget intézkednek.²⁾ — Magyarország e pillanatban még csöndes, de csak egy

¹⁾ A tanácsosok fölterjesztése 1569. febr. 22. Bécsi áll. ltár Com. Hung.

²⁾ A velencei követ jan. 13. 1569. (1568.) kiadatlan dispaccik. a bécsi áll. ltárban,

kicsike jelentéktelen esemény kell, hogy lángba boruljon, hogy nagy veszedelem törjön ki, annyira általános az elégedetlenség s annyira nagy az ország főbbjeinek habozása.¹⁾ — A Bécsbe gyűlt magyar uraktól kellett az ügyes olasznak informatiókat szerezni; mert alig oszlott szét a magyar tanácsosok említettem értekezlete, már a dogét újból értesíté Michiel az urak elégedetlenségéről is. Legjobban fáj a nemzetnek az idegenek száma nélkül való becsmérlése; azt mondják az urak: ez az ország totalis romlásának oka; sem honszeretet sem érdek nem köti ez idegeneket a rájuk nézve idegen földhöz s így nem is gondolnak egyébbel, mint az-zal, hogy mennél rövidebb idő alatt mennél többet csavarjanak és csikarjanak ki belőle. S nem attól kell tartani ő fölségének, hogy egyik vagy másik úr elpártol tőle, nem ez a veszedelem, hanem az, hogy az egész ország elidegenedik — a mi minden-esetre be fog következni, ha ő felsége az ország kormányzatában másként nem jár el.²⁾

Sokan azt állítják, hogy Miksának még atyja életében mint a vallás ügyében, úgy egyebekben is eltérő gondolkodása volt attól, minőt akár a spanyol, akár a bécsi udvar légköre róla föltenni engedett. Nagy terveket, eszményi törekvéseket tulajdonítanak neki. Jutott-e ezekből Magyarország részére is — nem tudjuk. Annyi áll, hogy trónralépte előtt atyjának kormányzata formáit nem helyeselte, meg volt győződve arról, hogy az a rendszer, úgy amint van, a maga egészében helytelen, csak az önző ministerek és tanácsosok kapzsiságának, pénzszomjának forrása. De később mindez megváltozott. S megváltozott annyira, hogy mint följegyezve áll, haragudott, ha előbbi véleményét eszébe juttatták. Sokkal erőtlenebb lélek volt, semmint a megszokott vágásból ki merte volna terelni a kormányozás kerekeit, az adott körülményekbe beletalálta magát s atyjáihoz hasonlóságát.

¹⁾ A velencei köv. dispacci jan. 27. . . . pero se sopragiongesse ogni piccolo accidente, di qualche commotione, porteria gran pericolo per la mala dispositione et universal mala contentezza et titubatione di questi piu grandi di vedersj qualche gran reuolutione.

²⁾ A vel. köv. disp. marc. 3. . . . - la sua M^{ta} corre gran pericolo non della alienatione particolare di questo ò quello signor Ongaro ma di una alienatione di tutto il regno intieramente . . . stb.

ministereivel meg lőn elégedve, azoknak tanácsa nélkül mitse tett. Pedig hogy azok valóban édes-keveset értek s még kevesebbhez értettek, azt már régen megjegyezte rólok a köztük élő, őket jól ismerő Corraró. ¹⁾

A kedélyek ilyenén forrongása között tartaték Bécsben a magyar tanácsosok értekezlete. Érdekes (ha igaz) a mit Forgács erről följegyzett. Draskovics Gy. zágrábi s Bornemisza Gergely nyitrai püspököt privatim eskü alatt kérdezte volna Miksa a közéletlenség okairól. Ezek esküjökre támaszkodva, őszintén felelték: ok az, hogy az ország törvényei semmiben sem tartatnak meg. — Miksa, Forgács szerint, bevallá, hogy bár tudtán s akaratján kívül, hibás, de hibáját jóvá akarja tenni. Így hirdette volna csak ki ezután az országgyűlést az 1569. év augusztusára. — Az országgyűlés megnyílt, rája a János Zsigmondal czimboráskodó Balassa János és Dobó István is megérkezének. — A rendek erős, alkotmányos érzületet hoztak magokkal s mégis megtörtént az, hogy az összes rendek jelenlétében és szemök láttára, előre adott királyi szó és biztatás ellenére, az immunitás elvének sérelmével, mind a két úr, mint ő fölsége ellen összeesküvők, fogságra vettetének.

¹⁾ Corraró végrelatiója, Fiedler i. h. 337.

II.

(Istvánffy s Forgács előadásai. — A Tegenyey ügy. — A Perényi-féle javak. — Miksa gyanúja Dobóék ellen. — E gyanú oka az országgyűlés elhalasztásának.)

Az elégedetlen magyar uraknak 1568. végén s 1569 elején János Zsigmonddal való összeköttetéseiről, az uralkodó ellen szőtt titkos terveikről két egykorú történeti följegyzés maradt reánk. Az egyik Istvánffy, a másik Forgács tollából.

Istvánffy bőven beszéli el, hogy »a mint mondják«, Bocskay György s Dobóék terve szerint Zólyom- és Lévából Nyitra lett volna elfoglalandó s aztán a füleki s szécsényi török segélyével Nagy-Szombat és Pozsony. Ekkép az országból Miksa kitúratott volna. Bocskay e terv végrehajtásán fáradozott Balassánál, Dobónál, elment volna Draskovics zágrábi püspökhöz, rábírta Tahy Ferenczet s Nádasdy Tamás özvegyét. Bármily titokban folytak is az üzemek, Rákóczy György, Deregnyei Pál szathmári magyar parancsnokok a dolgot Ruber kassai kapitánynak érté- sére adták. Azonkívül Memhet basa is elküldte volna János Zsigmond leveleit, melyekben az a magyarok panaszát Miksa ellen előadja. Szentkirályi Miklós, kit Balassa János és Farkas a véglesi berekben egy levélnek Erdélybe vitelével bíztak meg, a levelet Ruberhez vitte volna. Midőn Balassa Jánosnak tudomására jött, hogy levele hová került, magát a baj és gyanú alól tisztázandó, Bécsbe ment. Miksa nemcsak kegyesen fogadta, de elmenetele- kor kezét adván neki, biztosítá, hogy Balassa hűségéről meg van nyugtatva, sőt kegyéről őt meggyőzni óhajtván, Erzsébet főher- czegnőt is megszánkáltatta Balassával. Ennyi kegy Dobót is arra bírta, hogy maga beteg levén, helyettesül testvére fiát Zele- méryt küldje Bécsbe. Ez is jó válaszsza- lal tért vissza s a király nevében bátyját az országgyűlésen való megjelenésre felszólítá,

Azonban az országgyűlésen megjelent Dobó és Balassa elfogattak. Miksa ügyüket néhány előkelővel, kik mellé a nemesi rendből is kiválasztott némelyeket, meghányatta — s ezek utoljára is azt határozták: tegyen ő fíge a foglyokkal legjobb belátása szerint. A két fogoly a tanácskozók elé vezetettvén, röviden tudtokra adták, hogy letartóztatásuk oka a hűtlenség ő felsége ellen. »Tudom ugyan — végzi előadását a jelenvolt Istvánffy, — hogy mind Dobó, mind Balassa folyamodványaikban s élőszóval bizonyították ártatlanságukat s azon leveleket, melyek az ő nevökben János Zsigmondhoz voltak intézve, régi irigyeik Ruber és Krusics megegyezéséből Kenderessy István által Kassán írottaknak s hamis pecséttel pecsételteknek állítják; de mivel úgy emlékszem a történetekre, a mint előadtam s az ügy világossá sohasem lön: az egész dolgot abban hagyom.«¹⁾ Mennyiben van igaza Istvánffynak, a következők fogják megmutatni.

Istvánffytól Forgács előadása eltér. Ő már a magyar kamarát hozza bele az ügybe s az ő előadása után a Balassa-Dobó-féle conspiratio ügye Illésházy híres pöréhez hasonlónak tűnik föl. Miksa tudván, hogy Báthory Miklós, Balassa János és Dobó István sértve érzik magukat, küldöttek s levelek által sürgette megjelenésüket a kihírdetett országgyűlésre. Balassától Dobótól gazdagságuk s katonai tehetségük miatt tartott; de Dobótól más okért is. Ez ugyanis Sáros-Patakot Perényi Gábor ellen törvény útján követelte; Perényi, mert félt a pör kimenetelétől, egy özvegy asszony által hatalmaskodási pert akasztott Dobó nyakába: hogy a Dobó-testvérek az asszony férjét fogságban tarták; úgy okoskodván Perényi, ha Dobó a nagyobb hatalmaskodásért fővesztésre ítéltetik, Sáros-Patak neki megmaradhat. Perényi halálával Sáros-Patak a fiscusé lön, de Dobó a pört folytatá. Miksa Dobó ellen Perényiné által egy más pört kezdetett, mit látva Dobó, protestált, hogy a király őt jogaiban gátolja. De mivel a birtok nagy volt, gondolni lehet, hogy Miksa nem ereszti senki kezére — s azért az említett nemes asszony pörében a capitalis sententiát végrehajtani parancsolá. Az ország bírái azonban azt mondák, hogy az ítélet, miután Dobó az asz-

¹⁾ Istvánffy (kölni kiad.) 508. s kövv.

szonynyal pénzben kiegyezett, elévült; erre a kamara azt veté ellen, hogy Dobó nem tartá meg pactumát az asszony irányában, tehát az ítélet érvényes. Dobó azt mondá: ennek nem ő, hanem az özvegyasszony az oka, mert megvesztegettetvén, nem akarta a szerződést elismerni. Ekkor Dobót a kamara Pozsonyban járta alkalmával elfogatta; de Dobó szerencsésen megszökött. Most tehát az ő és Balassa nevében levelek koholtattak János Zsigmondhoz és Békéshez, mely levelekben Miksa gyaláztatik s János Zsigmond háború indításra szólíttatik föl Miksa ellen.¹⁾

A két egymásnak ellentmondó elbeszélés közt az igazság a középben van s pedig körülbelől abban a formában, a mint azt Forgács Simon az öcsce előadásához tett jegyzetében elbeszéli²⁾ Forgács Simonnak az ügy állását maga Balassa mondta volna el — s e szerint minden bajnak Kenderessy és hamisításai voltak okai. Mielőtt azonban ennek a fönmaradt okiratok alapján elmondásába ereszkném, szükség a kamara Forgács által kiindulás pontúl vett beleavatkozásáról is megemlékezmem, a meny nyire ezt a bécsi udvari kamara hiányos adatai alapján tenni képes vagyok.

A XVI-dik századnak még 50-es éveiben, a magyarországi rabló-lovagkor virágzása idejében történt, hogy a hatalmas Dobó-testvérek István az egri hős (kit Forgács fősvénységéről hírhedtnék — avaritia infamis — nevez) Domokos és Ferencz Tegenyey Tamás ung-megyei birtokos nemesi curiájára s birtokaira törvén, azokat nemcsak elpusztíták, töle nemcsak több jószágot elvettek, de magát is elfogták. Tegenyeynek fogságából kiszabadulnia sikerülvén, legelső dolga volt a rabló urak ellen főbenjáró pört indítani. A Dobó-testvérek tudták, hogy az ország törvényei fej- és jószágvesztést szabnak az elkövetett bűnre — s azért tanácsosnak látták az Istvánt őszintén kedvelő Ferdinándhoz fordulni. Ferdinánd szívesen felkarolta ügyüket, Verner Györgyöt és Rakovszky Györgyöt biztosokúl küldé a bosszús Tegenyeyhez egyezség létrehozatala céljából. De Tegenyey er-

¹⁾ Forgács. Mon. Hung. Hist. SS. XVI. 416. s kövv.

²⁾ Forgács Simon jegyzetei igen hasznos útbaigazítók ott, a hol Ferencz téved.

ről hallani sem akart s Dobóék az 1559-ki országgyűlésre megjelenén, onnét újból ostromolták kéréseikkel Ferdinándot. Ennek eredménye egy mandatum lőn Nádasdy Tamás, Révay Ferencz, Mérey Mihály és egyéb rendes országos bírákhoz, melynek értelmében a király a három Dobó-testvérnek, miután azok tettök törvénytelenységét újból elismerték, a fej- és jószágvesztés büntetése alól oly föltétellel ad kegyelmet, hogy fejráltságképen mindegyikük 200 – 200 aranyforintot fizessen homagiumúl Tegenyeynek s azt azonkívül közösen kielégítsék.¹⁾ Tegenyey időközben elhalt; özvegye Dobó Istvánnal és Domokossal bizonyos javakban kiegyezett.²⁾

Ferdinánd halála után a Perényi-féle javakkal Dobóékra veszélyes fordulat állott be. Az udvari kamara actái csak annyit tudnak ugyan, hogy a javakat elárúsítani szándékozó Miksa az eladással megbízott commissariusokat: Turzó Ferenczet, Karling Jánost és Ormáni Demetert Dobó Istvánhoz is, mint egyik revőhez utasítá³⁾; de Forgács azt is állítja, hogy e Perényi-féle javak háromlása ellen a maga igényeivel föllépett Dobót Miksa a kamara útján Tegenyeyné pörével akarta semmivé tenni. Ez állításnak, mely Forgács pessimismusán s a mindenesetre bűnös kamarai tanácsosok iránt táplált gyűlöletén alapúl, semmi bizonyossága nincs.

Dobó pörösködött ugyan 1568 közepén a magát ki nem elégítettnek tartó Tegenyeynével: de Miksa, épen a kamara véleménye alapján, az ügyet a legközelebbi országgyűlésre parancsolá halasztani.⁴⁾ Csak midőn Dobó 500 forintban kiegyezett az özvegyasszonynyal s ez egyezséget a bírák a kamara ellenére (mely azt az asszonytól kieroszakoltnak állítá) érvényesnek mon-

¹⁾ Bécsi udv. kam. levéltár. Hung. 1568. Dobó melléklí egy folyamodványához Ferdinand 1559. nov. 20-iki mandatumát.

²⁾ Az erre vonatkozó iratok szintén a bécsi udvari kam. levéltárban u. o.

³⁾ Az instructió Kelet-Magyarország leggazdagabb embereit nevezi meg: Dobó Istvánt, Mágoes Gáspárt, Báthory Györgyöt, Homonnay Ferenczet, Zay Ferenczet, Fánecy Györgyöt és Perényi J. özvegyét a nagyságosak s Kátay Ferenczet és Gémes Ferenczet a vitézliők rendjéből. — 1568. jan. 13. Ud. kam. ltár.

⁴⁾ 1568. jun. 17. U. o.

dották: tőn a kamara olyat — a császár tudta nélkül,¹⁾ a mi Dobót János Zsigmond felé hajtotta. Poroszlóival elfogatta az épen Pozsonyban időző agg hőst, kinek aztán (Forgács elbeszélése szerint) csak csellel sikerült veszélyes helyzetéből megszabadúlnia.

Látnivaló, hogy Forgács a maga elbeszélése által taciturne az összeesküvés lételét tagadja. Már egyedül az a körülmény, miszerint a dologba mindenesetre beavatott, mert János Zsigmondtól tárt karokkal fogadott Forgács a maga szerepléséről mélyen hallgatván, a conspiratio valószínű létezését plausibilisnek sem igyekszik föltüntetni: e mellett látszik bizonyítani. Annyi áll, hogy részleteiben szervezett, tervszerűleg megállapított összeesküvésről, minőt Istvánffy elbeszélése gyaníttat velünk, szó sem volt. Nem új dolog, a mit állítok, hogy a nagybirtokú, nagy nexussal bíró hatalmas urak e korszakában, mindegyik ilyen kiskirálynak igen jó értesülései voltak a felől, a mi bent az országban s kívül a szomszédban történt. Dobóék jól tudták azt, hogy sem a török, sem a lengyel viszonyok nem alkalmasok ily összeesküvés sikeres és gyors keresztúlvitelére. A portával békét kötött a király, János Zsigmond iránt a nagyvezér ellenséges indulatú volt; a lengyel király mindamellett, hogy nejével egy osztrák főhercegnővel folytatott rossz házassága miatt épen nem állott jó viszonyban a bécsi udvarral, János Zsigmond iránt sem viselteték rokonszenvvvel. Az északkeleti magyar föld urai ezt mind jól tudták — s óvakodtak. Bármennyire kíváncsiaknak tűnhetett föl elkeseredett lelkük előtt János király fiának uralma, a császári háztól — melytől egyedül, soha meg nem szűnő reménységgel hitték a török alól való fölszabadulást — oly könnyen s oly hamar nem szakadtak volna el. Hiszen maga a velencei követ, az udvarban hallottak után azt mondja Dobóról, hogy ennek sok kockáztatni valója van, mert rendkívül gazdag s ha még volna is oka az elpártolásra, bizonyynyal jól meggonddolva sokszor megfontolva tenne ez irányban minden lépést.²⁾

Azonban a haraszt nem zörgött hiában. A conspiratio a

¹⁾ Erre visszatérünk.

²⁾ A vel. követ dispaccija 1569. febr. 10.

kezdet legelső csírájában csakugyan létezett, oly alakban ugyan, a mely nem sokkal több volt a gondolatnál, de mégis létezett. E kis alapot aztán a gyanakvók, mint a portai s a lengyelországi residensek, a bécsi miniszterek, s Ruber nagygyá fűjták; hitvány, jellemtelen emberek, mint Radéczy a váradi püspök s Kenderessy István, az újabbkori hochstaplerok s iparlovagok e prototypja fölhasználták — s kedvező, vagy jobban mondva kedvezőtlen körülmények közbejöttével Eger hős védőjét mint egy oktalan, mert rosszul választott időben ügyetlenül kezdett összeesküvés főtnyezőjét agg korára társaival együtt egy igen kellemetlen ügybe bonyolíták.

A gyanú Dobóék ellen már az 1569 január. 6-ára hirdett de elhalasztott országgyűlés előtt nagy mértékben megvolt a császári udvarnál; sőt jól informált tudósítók magát az elhalasztást is az összeesküvés rémhírének tulajdonítják. Trautson János, Miksa főudvarmestere s meghítt tanácsosa, ki mind Dobóval mind Balassával jó viszonyban állott, az előbbi a szál-longó hírekre tüstént az országgyűlés elhalasztása után figyelmessé tette. Azt írja neki Bécsből ¹⁾, hogy a lakosság közt az a hír kapott szárnyra, mintha Dobó nagyszámú fegyverest toborzana birtokaiban s nem tudni miféle titkos szándéka volna ő felsége ellen. Sem ő felsége, sem Trautson nem akar e mendemondának hitelt adni, mert a király nem képzei, minő oka lehetne Dobónak efféle magatartásra; ha Pozsonyban létekor a kamara durván bánt is vele, legyen meggyőződve, ez nem ő felsége tudtából, annál kevésbé parancsából történt. A gyanúnak még csak árnyékát is eltávolítandó, szükséges Dobónak a február 2-dikán Bécsbe rendelt tanácskozmányra megjelenni. Fölszólítja Dobót azonkívül, hogy a dolgok állásáról, arról: vajjon e híreknek lehet-e s micsoda alapjuk s általában tart-e, gyűjt-e Dobó nagyobb számú katonaságot, tegye őt bizonyossá. Ha ily módon a dolgok állásáról tudósítást nyerek — végzi levelét — azt ő felségével is tudatni fogom s ha a gyanús hírek újból fölmerülnek, képes leszek uraságodat roszakaróinak cselszövényei ellenében védelmezni.

Már a velencei követ a maga sürgönyeiben határozottan

¹⁾ Trautson Dobónak 1569. jan. 11. Bécsi áll. ltár Comit. Hung.

a nagyok összeesküvéséről szóló híreknek s annak tulajdonítja az országgyűlés hirtelen váratlanul történt elhalasztását, hogy az udvar, többféle gyanús jelekből kiindulva s a híreknek teljes mértékben hitelt adva, a császár személyét fenyegető veszélytől megremült. Nem egyedül az átalános elégedetlenség — írja a *residens*¹⁾ — oka a rendek gyér jövetelének, hanem a mi fő, néhány előkelő úr elidegenülése, a kik titokban egyezkedvén János Zsigmondal, abban állapodtak meg, hogy most egyelőre birtokaikon csendes nyugalomban maradnak, mindaddig, a míg a fejedelem nem mozdul; mihelyt azonban a fejedelem megkezdí az ellenségeskedést, ők is mellé lépnek. Ez előkelők közül — folytatja tovább — megnevezték előttem Tahy Ferenczet, az ország egyik kapitányát, a ki legkevésbé van megelégedve a dolgok rendjével, mint a ki sok erőszakos és durva tette büntetéseül a kanizsai parancsnokságtól elmozdittaték. Egy másik Dobó István nagy gazdagságú s nagy tekintélyű úr, Ferdinánd idejében az egész Erdély legfőbb kormányzója, birtokosa egy igen erős és igen fontos várnak Lévának a bányavidék völgyének elején, a mely várban, mint mondják, nagyszámú lovas és gyalog csapatokat szerelt föl; a ki ha csakugyan elpártolna, szerfölött veszélyes tudna lenni ő fölségére, megfoszthatván őt a bányáktól, melyek az ország jövedelmének nagyobb részét képezik. E kettőn kívül még Dobónak egy rokonát, Balassa Jánost nevezik a pártosok sorából, ki szintén főúr s bizonyos váraira való tekintettel, melyek a bányavidék felé fekszenek, szintén sok kárt volna képes okozni. E három úr nagy tekintélynek s nagy pártnak örvend a magyar nemesség közt. Ha ő felsége az országgyűlésre — végzi a követ — nagyobb sereg nélkül Pozsonyba menne, megtörténhetnék, hogy a malcontents s a már elpártolt magyarok a törökkel egyetértvén, 2—3 ezernyi lovassággal hirtelen megtámadnák a nyílt helyen fekvő s hozzáférhető Pozsonyt. S ez ama fontos tekintet — a mint nekem mondják — mely ő fölségét a már elhatározott indulástól oly hirtelen visszatartá s mely miatt a diéta későbbre halasztaték.

Bizonyos kétség és habozás volt az udvarnál észrevehető.

¹⁾ Dispacci 1569. (1568.) jan. 13.

Az egész dolog sokkal kellemetlenebb s a veszély sokkal fenyegetőbb színben mutatkozott, semhogy az ellenkező reményével ne biztatták volna magukat s a gyanú, a régi gyanú, sokkal erősebb volt, mintsem azt egykönnyen elaltatni akarták volna. Az udvar bizonyítékokat gyűjtött, biztos adatokat szerzett be kéz alatt a conspiratióról. Hogy az erről szóló hírek hiúk és költöttek legyenek, buzgó óhajtása a Miksához úgy mint a magyarokhoz élénk rokonszenvvvel viseltető Michielnek ¹⁾ — a ki különben alig egy hét múlva azt jelenti a dogénak, miszerint Miksa mindazon főurakat, a kik a februárra hívott tanácskozásban részt nem vesznek, gyanúsoknak és pártosoknak tekintvén, velök mint lázadók az ország törvényei értelmében fog eljárni. ²⁾

¹⁾ U. o.

²⁾ S. M^{ta} si chiarirà di quellj che non uenendo ó gia sono alienati ó sono sospetti, per proceder poi contra quelli, che saranno transfugi, contumaci et ribellj, per le leggi del regno con qual rigore che conuiene al mancamento loro Dispacci jan 20.

III.

(Wyss Albert jelentései Konstantinápolyból. — János Zsigmond lépései. — Békés, a bujtogató. — Az Erdélybe futott pártosok ügye a portán. — Lengyelországi tudósítások. — Hosszútóti és a budai basa, Miksa készülétei.)

Mint említém, a gyanakodásnak megvolt a maga alapja. Épen azokban a napokban, midőn Miksa a kihirdetett országgyűlésre volt menendő, érkeztek meg az ügyes és buzgó Wyssnek, Miksa portai residensének konstantinápolyi jelentései. — Azt tudjuk, hogy a porta és Miksa közt az 1568. év elején 8 esztendőre fegyverszünet kötötték, mely a háborúskodó János Zsigmondnak is nyugtot parancsolt. A fejedelem csak kénytelen kelleetlen hajolt meg a porta békére készítő rendeletének, de nem szűnt meg egyremásra Konstantinápolyba küldött követei által az alkalmatlan béke ellen izgatni. Már szeptember végéről arról tudósít Wyss, hogy Erdélyi Sebestyén, a fejedelem követe igen kellemetlen helyzetben van, ura cselei s izgatásai ellenében hasonló szerek alkalmazását látván. ¹⁾ Az év utolsó havában új küldött járt János Zsigmondtól a portán, Gyulay Mihály, a ki egyszersmind az adót bevitte. Élve a jó alkalommal s remélve, hogy az adó lefizetésekor jobban lesznek a Wyss által lekenyerezett diván-tagok János Zsigmond iránt hangolva, ura szándékát titkon elérteszté Mehemet pasának, a ki azonban nem késett azt Wyssnek tudomására hozni. Annyira el vannak telve Magyarország előkelői a német ellen való gyűlölettel — mondá Gyulay Mehemetnek — s annyira bosszúsak ő felsége ellen, hogy önként elhatározták János Zsigmondhoz mint magyar vérből való fejedelemhez pártolni, csak a porta adjon erre nekik s János Zsigmondnak engedélyt. —

¹⁾ Wyss Konstantinápolyból 1568. sept. 28. Turcica.

De Mehemet e kérésre tagadólag válaszolt, ráparancsolt Gyulayra, hogy úrát békére s a pártos magyar urak visszautasítására intse, mert a szultán nem szegheti de nem is akarja megszegni a Miksával kötött békét. Ily értelmű válaszzsal küldettek Erdélyi Sebestyén és Balogh Ferencz december elején a fejedelemhez. »Távozásuk nem minden keserűség nélkül való volt, hogy panaszaik s kívánalmaik nem sikerülének« — mondja Wyss tudósításában ¹⁾, intvén egyszersmind Miksát a kétes hűségű urak szemmel tartására. Ő maga örködni fog s pedig mint reméli, jó eredményel; mert Mehmet erős hit alatt ígérte neki, hogy az erdélyi incselkedésekre mitsem fog adni. Valóban a következő (1569) év martiusában nyugodtan tudósíthatá urát a residens, hogy Memhet elutasító válasza óta semmiféle erdélyi »sycophanta« és »delator« nem mutatkozik a portán s maga a fejedelem sem örvend bármi kegynek a szultán előtt. ²⁾ Egyelőre tehát nyugodt lehetett Miksa, mert azonkívül, hogy Balassa János és Báthory Miklós hűségökben ingadoznak s János Zsigmondhoz pártolni lesik az alkalmat ³⁾, több mintegy negyedévig nem érkeztek zavaró tudósítások a portai residenstől.

Alig tavaszodott, midőn már az elutasított erdélyi fejedelem újból beküldé Gyulayt a portára s pedig most fényes ígéretekkel. János Zsigmond Nagy-Bánya s Erdőd s egyéb birtokok kérése mellett a magyarországi malcontentsek befogadására akart engedelmet eszközölni a portától. Gyulay ura nevében 40,000 arany évi adót, Mehemetnek 50,000 arany ajándékot ígért, ha kívánalmai teljesülnek. Azonban Wyss sikeresen működött, Memhet basát a maga részén tudta tartani, az erdélyiekre különben is bosszús főtölmácsot Ibrahim béget ígéreteivel még jobban tüzelte — s ápril végén ismét kedvezőtlen válaszzsal

¹⁾ Wyss 1568. decz 11. Turcica.

²⁾ Ex Transsilvania ab elapso mense Decembri nullus sycophanta hic comparuit; si delator aliquis accesserit, facile illius calumniae subverti poterunt, cum Transsylvanus hoc tempore non videtur esse in magna apud principem Turcarum gratia. (Chiffre) Wyss 1569. marc 12. U. o.

³⁾ Wyss 1569. marc 26. U. o. Minquitz ez időtájban vitte be az ajándékot a portára Miksa részéről.

volt Gyulay Erdélybe térni kénytelen. Söt utána csauz indult el, kinek feladata volt a fejedelmet nyugvásra parancsolni, a pártos magyarországiak kiűzését követelni, azonkívül a szászokhoz s székelyekhez is beszólni, hogy a pártosokat befogadni ne merészeljenek. János Zsigmond ellen oly nagy volt a portán az ingerültség, hogy már azon tanácskoztak a nagyúr hívei, mi módon nyomuljanak Erdélybe, megfékezni a nyugtalan fejedelmet, s egyszer-mindenkorra elejét venni mozgékonyságának ¹⁾

A portán János Zsigmond megmegújuló kívánságai szerzőjének s a magyar urak mozgalmi főmotorának Békés Gáspárt tekintették — s e nézetnek Mehemet basa Wyss előtt kifejezést is adott. Azért csalogatja a magyarokat Békés Gáspár Erdélybe — mondá a basa a residensnek — mert azok segítségével János Zsigmondot láb alól eltenni s az Erdély fölötti uralmat a maga kezeibe keríteni reméli. S Mehemet erről annyira meg volt győződve s Békés ellen annyira föl volt indulva, hogy őt a portára csalni szándékozott, a hová ha egyszer eljő: »certum est quod in Transsilvaniam amplius non revertetur.«²⁾ Micsoda kifogásokkal élt Békés az őt Konstantinápolyba invitáló basával szemben, nem tudjuk; de Mehemet elméje az egész nyár folyamában ezen járt. Békésnek nem sikerült őt jobb indúlatra birni maga irányában. September elejéről jelenti Wyss: a basa Békés megejtésére azt a tervet gondolta ki, hogy őt színlelt barátsággal a szultán kézsókolására sietni határozottan felszólítja, biztosítja a porta kegyeiről s ígérni fogja neki hűsége jutalmául, hogy János Zsigmond magtalan halála esetére ő leszen Erdély urává. Mehemet nagyon hiszi, hogy Békés ez ígéretektől elcsábítva, örömmel jövend a portára, »a hol gaztetteiért méltó büntetéssel fog lakolni, mint minden bajnak és rosznak főokozója s a magyar elégedetlenség főbujtogatója.« Írt is Memhet ez értelemben Békésnek egy igen barátságos levelet.³⁾ — Annak a politikának, melyet János

¹⁾ Unum illud ego certo scio quod iam hic tractatur in consilio publico, quanam ratione Turcae in Transsilvaniam penetrare queant. Cogitant ita semel frenare et pessundare malignos illos Hungaros ut amplius resurgere et caput extollere nequeant. Wyss apr. 23. U. o.

²⁾ Wyss 1569. máj. 28. U. o.

³⁾ Wyss 1569. sept. 1. Turcica.

Zsigmond épen ez időben fogott föl, midőn Miksával egyezkedni kezd s pedig épen Békés megbízatásával, azt hiszem nagy, tán legnagyobb része van azon kitartó ellenszenvnek, melyet az ügyes Wyss Békés ellen ébreszteni, szítani a diván tagjaiban főkötelességeül tartott s a melyet fáradhatlan buzgalmával János Zsigmond többszörös követségei ellenében ápolnia sikerült.

A portáról vett emez értesülések a magyar urak terveiről, János Zsigmond szándékairól szerfölött bántották Miksát; főként midőn fülébe jött (ha igaz a mit Michiel ír) hogy János Zsigmond már azzal a határozott kéréssel állott elő: adja neki a szultán csak Székes-Fejérvárat s ő az egész magyar nemzetet jogara alatt egyesíteni fogja. ¹⁾ — A figyelmeztetések, melyeket Miksa az éber Wysstől kapott, mutatták, hogy a hírek nem hiúk, az intések, jóvendölések nem üres beszéd. Példa erre Gyulaffy László ügye. Wyssnek még a múlt 1568 év őszén írt egy jelentése szerint egy megbízott portai barátja affélét pöngetett előtte, mintha Gyulaffy László a volt veszprémi kapitány János Zsigmondhoz készülne hajolni. »Nem bátorkodom a jeles férfi (Gyulaffy) ellen semmit sem határozottan állítani — mondja Wyss — de nem árt működésére gondot ha fordít fölséged« ²⁾ — s valóban a következő év elejéről Miksa azt irathatá residensének, hogy jelentésében igaza volt, Gyulaffy csakugyan átpártolt János Zsigmondhoz. ³⁾

Minthogy ez időtájt Miksát a magyar urak közül többen elhagyák s kerestek jobb urat maguknak az erdélyi fejedelem személyében; ezekről is, mint a Dobó-féle összeesküvés hatásos tényezőiről, tán épen legfőbb szitóiról pár szóval nem lesz fölöslege megemlékezni. Míg Dobó, Balassa, Homonnay Gáspár s Báthory Miklós és egyebek hűsége, bár nagy mértékben, csak gyanús volt a beköszöntött 1569 év elején, nehányról mint nyil-

¹⁾ Il qual Transilvano, dicono, che tratta hora co'l signore Turco di hauer la città d'Albaregale, nella quale si coronano et sepoliscono li re; perche hauendola, promette al signore, che in breuissimo spatio passerano a lui tutti li signori et nobili Ongarj che sono di quà . . . Dispacci 1569. márcz. 10.

²⁾ Wyss 1568. nov. 27. Turcica.

³⁾ 1569. jan. 22. U. o.

vános anelszakadt s tényleg átpártoltról széltében beszéltek a bécsi udvarnál. Ezek közé tartozott első sorban Forgács Ferencz, a volt váradi püspök. »Ferdinánd kedves, nagyon kegyelt embere, a ki körülbelül egy év előtt letévén püspökségét s egyéb javadalmaikat Miksa kezébe, Olaszhonba, Paduába ment azon ürügy alatt, hogy ott tanulmányait folytatja; négy hónapi ott időzés után elhagyván Paduát, Velenczén s Ragusán keresztül Erdélybe utazott; a fejedelemtől ott hízegző módon fogadtaték, mindjárt megérkeztek hatezer tallért jövedelmező apátságot kapott — s még többet remélhet a jövőben. Öcscséről az egri kapitányról — mondja az egykorú tudósítás — szintén gyanús hírek járnak; annál inkább, mert rokonuk Gyulaffy László ez a jeles férfi és kitűnő katona Budán keresztül szintén Erdélybe szökött.«¹⁾ Forgács Imrét hasonlóan főlemlíti Michiel, mig Wyss Komjáthy Balázst is nevezi több ízben.

A kevés számú, de gyors elhatárázású »szökevények« részéről (a mint őket nevezték) csakugyan komolyabb veszélyek fenyegették Miksát, mint az, melyet az összeesküvésben csak nagy óvatossággal eljáró magyar urak lépései eredményeztek. Az éles eszű, kitűnő belátással bíró politikust és államférfit, ki Miksa, az udvar s az ország viszonyait jól ismerte, itthon szerzett tapasztalatait a külföldön tett utazásával öregbítette, kinek magasabb világnézlete, tágasb látköre volt, mint Miksa vagy János Zsigmond bármely tanácsosának, ki külföldi útja alatt bizonyára az európai viszonyok megfigyelésére is szentelt időt és figyelmet — e sokat tudó, hallgatag embert, Forgács Ferenczet, kitől egy kedvezőtlen végzet megtagadta azt, a mire képességeinél fogva hivatott lett volna, hogy az esztergomi széken vagy Miksa olda-

¹⁾ Michiel, disp. 1569. jan. 13. Nagy volt a gyanú Báthory Miklós az országbíró ellen is. Már az, a mit Wyss jelentett róla, sokat rontott hitelén s most egy esetről egyenesen hűtlenségére vontak következtetést. A saját maga szükségletére összegyűjtött gabonát a szathmári német kapitány kérte tőle. Báthory nem adta. A kapitány erőszakhoz folyamodott s fegyveresei által Szathmár felé szállíttatá már az elfoglalt életet, midőn B. emberei nagyobb erővel jöven, a német zsoldosokat levágták vagy szétugraszták. »Atto die rebellione, se sarà vero«, mondták Michielnek az udvarnál. — Dispacci 1569. márcz. 10.

lán hazája nemtője legyen —, most midőn a megsértett büszkeség érzete János Zsigmond udvarába hajtá, félős volt, hogy e fejedelem sikerrel fölhasználja. S csakugyan az 1569. év tavaszán, mikor János Zsigmond Magyarországra való betöréséről az udvari körökben a hír újból fölmerült, ¹⁾ egyszersmind arról is beszéltek, attól is tartottak, hogy a fejedelem Forgácsot készül a törökhöz követségbe küldeni; mint olyan férfit, kinek ott is nagy tekintélye van s a ki a viszonyokat jól ismeri.

A rémület tehát a »szökevények« miatt nagy volt. Az általok netán előidézendő veszélyek előzetes elhárítása energikus föllépést, gyors intézkedést igényelt. Miksa tüstént, a mint Gyulaffy elpártolása factum volt: portai residensének azon utasítást küldte, hogy ellenök a díván előtt határozottan lépjen föl Miksa panaszaival. Hivatkozzék a békére, jelentse ki, hogy midőn János Zsigmond ily módon a malcontenseket maga köré gyűjti, a békét sérti meg, a mi a hatalmas császár sérelmével s gyalázatával jár.²⁾ Wyss a vett utasítás értelmében panaszt emelt Mehemetnél, a ki igazat adott neki s megígérte, ha bebizonyul Gyulaffy Erdélybe való szökése, őt a fejedelem által kiadatván, Miksának megküldi hogy büneért méltóan lakoljon s elrettentő például szolgálhasson hasonszabású engedetlen s a közbékét zavaró gonosz emberek előtt.³⁾ Az ügy persze nem ment oly gyorsan, mint Miksa szeretne volna; újabb utasításában újra lelkére kőti residensének a szökevények ellen való gyors határozatot, hogy a szultán vala mennyit szolgáltatassa ki Miksának, mert ők egyedül okai János Zsigmond fészkelődéseinek.⁴⁾ De ez egy esetben Balogh Ferencz, az erdélyi residens ellenműködése sikeres volt János Zsigmond vendégei érdekében. Azt állítá, hogy ura Gyulaffyt és Komjáthyt nem fogadja be, s a kit befogadott, Forgács Ferenczet, az ellen nem lehet sem Miksának, sem a portának kifogása; mert ez még a békekötés előtt engedelmet nyert a királytól Olasz-

¹⁾ Ettől különben — mint a velencei követ disprecci-jai bizonyítják — folytonosan tartottak az udvarnál.

²⁾ Miksa Wysshez 1569. jan. 22. Turcica,

³⁾ Wyss jelentése 1569. febr. 15. U. o.

⁴⁾ Miksa Wysshez 1569. jun. 28.

országba távozni, a honnan minden kötelezettsége alól föloldva települt meg Erdélyben s ott a közügyektől elvonultan, csendes nyugalomban él.¹⁾ — Wyss váltig állítja, hogy Mehemet nem hisz Balognak²⁾, miután tudósítva van az elpártoltak erdélyi megtelepedéséről s arról, miszerint a fejedelem ezt azért titkolja, mert csak a kedvező alkalomra vár; mikor azonban az Erdélybe küldött csauz onnan visszatért, s e tekintetben megnyugtató híreket hozott: a szökevények hosszasan tárgyalt ügye háttérbe szorították.

Azok a hírek, melyeket Wyss a portáról írt Miksának, más úton is megerősítést nyertek. Nevezetesen Lengyelországból. Vilmos olmcúzi püspök, Miksa lengyelországi követe Lublinból 1569. év tavaszáról tudósítá urát a török követség megérkezése felől. Ez a török követség a lengyel királyt biztosítá a szultán békés szándékairól mind ő, mind a császár irányában s e békés hajlamok bizonyosságául fölhozta János Zsigmond s az elégületlen magyarok ügyét. — Elmondta, hogy a fejedelem a szultánhoz fordulva, jelenté ennek a legtöbb magyar úr elégedetlenségét s kérte az engedelmet ezek segélyével Miksa ellen támadni; a szultánt azonban nemcsak meg nem nyerte, hanem inkább kemény parancsot kapott a béke megtartására. De János Zsigmond ezzel nem elégedett meg; másodszor is kopogtatott s hogy indítványának nagyobb súlyt adjon, tudatta, hogy működését már megkezdé, több magyar úr átjött hozzá s még több ígéri elpártolását Miksától. Erre a jelentésre — mint maga a török követ mondta a püspöknek — annyira dühbe jött a padisah, hogy János Zsigmond követének bizonyynyal fejét véteti, ha a lengyel király, mint a fejedelem rokona iránt, nem akar vala tekintettel lenni. De a követség által inti a lengyel királyt, mint az ifjú gyámját: lépjen közbe a béke érdekében öcscsénél, fékezze annak békekezavaró hajlamait, mert különben nemcsak megengedi a szultán a német császárnak János Zsigmondon boszút állani, de maga is megbünteti a vakmerőt engedetlenségeért.³⁾

¹⁾ Erről Wyss tudósít 1569. jul. 9.

²⁾ *A me quoque enixe opera datur ne fides adhibeatur vanissimo homini*, mondja Wyss. U. o.

³⁾ Wilmos jelentése Lublinból 1569. máj. 18. Polonica.

Ennél még fontosabbat tartalmazott a püspöknek pár nappal később beküldött levele. Czarnkovski Szaniszló referendariusnál — mondja — egy mulatságon összejött ismét a török követtel, a ki neki a szultán Miksa iránt ápolt jó indulatáról sokat beszélt. »Mondá, a többi közt, hogy a legtöbb kassai s kassavideki magyar úr és nemes titkon János Zsigmonddal conspirál, ahhoz hajlandó pártolni; ezt maga János Zsigmond írta meg a portára.«¹⁾ — Miksa e hírek hallatára nem késett lengyel követei részére adott utasításában azoknak lelkére kötni, hogy a lengyel királyt szorgalmazzák: tenne komoly figyelmeztetéseket János Zsigmondnál ez ügyben, a mit a lengyel király készséggel meg is cselekedett.²⁾

E jelentéseknek megfelel egy harmadik oldalról nyert tudósítás is; mely Hosszútóti Györgytől származik. Ő az 1569. év elején a budai basához küldetvén, Gyulaffyról beszélgetésbe kezdett a basával; elmondta ennek kérdésére Gyulaffy elpártolásának okát, t. i., hogy mint tihanyi és veszprémi parancsnok nem tartá a köteles számú fegyverest s midőn ő felsége intésére sem engedett, elmozdították állásától s Erdélybe futott. A basa ekkor azt kérde Hosszútótótól: akarod-e, hogy többet megnevezzek a kik hasonló szándékot ápolgatnak? s a kétkedő Hosszútótinak Magyar Bálintot megnevezé s azt mondá: még többen, sokkal többen vannak s ujjával a felső-magyarországi táj felé mutatott; de az őt sürgető Hosszútótinak bővebben szólni nem akarván, csak azt mondogatta: hiszen meglátjátok.³⁾

Igen természetes, hogy ez egymást kiegészítő hírek, melyek terjesztésében s nagyításában — mint a velencei követ mondja — magok a magyarok is buzgólkodtak, a bécsi udvarban komoly aggodalmak tárgyát képezték. Egy messze elágazó, jól szervezett, Miksa magyarországi uralmát végveszélylyel fenyegető összees-

¹⁾ Lublin máj. 25. Polonica.

²⁾ 1569. máj. 31-ről való responsuma a lengyel királynak Miksa oratorai részére. A János Zs.-hoz küldött levelek másolatai ez időből a Polonica-k közt.

³⁾ Relatio Georgii Hosszútóti ad passam Budensem expediti 1569. febr. (?). Turcica.

küvéssel vélték magokat szemközt, melynek időközben felmerült két körülmény európai jelentőséget adhatott volna. Wyss halála után (1569 október) ugyanis ennek addigi titkára Stöckel Anselm rémülten jelenté Miksának, hogy a szultán kedvencze s főlovászmestere született magyar, a ki nőül veszi a szultán egy leányát, kilátása van rövid időn a jancsárok parancsnoka s nagyvezérré lenni.¹⁾ Talán ez ember befolyásának tulajdonítható a szultánnak János Zs. iránt való érzelemváltoztatása egy pillanatra. De ez a pillanat fontos dolgot lett volna szülendő. Franchi Ádám, Miksa titkos agense tudósít erről bennünket.²⁾ E szerint Mahmúd bég a nagyúr részéről a francia királyhoz küldeték, megkérni Margit kir. hercegnőnek, a király nővérének kezét János Zs. részére — s megígérni a király kedvező válasza esetére, hogy a szultán János Zsigmondot a lengyel trónra segített sőt Moldva és Havasalfölde kormányzását is reá bízandja. — E házassági tervből nem lett ugyan semmi, annak sincs nyoma, hogy az a született magyar nagyobb befolyást nyert a porta politikájára, annálkevésbé, hogy a szultánt János Zs. titkos tervei pártolására bírta volna: de az egy perczre fölmerülő rémhír, mely az V. Károly és Ferencz francia király, a Ferdinánd s Zápolya János közötti harczok emlékét eleveníté föl a német tanácsosok lelkében, az összeesküvésről begyűlt jelentésekkel kapcsolatban komoly magatartásra, éber őrködésre serkenté Miksát.

Ennek eredménye volt az, a miről a velencei követ tudósít, hogy a legnagyobb titokban, föltűnés nélkül több mint négyezer német fegyveressel szaporítottak a veszély tűzhelyéhez, Erdélyhez közelebb eső magyarországi várak őrségei³⁾, a melyek folytonosan résen állnak, hatályosan közbelépni, ha valami zavar ütne ki. Részint őrködés céljából, részint az ingadozó magyar urak hűségben tartása, a gyanúsok kémlelése végett küldetik Ungnad is az erdélyi határszélekre.⁴⁾ — Ide számíthatók még az 1569-ki

1) Stöckl 1569. oct. 26. Turcica.

2) Franchi tudósítása 1569. oct. 2-káról. Turcica.

3) 1569. jan. 20. Dispacci.

4) Di pi ha S. M^{tà} mandato il baron Unghauod di Stiria a quelli pochi signori Ongarj che ci (Erdély szomszédságában) sono, à fine di

magyar országgyűlésnek többféle végzései a János Zsigmond felől fenyegető veszély megelőzésére¹⁾, ha szinte már ekkor úgy a pártosok elfogatása, mint a körülmények módosulása folytán ez a veszély olyan acut többé nem volt is.

mantenerlj in officio et per chiariraj meglio della fede et dell animo di ciaseun di loro. — Dispac. 1569. apr. 28.

¹⁾ L. Fraknói Magy. Orsz. gy. Eml. V-dik kötetét.

IV.

(Dobó a bécsi tanácskozásra, majd Balassával az országgyűlésre híratik. A király biztatása s egyelékéi. — Dobóék letartóztatása; a velenczei követ sürgönye. — A letartóztatás okai. — Kenderessy s alattomos működései.)

Természetesnek fogjuk találni — mint mondám — ha a kellemetlen hírek Miksát nagyban lehangolták s miután az egész összeesküvés a leggyanúsabb színben, a bizonytalanság torzalakjában nagyítva tűnt föl, azt is lélektanilag megfajthatónak kell elismernünk, hogy Miksa bizalmatlansága valamennyi magyar úr s általán a nemzet ellen is irányult.¹⁾ Vegyük tekintetbe amaz el nem leplezhető törekvéseket, melyek János Zs. részéről minduntalan előtérbe nyomultak, melyek világos célja a Miksa és a török között létrejött fegyvernugvás fölbontása volt; — ha János Zs. e vergődései szemléleténél egy legalább elterjedtnek tartott összeesküvés számai jutottak a bécsi udvar kezébe, várhatunk-e akkor bizalmat onnét, hol a bizalom az erények közé amúgy sem tartozott soha? Mindazáltal, dicséretére legyen mondva Miksának, ő a helyzet veszélyeit fölismervén, a helyett, hogy meg gondolatlanul erőszakot alkalmazott volna (a mi különben nem is nagyon állott hatalmában,) a kedélyek megnyugtatóására a bizalom orvosszeréhez nyúlt. A következőkre való tekintettel nem akarom sem állítani, sem tagadni e bizalom őszinteségét. Mert lehet, hogy Miksa csakugyan bízott a hű Dobóban, akár azért, mert tudta, hogy a szertelen fűsvénységéről hírhedt úrnak sok félteni valója van egy szerencsétlen kimenetelű vállalat ese-

¹⁾ . . . si acresce (Miksinál) con questi romorj sdegno et diffidentia con tutta la nation Ongara. — Disp. mart. 10. 1569.

tére, akár azért, mert nem akarta hinni, hogy az az ember, ki vagyonát s vagyona útján tekintélyét leginkább Ferdinánd adományainak köszönheti, ő ellene Ferdinánd fia ellen oly hamar fegyvert fogjon. Igaz, hogy a hol magasabb érdekek követelik kielégittetésöket, ott a személyes hála tekintetei ritkán szoktak számításba vétetni; de itt még az a körülmény is szólt Dobó hűsége mellett, hogy az, a kihez való átpártolásról vádoltaték, neki csaknem engesztelhetlen ellensége volt.¹⁾ — Körülbelől hasonló tekintetek forogtak fönn, Balassa János, Báthory Miklós és Tahy Ferencz részességénél is. Tahy sokkal közelebb volt Miksához, semhogy őt könnyen ne sújthatta volna; Báthory Miklós e csendes, komoly és visszavonult nagyúr minden kalandosabb terv ellensége gyanánt volt ismeretes; Balassa János pedig folytonosan a legnagyobb hűséggel s pontossággal tudósígtatá Miksát a szomszéd török mozgalmakról, a tudomására jutott lengyel ügyekről s tisztét a zólyomi kapitányságot kifogástalan buzgósággal vitte.²⁾

Fontos dolog volt Miksára nézve Dobóval a mennyire lehet tisztába jönni. Elmaradása az év (1569) első napjaira hirdetett, de elhalasztott országgyűlésről aggodalmat gerjesztett. Ő betegségével menté magát s unokaöccsét Zeleméry Lászlót küldé maga helyett; de ott fönn — úgy látszik — a betegséget nem akarták hinni s azon hiszemben, hogy jóhatással leszen, ha Dobónak a mentséget mintegy kezére szolgáltatják, tettették, minthu azt gondolnák, hogy Dobó a kamara által elkövetett erőszak ismétlésétől tart. Miután a császár egyáltalán óhajtá Dobó megjelenését a Bécsbe február elejére a magyar tanácsosoknak hirdetett gyűlésre, őt különösen is meghívta. Bizalmat költendő, egy jó indulatú levelet küldött neki, melyben a tanácskozmány tárgyainak fontosságára hívja föl Dobó figyelmét. Oly ügyek fognak megbeszélés alá kerülni — mondja Miksa — a melyek meg-

¹⁾ E körülményre, mondja a vel. követ, hivatkozott is Dobó, hogy *készületei sono per sospetto che ha del Transilvano, antiquo et capital suo nemico, non meno di quello che sia dell M^{ta} S., dal quale a tutte l'hore uiene insidiato . . .* Dispacci 1569. febr. 24.

²⁾ Tudósításai 1569. april havából Turcica és Polonica közt.

hányásánál okvetlen jelen kell lenned, ez alól semmiféle mentegődzéssel nem szabad kibújnod s hogy ezt nem is fogod tenni, arról tenálad, ki az ország ügyeit mindig szíveden viselted, nem kételkedünk. Ne bántson az téged, hogy az elmúlt napokban Pozsonyban letartóztatva lettél; hidd el: az a mi tudtunk s akartunk ellen történt, a mint azt megérkezted alkalmával tőlünk megtudandod. Mikor boldog emlékü atyánk veterán hívei, kik közül egyedül te vagy még életben, előttünk mindig a legkedvesebek voltak: gondolhatod-e hogy ellenök valamit tenni, őket bántalmazni, a legtávolabbról bár, szándékunkban lehetne? ¹⁾ — Trautsohn hasonlóképp írt Dobónak ²⁾; úgyszintén a veszprémi püspök, a derék Liszti is. Liszti ugyancsak Miksa szóbeli ígérete alapján Dobót minden bántalom ellen biztosítá; hivatkozott a király levelére s Dobó eljövetelének fontosságát abba helyezé, hogy az öregebb tanácsosok majd mind elhalván, annyi fiatal, között az ő jelenléte múlhatlanúl szükséges. ³⁾

Ép ily biztatólag szóltak Zelemérynek, Dobó küldöttjének s tette ezt különösen Bornemissza nyitrai püspök. ⁴⁾ »Az mint kegyelmed — írja a püspök Bécsből Zelemérynek a lévő vár prefectusának — engömet Nyitrán az elmúlt napokban kért vala, azon másodnapon hogy idejöttem, urunknak ő fölségének Dobó István uram constantiája felől bő szóval szoltam, életömet is kikötöttem érötte, úgyannyira hogy ő fölsége semmit nem kételkedik az ő tekéletességében; ennek előtte is nem kételkedött-hogy ugyan elhitte volna bizonynyal; azért csak jöjjön ide, úgy mint az mint jöhet; az ő dolga jól leszön, hogy kit önmaga sem reménlett volna sem kívánhatott volna istentülis. Most én erről többet nem irhatok. Trautson urammal is ezen dologról sokat szóllottam, tegnap ő is ugyanazont mondá Dobó uram bizony

¹⁾ Miksa Dobónak 1569. jan. 8. Comitalia.

²⁾ Jan. 11. U. o.

³⁾ 1569. jan. 9. Hung. — Videt V^{ra} mag^{ca} D^{tio} qua pauci ex senioribus supersint, inter tot iuvenes consiliarios Dⁿⁱs V^{rae} mag^{cae} praesentia in primis est necessaria. — Ezt mondja a vel. relatio is.

⁴⁾ 1569. febr. 8. (egykorú másolat a comitaliák közt.) Szószce-rint közlöm e valóban nagy fontosságú magyar nyelvű levelet.

tekéletes voltáról. Azért az mint lehet siessen, mert urunk és ez mostani tanácsi kiváltképen ötet várja. Immár ezt én magamtól írom, hogy az mi Posenba esött ő kegyelmén, urunk hagyomásától nem esett. A mint immár én itt értem, ki nyilván lehet ő kegyelménél. Ha magát, tisztességét, gyermekit, jószágát szereti, eljöjjön, most ideje.« — Ennyi biztatás és biztosítás után valószínű hogy Dobó fölment volna a tanácskozmányra, ha köszvénybaja — mely valóban súlyos volt — engedi. De ez visszatartá s Trautson fölszólítására Miksát legalább arról megnyugtadni kötelességében állott, hogy készülétei épen János Zs. ellen irányulvák. Mint egy föntebbi jegyzetben említém, Dobó ezt tette is.

Balassa Jánost más módon akarták Bécsbe hozni. A kétkői vicekapitánynyal Romhányi Péterrel együtt egyszerűen megidézték még 1568 végén. Balassa élt a gyanúporral s azt adván okúl, hogy idéztetése bizonyynyal valami kicsiny, a török csapatokkal történt összezapás szerencsétlen kimenetele miatt van, addig is míg egészsége helyreállítása után fölmehetne, lemond a zólyomi kapitányságról; mert látja hogy roszakaróinak sugdosásai ő fölsége előtt többet nyomnak mint az ő mentségei s mert nem szeretné a kényes hivatalnak ilyen körülmények közt való folytatása által ő felsége kegyét végkép elveszteni. ¹⁾

Az országgyűlés közeledtével a portáról mind sűrűbben érkező hírek s a lengyelországi tudósítások világosságot kezdtek deríteni a conspiratio ügyére az udvarnál. Most már Dobót, ha egyébert nem, őszinte vallomás-tételre bírás céljából okvetlen ki kellett hozni várából — s hogy ez megtörténjék, az újra fönnjárt Zelemérynek ismételten biztatások adattak minden oldalról. Tekintve a személyeket, a kiktől e biztosítások eredtek, hangsúlyoznom kell hogy azok őszinteségében s jóhiszeműségében kételkednünk nem szabad. Ezek voltak: a veszprémi püspök, kit később is — Forgács Simon tanúbizonysága szerint²⁾ — soha nem vádoltak Dobóék; Trautson János a főudvarmester, ki Zelemé-

¹⁾ 1568. novemb. Hung.

²⁾ Forgács F. művéhez tett jegyzetében, a már i. h.

ryt újra határozottan biztosítá Miksának Dobó iránti jó indulatáról s ki később is Dobó jó emberének bizonyult. Ird meg Dobónak — szólta Zeleméryhez — bizzék bennem, én jó barátja vagyok; ő felsége óhajtása szerint tanácslom neki az országgyűlésre való eljövételt. ¹⁾ — De főként Miksa ígérete jó itt tekintetbe. Midőn a nála audientián volt Zeleméry kérte őt, hogy régi szolgája Dobó hűségében ne kételkedjék, az uralkodó azt felelte: mondtam a múltkor is hogy én Dobó hűségében nem tudok kételkedni. — Természetes, ha maga Zeleméry is meg volt győződve a vett ígéretek őszinteségéről s izgatott várakozásban élő nagybátyjának ő sem tudott mást tanácsolni, mint azt, hogy jöjjön, hogy egyszer valahára már nyugodt lehessen. Semmi de semmi rosztat nem vettem észre — írja — minden csendesen fog elsimittatni. ²⁾

Dobó az ígéreteknek hitt s meggondolta az ügyet. Ha el nem megy a gyűlésre, a gyanú csak új tápot nyer. Ha elmegy, a legrosszabb esetben is kitisztázhatja magát a bizonyára pártjátfogó rendek előtt — s már megjelenése ártatlansága mellett fog bizonyítani. — Így történt aztán, hogy az augustusra hirdetett országgyűlésre nemcsak ő, de minden gyanúba vett úr (az egy Homonnay Gáspárt kivéve) megjelent. — A tárgyalások szokott rendben folytak. A propositióban bőven reflectált a király János Zsigmond veszélyes mozgalmaira, gyors intézkedések szükséges voltát emelte ki, a mik a rendek által nagyrészből el is lőnek fogadva. — A szerkesztett törvénykönyv megemlékezik az erdélyi fejedelemmel tartó pártosok terveiről is ³⁾ — s bár ezáltal a történendőknek útja egyengetve volt, mégis midőn az országgyűlés tárgyalásait csaknem befejezte: Dobó és Balassa elfogatása váratlanul lepte meg a rendeket.

Mielőtt azon körülményeket előadnám, melyeket a királyi szó ellenére eszközölt elfogatás okaiúl tartok, egykorú tudósítás, a Miksa kíséretében tartózkodott velencei követ sürgönye alapján, magáról a tényről akarok pár szóval megemlékezni.

¹⁾ Zeleméry Dobóhoz 1569. júl. 10. Comit.

²⁾ U. o.

³⁾ Lásd mindezt Fraknoi Magy. Orsz. gy. Eml. V. kötetében.

»Az nap reggel, melyen az elfogatás történt (október 12.) — mondja a tudósító ¹⁾ — két órával azelőtt az összes rendek a királyi lakosztályba hívatának s összegyűlvén, a terembe ő felsége elé bocsáttattak; kivéve a két urat, kik még az előteremben lőnek letartóztatva. Ennek ajtajánál valamint a többi termekben ő felsége szokott német testőrsége, az arciérek és alabárdások, azonkívül 200 főnyi Bécsből hozott katonaság volt elhelyezve. Miután a király az országgyűlésre vonatkozó ügyekben válaszát közlé a rendekkel, jól választott komoly hangon, fájdalma s neheztelése hatásos kifejtésével (a mint ő felsége az effélének nagy mestere) tudtokra adá az elfogottak bűnét, mely abban áll, hogy titkos egyetértésben az erdélyi fejedelemmel, ehhez pártolni s ő felsége ellen föllázadni szándékoztak, s egyzersmind kifejezte akarátát, mely szerint a vádlottak ügye az igazságszolgáltatás rendes útján, az ország törvényei s alkotmánya szerint tárgyalassék. Hozzá tette még, hogy bár többen vannak vádolva s följelentve nála, mindazonáltal mivel a gyanú kétségtelen igaznak nem bizonyult, e gyanúba vettek ellen semmit sem akar cselekedni; sőt biztosít minden egyest közfűlök, hogy feledni fog mindent, mert ekként remél jó és hű alattvalókat bennök nyerni. — A két elfogotról azt beszélik, hogy ő felsége kezében sok levél van tőlök az erdélyi fejedelemhez s ettől hozzájuk — s így azok bebizonyult bűnösök. De ők megtagadják ama leveleket; sem elnézést, sem kegyelmet nem kérnek, csak igazságot szorgalmaznak ő felségétől. — Elfogatásuk annál nagyobb fölháborodást idézett elő, mert szokatlan, soha nem hallott dolognak tartatik az efféle az országgyűlés folyama alatt, a hová közönséges bűnbocsánat s közbiztonság védelme alatt szoktak összeseregleni. — A letartóztatást követő napon az ország rendei fogoly társaik ügyét a legmelegebben ajánlák ő fölségének s azok szabad lábra helyezéseért 200 ezer aranyat s 30 kezes állítását kínálták, köztök az elfogottak fiait, míg ők eldől. . . . A legnagyobb kegyességgel lőnek meghallgatva, de mert választ nem kaptak, tepnap újra kérték ő fölségét. Ugyanazon időben, mikor e letartóztatás történt, parancs adatott Kas-

¹⁾ Dispaccei 1569. oct. 18.

sán Homonnay Gáspár elfogatására; azonban, úgy látszik, fogamat nélkül, mert azt hiszik, hogy Homonnay elmenekült.«¹⁾

Ennyit a velencei követ.

Mivel az elfogatás, ha csel útján is, de nyilvánosan az öszszes rendek jelenlétében történt s azok elképedve magának a királynak ajkairól hallák meg az erőszakos rendszabály fogamatba vételét: két kérdés merül föl e ténynél előttünk. Mi adott bátorságot Miksának ennek elkövetésére most, midőn még alig egy félévvel azelőtt a közelégtületlenség tettleges kitörésétől való félelmében az országgyűlést hirtelen elhalasztani volt kénytelen? Továbbá mi adott okot arra, hogy a privatim bízalmas úton ép úgy, mint nyilvánosan lekötött királyi szónak ellenére cselekedjék?

Az első kérdésre két körülmény felel meg. Az országgyűlés vége felé járt; több engedmény s a rendek néhány főbb óhaja teljesítése után ezek ellenállásáról, esetleges komoly oppositiójától nem tartott a király. Sőt ellenkezőleg; a megalkotott törvénykönyv 3-ik cikkelye a zavargókra s János Zsigmondhoz hajló pártosokra határozottan kárhoztatást mond. A rendek szívök mélyéből fájlalván, hogy akadtak istentől oly vaksággal megvert országlakók, kik János Zs. lépjére rámentek, könyörögnek Miksának, ne vonjon kevés megromlott s elvakult ember cselekedetétől hű Magyarországnak rendekre következtetést.²⁾ Ez az egyik; s a másik, a bizonynyal döntő körülmény, Miksa ügyeinek kedvező állása a portán. Wyss oly jól vitte a rábizottakat a diván tagjainál, ígéreték, ajándékok s alkalmi kedveskedések által annyira be tudta hizelegni magát a befolyásos államférfiaknál, hogy János Zs. minden ellentőrekvése hajótörést szenvedett. A császári rezidens önérzettel jelentheté, hogy János Zsigmond tanácsosait minden basa egyaránt gyűlöli, sőt komolyan gondolkoznak már arról is, miként írtság ki az »erdélyi hitvány gazt?« Csak egy dolgot hozok föl, a mi Miksa főlényéről a portán meglepő tanúság. Ura sürgetésére Wyss a magyarországi szökevények Erdély által való kiadatásáról értekez-

¹⁾ U. o.

²⁾ Fraknói Magy. Orsz. gy. Eml. V. 259.

vén a basákkal, midőn az ügy állásáról jelentést teszen, a többek közt azt mondja: véleményem szerint, fölséges ur, mértékkel kell élnünk, nehogy az erdélyi fejedelemnek csak jobb útra térítését célzó törekvéseink a tartomány teljes veszedelmét idézzék elő a kereszténység kárára ¹⁾ A figyelmeztetésre Miksa hajlott s ekkor hagyott föl a pártosok kiadatásának erősb sürgetésével. ²⁾

Az ígéretek s a királyi szó ellen elkövetett erőszakhoz e két dolog adott bátorságot. Oka pedig szintén kettő lehetett.

Említém ama jelentést, melyet Vilmos olmücsi püspök, Miksa lengyelországi oratora tett urának a magyar urak mozgalmairól. Vilmos már június havában (1569.) hivatkozik arra, hogy a jelentett hireken kívül, a mit a szultán követétől még kitudhatott, azt élőszóval fogja elmondani. ³⁾ Azt hiszem, a püspök megérkezése után csakugyan bővebb fölvilágosításokat adott s nem látszik alapnélkülinek a föltevés, hogy akkor már határozottan neveket is tudott Miksának mondani, s azok, a kiket megnevezett, épen Dobó, Balassa s Homonnai valának. Föltéve azonban, hogy •e vélemény nem áll erős alapon, egy másik körülmény elútasíthatlanul biztos támpontot szolgáltat, és ez a hírhedt Kenderessy István működésében találja magyarázatát.

Már a velencei követ mondja, hogy Miksa az év elején szorgalommal gyűjteté az összeesküvés nyomaira vezető adatokat. Fönmaradt egy levél Mágocsy Gáspártól Thurzó Ferenczhez, ⁴⁾ mely épen az országgyűlés megnyitása előtt küldetheték Miksa kezébe, melyben az összeesküvés nyomozásával megbízott Mágocsy, Balassára csakugyan terhelő adatokat hoz színre, Homonnayt pedig plane fölségsértőnek mutatja be. E levélben Kenderessy Istvánról is tétetik említés; ideje, hogy én is megemlékezzem róla, mert a legfontosbak csakugyan azon adatok voltak,

¹⁾ *Mea quidem opinione utendum est aliqua moderatione, ne dum cupiamus emendatum Transilvanum, funditus una cum sua provincia pereat cum maximo reipublicae christianae detrimento.* Wyss, 1569. sept. 1. Turcica.

²⁾ . . . tuae opinioni quod scilicet moderatione aliqua utendum sit, adstipulamur . . . Miksa Wyssnek 1569. nov. 16. U. o.

³⁾ 1569. jun. 1. Polonica.

⁴⁾ 1569. jul. 28. Turcica. Erre még vissza kell térnünk.

melyeket ez embernek sikerült »beszereznie.« Mig a diplomáciai tudósítások csak okot szolgáltattak a gyanúra, a vádra, ama bizonytságot, melynek alapján a gyanúba vettek elfogni, ellenökbén hazai törvények szerint eljárni lehetett, Kenderessy állítá elő. Tekintve azt, hogy e nevezetes hamisításnál Forgács Ferencz igazságtalanul elfogúlva (mert a legnagyobb valószínűség szerint ő is előkelő szerepet játszott ez ügyben) mondja el a dolgot, Miksát olyannak tüntetvén föl, mint a ki Dobót minden áron elveszteni óhajta, s tekintetbe véve azt, hogy Forgách Simonnak Balassa elbeszélése után tett jegyzete szerint Kenderessyt különös ajánlattal Miksa maga küldé Kassára Ruberhez a célból, hogy ott ketten álleveleket koholjanak: a történelmi igazság kedvéért Kenderessynél hosszabban kell időznöm. Már maga az a körülmény, miszerint a koholt levél Balassa nevében és nem Dobó neve alatt lőn koholva, pedig Miksa — Forgács szerint — a Perényi-féle javak birtokáért Dobót és nem Balassát akarta láb alól eltenni: a priori szembeszökővé teszi a két Forgács (s Balassa) elbeszélését. Ha pedig Kenderessyt közelebbről ismerjük, az ő szereplése után még világosabban fogjuk látni az ellenkezőt.

A kapronczai születésű Kenderessy István egyike ama minden szemérem nélküli árulkodóknak, minöket a delatorok s denunciatorok Rómája hajdan gombamódra termett. Eleintén a papi pályára szánta magát, de azt, mint jellemével nem egyezőt, Istvánffy tudósítása szerint csakhamar elhagyá. Magánélete s különösen a rossz hírben álló Paksy Annával Dersffy Farkasnéval ¹⁾ folytatott viszonya a patriarchalis házi becsülethez szokott egykoruak előtt közutálat tárgya volt. Azon emberek közé tartozott, kiket semmi szép és jó soha nem lelkesit, kik a legnyomorultabb önzéstől vezetve, semmi büntől, semmi hitvány cselekedettől nem rettenek vissza, ha azok által céljukat, a maguk előmenetelét elérni remélik. Hagyján még, ha önzésében valami nagyobb gondolat vezette volna, de erről ő nála szó sem lehet. Mint a későbbi, fölötte tartott inquisitióból kiviláglik, a legmerészebb úton a legszemtelenebb módok által igyekvék aljas pénzsomját

¹⁾ »Ki egy igen libidiuosa bestia volt« mondja Forgács Simon.

kielégíteni s a Majláth Gáborral való ügye (melyre még visszatérek), melyben ezt ő oly rútúl rászedte, a közönséges pénzzsarolót tünteti föl, a kiből a mai iparlovagok egyik úsatyjukra ismerhetnének. Szemtelen öndicséret, arcátlan előtérbe toléása a maga énjének, álérdemeinek világlik ki ránk maradt leveleiből. ¹⁾ Eszét, mert ezt eltagadni tőle nem lehet s szorgalmát, mely jobb ügyre volt méltó, csak gonoszra használta föl. »Csuda álnok vala — mondja Forgács Simon — minden lator-ságnak meggondolására.« És ez az ember, ki nyugtalan életpályája közben mint hitvány kém és áruló volt ismeretes, ki Miksának »az szegény magyarokat árulta, ötöt (Miksát) pedig az török császárnak,« képes volt sokakat a magyar urak közül, a bécsi udvart s a szigorú Ruber János kassai kapitányt maga felől jó véleményben ringatni. Valahogy Kassa környékére vetődván, tán alkalmas kémkedései által behizelegte magát a kapitánynál — s ennek ajánlata útján igyekezett vagyonra szert tenni. Szemeit, mint pap, a leleszi prépostságra vetette. A prépostság s az ehhez tartozó néhány még el nem foglalt falu elnyerése végett legelőbb is Ruber ajánlatára volt szüksége. Ruber nem akarta őt kérésével elutasítani s tekintetbe véve azt, hogy »Kenderessy ő felségének már rég óta hiven szolgál, hogy ezután még buzgóbban szolgáljon,« a Miksához folyamodót ajánlotta is. ²⁾ Folyamodásában nem ártallá kitenni, hogy »mint pap óhajt és remél a közügyeknek használni.« ³⁾ Ruber ajánló levelére a referáló titkos tanácsos azt írta ugyan, hogy mivel Kenderessy személyiségéről kevés tudomása van az udvarnak s az ember gyanúsak tűnik föl, jobb lesz az egész ügyet elhalasztani; de Kenderessy, az ily könnyű lelkiismeretű, mozgékony jellemek leleményességénél fogva, erre is el volt készülve, tudta, hogy mit kell cselekednie, mi módon teheti magát hasznossá, sőt szükségessé — s működését sikerrel indítá meg.

Ő előtte sem maradt figyelmen kívül az, a miről Kassa környéken szélteben beszéltek, t. i. Dobóéknak János Zsigmond-

¹⁾ Istvánffy is igen hitvány embernek mutatja be.

²⁾ 1569. febr. 3. Hung.

³⁾ 1569. febr. 5. . . . unde reipublicae in officio sacerdotali servire possem. . . .

dal való összeköttetése. S ezzel kezébe került a kalapács, melylyel a valódi viszonyokat aljas haszonkereső czéljaihoz alkalmasokká idomitsa. Mindjárt folyamodását kísérő levelében elárulja e kapzsi szándékát s azt, hogy hitvány szolgáltatékosságának rugója korántsem a hűség a koronás király iránt, hanem igenis a jövődelmező leleszi prépostság. Titkos értelmű csűr-csavart szókkal figyelmezteti a királyt a veszélyekre, melyek trónját néhány elégedetlen magyar úr részéről fenyegetik. Hivatkozik az élő istenre, a ki a szívek és vesék vizsgálója, hogy amit mond arra csak ő felsége iránti alattvalói hűsége készíteti, mert nemcsak a papiron, hanem szíve szerint akar az igaz nemesek névsorában szerepelni. Ne vegye hát balúl ő felsége az ő leleplezéseit, hanem higgye el a mit ő sok utánjárás és nagy fáradság után előad. A lázadók, ha az idő itt leszen, nyilván föltámadnak ő flge ellen; addig kell, míg ez meg nem történt, csirájában az ügyet elfojtani: az összeesküvés egyik fejét, (Dobót) ki különben már halálos betegségben szenved, mielőtt meghalna, a megérdemlett büntetés végett törbe kell csalni. Ily módon, elrettentés által az egész ügynek elejét lehet venni; mi, ha az ő javaslata figyelembe nem vétetik, később aránytalanúl több bajba s költségbe fog kerülni. Ő, ki régóta azon vidéken tartózkodik, legjobban ismeri az illetők gondolkodását, terveit, s csak arra kéri ő felségét, a közjó érdekében, hogy e tárgyban tett írásait *»idő előtt ne tegye nyilvánossá.«* ¹⁾

Alattomos működésével Kenderessy bár nem érte el, a mit egyelőre czélul tűzött ki maga elé: a leleszi prépostsággal való megadományoztatást; de figyelmet gerjesztett maga iránt, befészkelte magát az udvar kegyébe — s a kit még a folyamodványára írott hátirat obscurus, sőt gyanús embernek nevez, a jellemtelen feladó lassankint fontos persona lőn az összeesküvés számai után nyomozók szemében. Már Dobóék elfogatása után a conspiratió ügyében ide s tova utazgatott. Egy levele, melyet útközben, Tapolcsányból írt Miksának, ²⁾ hitványságának egyik leg-erősb bizonyítéka. Elmondja, hogy egy 'szolgája, kit a múlt nyá-

¹⁾ 1569. febr. 5. Hungarica.

²⁾ 1570. jan. 20. Hung.

ron Erdélybe küldött, de a kit Bocskay György tanácsára börtönbe vetének, szabadon bocsátva hozzá megérkezék. Békés azt kérdezte volna Kenderessy ez emberétől: mi módon jött ő fölsége az elfogott két úr dolgai nyomába? s midőn a szolga erre azt felelte volna: nem tudom; Békés — írja Kenderessy — ő ellene fakadt ki, őt mondá a dolog nyilvánosságra hozójának s erős káromkodás közben fölkiáltott: bár fulladt volna meg a nemzetéről megfélemedkezett hazaáruló még anyja méhében! — Békés a szolgát megesküdtette s azt vele megfogadtatta volna, hogy urát, Kenderessyt János Zs. s Békés nevében elpártolásra bírandja Miksától. Csak egyetlenegyszer írjon Kenderessy hozzájuk — mondta volna Békés — s ajánlja föl szolgálatát: bizony nagy jutalmát fogja látni s nem utolsó tisztséget nyer a fedelelem udvarában; gondolja meg, mit várhat a németektől, micsoda azokban a magyarok iránt való szeretet és bizalom; azt hiszi-e Kenderessy, hogy ő csakugyan az az egyedüli a magyarok közül, kinek a németek hisznek s kinek javát előmozdítják? Ha ezt hiszi, csalatkozik; szolgálatát elfogadják, míg tenni tud valamit; de aztán megvetik. Míg ellenben János Zsigmond kegyére mindig számot tarthatna s ha bejönne Erdélybe, igéri neki Békés, nem leszen s nem volt a világon soha jobb barátja nálánál. Mindezeket — végzi levelét Kenderessy — nem azért írja, mintha ambícióját akarná kielégíttetni ő fölsége által vagy dicsekedni volna szándékában. Esküszik újra az élő istenre, őt semmi ígéret nem tántoríthatja el ő felsége s utódai iránt való hűségétől s ha ő ezt nem szíve legmélyéből mondja, akkor a vesék kutatója tegye ki őt az egész világ gyalázatának. Hanem mondja azért, mert midőn oly nagy ígéretekkel akarják őt állhatatosságában megtántorítani: azt hiszi, ha színből, ő fölsége megegyeztetével hajtana szavokra valamit, ígéreteket tenne nekik, azok ő benne sokat biznának s ő e bizalom útján sokat kitudhatna tőlük az összeesküvés részleteiről s minden egyes conspiráló bűnrészeseségről. Ezenkívül a török dolgokról is sikerülne egyetmást megtudhatnia. Mind e tekinteteknél fogva kéri ő felségét, hogy Békésnek adandó biztató válaszát helybenhagyni méltóztassék.

Miksa e levélre mit válaszolt, annak nyoma nincs. De azt hiszem, már ekkor kezdte emberét kiismerni. Azon körülmény-

ből, hogy a múlt év elején még iratainak titokban való tartázaért könyörög Kenderessy Miksánál, következtetem Forgács Simon ezt illető elbeszélésének helyességét — s mielőtt Kenderessy valatására rájönnék, előre kimondhatom, hogy a Balassa nevében Békéshez írott levélnek koholója, hamisítója csakugyan Kenderessy volt. És e levéllel az országgyűlés megnyilta előtt, miután már sugdosásai, árulkodásai, rémítései, sőt aljas tanácsa (hogy t. i. ő fölsége Dobót szép szín alatt csalja törbe) az útát jól előkészíték, — e hamis levéllel, mondom, szedte rá a könnyen és örömet hívó, mert gyanakvó Miksát.

És ez a másik oka annak, hogy Dobó és Balassa az azelőtt adott királyi szó ellenére elfogattak.

Járultak a koholt levélhez, mely mint legelső rangú corpus delicti szerepelt, még egyéb compromittáló iratok, magától Forgács Ferencztől is, melyekről már csak azért is, mivel róluk szerzőjük történeti művében mélyen hallgat, alább pár szóval megfognak emlékezni.

V.

(A foglyok folyamodásai. — Fogsági rend. — Bűnösségök. — A vád- és kérdő pontok.)

A foglyok ügyét a rendek, különösen Balassa András ösztönzésére melegen karolták föl. A szabadonbocsátásukért ígért 200 ezer forintnyi vadimonium s 30 előkelő nemes személyes kezessége elég bizonyosága ennek. Miután azonban — Istvánffy szerint ¹, — a foglyok ügye fölött a magyar tanácsurak s néhány tekintélyesb rendi tag között a király rendeletére folyt tanácskozásból, ő felsége óhajtatására (mint szintén Istvánffy mondja) az ment határozatba, hogy az összeesküvésről vádoltak ügye nem a rendek előtt ugyan, de hazai törvények szerint fog tárgyalatni: érthető, ha a közbenjáró rendek a kegyes fogadtatás daczára két ízben is válasz nélkül bocsáttatának el kérelmökkel. Csak annyit értek el, hogy a király, mielőtt Bécsbe távozzék (okt. 28), mind Dobónak mind Balassának Istvánffy által egy-egy iratot kézbesítettett s a vizsgálat siettetését megígérte.

Az iratban — valószínűleg — tudokra lőn adva, mivel vádoltatnak, mi ellen kell védeniök különösen magokat. Részint Dobó későbbi folyamodványaiból, részint a velencei követ sürgönyeiből értesülünk erről. Ez utóbbi szerint midőn Dobó az iratot elolvasá, megnyúgodott s azt mondá, hogy bőven fogja magát igazolni. ²)

A mint a foglyoknak fülébe jött Miksa távozásának híre, anélkül, hogy a vizsgálat kezdetét vette volna: megrettenve a

¹) A II. szakaszban id. helyen.

²) Mi è detto che uno di essi prigionj, che è il Dobbó, letta che hebbe la scritturà, s'acquieto et solleuo grandamente, dicendo che si giustificherebbe molto largamente. Dispac. nov. 2. 1569.

gondolattól, hogy ügyök lefolyása hosszabb időre fogja őket börtönük falaihoz kötni, részint Bornemissza Pál erdélyi s nyitrai püspökhöz, részint az öregebbik Harrach Leonárd titkos tanácsoshoz fordultak Miksához beadott folyamodványaik pártolása s szabad lábra való helyezésük kieszközlése végett. ¹⁾ Dobó a maga folyamodványában az öregség s betegség által megtört lelki erő hangján szól fejedelméhez ²⁾ s azt mondja: ha ő felsége az ő ügyét az országgyűlésen engedte volna tárgyaltatni, alkalma nyílt volna neki az ellene igaztalanul fölhozott vádakra ő fölsége s a rendek előtt könnyen adni meg a czáfolatot. Most, miután a titkár (Istvánffy) által beküldött iratban, a melyben őt a király a törvények szerint való eljárással biztatja, sem helyről, sem határidőről a maga tisztázására nincs említés, fél, hogy a fogság hosszabbra fog nyúlni, mint azt gyenge egészsége megengedhetővé tenné. Eszébe juttatja Miksának ama három éven fölül tartott fogságot, melylyel Erdélyben királyához való hűségeért nejével s gyermekeivel együtt sújtaték. E fogság elveté benne a betegség csiráit; ha most újra hosszabb időig szenvedni volna kénytelen, meg van róla győződve, hogy aggkorának a halál börtönben vetend véget. Ez okért könyörög, szánja meg őt a király, fogadja el a rendek által is ajánlott kezességet oly alakban, a minőt legbiztosabbnak gondol, tűzzön ki ügye tárgyalására rövid határnapot: ő, ha csak addig a sírba nem viszi betegsége, oly biztosan meg fog jelenni, mintha mindaddig a börtönben ült volna. ³⁾ — Harrach Leonárdhoz mind a két fogoly egyszerre írt közbenjárásért — s míg az agg Dobó könyörgéséből itt is visszatükrözik a kor és szenvedés által megtörött, egykor férfias lélek ⁴⁾, az ifjabb s egészséges Balassa energicus, önérzetes hangon szól régi ismerőseikhez, a német tanácsoshoz. Tudja uraságod — mondja a többek közt — hogy ő fölségét irigyeim hallatlan hamis vádaskodásai letartóztatásomra birták, a min az árulkodók nagy cselszövással folytatott gonoszságát tekintve, nem is csudál-

¹⁾ Levelek a Hungaricák közt 1569. október, november.

²⁾ 1569. október. U. o.

³⁾ U. o.

⁴⁾ 1569. nov. 11. Hung.

kozom. De azt hiszem, nincs az ég alatt olyan józan észszel fölruházott halandó, a ki a vádából ellenem bármit bebizonyítani tudna s rám tudná azt sütni, hogy én, a ki kora ifjúságomtól fogva ő fölségeik udvarában s szolgálatában nőttem föl s istené legyen a dicsőség, helyemet mindig becsülettel töltöttem be: most, midőn innen-onnan közel állok a vénséghez, megfedekezve magamról s az enyéimről, egy egész élet munkásságáról s mindarról, a miben annyi idegen nép között és ellen ő fölségeik szolgálatában, dicsekvés nélkül legyen mondva, folyton törhetlen lélekkel buzgólkodtam, mindazt, életemnek e szakában, elzárva magam előtt a megérdemlett jutalom útját, a gyalázat bélyegével elhomályosítani, vagy éppen eltemetni törekedném. Kérte már — folytatja tovább — letartóztatása előtt a királyt, hogy ügyét az országgyűlés előtt döntse el ¹⁾; ő fölsége azonban az időt nem látván alkalmasnak, máskorra halasztá; de mert végét a dolognak nem látja, fél, hogy a gyalázatos fogság nagyon hosszú talál lenni. Ezért kéri Harrachot, bízván régi barátságos indulatában, a szabad lábra helyezésért járjon közbe, hogy addig is — így végzi — ő felsége és szerencsétlen hazám szolgálatában a jók között híven és férfiasan forgolódhassam inkább, mint e szomorú bilincsek közt éljem napjaimat. ²⁾

Harrach mindkét fogoly levelét ajánló sorok kíséretében küldte meg a császárnak s bár reményét fejezi ki, hogy ő fölsége mint igazságos fejedelem a fogság idejét lehetőleg rövidíteni s a foglyok által szorgalmazott igazságot gyorsan kiszolgáltatni fogja: soraiból mégis kirí az a félelem, mely a nálánál rosszabb indulatu tanácsosokat minden időben tartózkodókká teszi a pestishez hasonlóknak tartott rebellisektől való érintkezéstől. ³⁾

A két fogoly börtönéletével Radéczy váradi püspök s Kharling királyi biztosok egy jelentése ismertet meg bennünket. Balassa eleintén lepedőkből függönyöket csinált cellájában, zárt ajtók mögött az örök szemei elől elrejtve étkezett, egész napokon

¹⁾ Hasonl. Istvánffyval id. h.

²⁾ 1569. nov. 12. Hung.

³⁾ Levelét így végzi: Ew. M^{tät} tethen mir aber ein sunder gnad, da Sy mir afferlegten, das ich verrer von inen (Dobóéktól) khain schraiben annehmen, noch ichtes antwortten soll. — 1569. nov. 18. Hung.

át csak a függönyök mögött tartózkodék s mind neki, mind Dobónak feles számú, fegyverfogásra alkalmas saját szolgálk állottak rendelkezésre, midőn Radéczy s Kharling megszemlélték a foglyokat. Miután már Dobó erdélyi fogságából is neje ügyessége folytán szabadult meg s most is mindketten folytonosan nejeik bebocsátását követelték, a két biztos attól tartott, hogy aszszonyi csel által correspondentia fejlődhetik a foglyok s jó barátaik között, vagy a szökésre eszközök s a szolgaszemélyzet számára fegyverek csempésztetnek be hozzájuk: azért a foglyok őrségének két kapitányát, Rothkirchert és Pflugot, a vár vicekapitányát Mordax Jakabot előhivatván, a rájuk bízott két fogoly fogsági rendjét a következőkben szabták meg: Azontúl mindegyik fogoly mellett nappal csak két-két szolga alkalmaztathatik, éjjel azonban csupán a köszvénybeteg Dobó mellett lehet kettő; Balassa pedig egygyel is megelégedni tartozik. Szobájuk ajtaja éjjelnappal nyitva legyen, velők senki beszédbe ne ereszkedhessék, ha csak olyan egyén nincs jelen, a ki a beszélgetést az őrség kapitányának tolmácsolja. Étkezni mind a két fogoly az őrség szemelátára fog, kötelességévé tétetik a kapitányoknak a cellák minden zígét-zugát gyakrabban megmotozni, hogy a netáni szökési kísérletnek eleje vétessék, különösen Balassánál, a ki mind egészségére, mind testi mozgékonyására Dobó fölött nagy előnyben van. »Mert — így végzik a jelentést — úgy vagyunk informálva, ha a foglyok a szobából kiszökhetnek, további menekülésök a várból, melynek erődítményei szerfölött hiányosak, igen könnyű lehetne.« ¹⁾ — Az előadottakból az tűnik ki, hogy a fogság bár szigorú, de elég tisztességes volt s Miksa intencióinak, ki a foglyok ügyét a magyar törvények szerint akarta eldönteni s így a vádlottakat kizozni nem volt szándokában, körülbelől megfelelt.

A nyomozások megkezdésekor a tanúk kihallgatása s minél pontosb adatok beszerzésére való tekintettel úgy látszik hszaszab utasítás lőn szerkesztve, mely azonban nem maradt fönn. De bírjuk egy töredékét az elővizsgálat alkalmával írásba foglalt kérdő- és vádpontoknak, mely után nagyjából fogalmat nyerünk a vádak mivoltáról. Bár e vádirat az összeesküvés szá-

¹⁾ 1570. jan. 23. Hung.

laít messze elnyultakúl tünteti föl, gyaníttatja velünk, hogy bizonyos már megállapított terv alapján s jól ápoltt összeköttetéssel bírva jártak el a készülő félben levő összeesküvés szervezésében: mindazonáltal ama vádak inkább gyanúkoknak mint vádaknak nevezhetők s a melyek közülök valóban terhelők, azok leginkább a Kenderessy-féle hamisításban lelik alapjokat. Azt a benyomást az irat olvasása mindenestre gyakorolja ránk, hogy egy veszélyessé válandott conspiratio volt alakulóban, mely a midőn fölfödzteték, a kezdet stadiumán sem állott még s melynek későbbi, netáni veszélyes iránya a benne résztvettek hazafias érzelmén a legnagyobb valószínűség szerint megtörött volna. Tekintve azonban az ország közelégületlenségét, a János Zsigmondféle mozgalmakat, Békés aspiratióit; ha egyszer a porta a tervnek megnyeretik s az actio megindúl, kérdés, a beállott és Magyarországot ez időben okvetlen megingató zavarokat képesek lettek volna-e a zivatar magvetői fékezni vagy hazájok javára irányozni? kérdés: vajjon nem került volna-e az ügyek vezetése a határtalan nagyraírágású Békés kezébe s nem lett volna-e az egész mozgalomnak politikai ügy mint erkölcsi tekintetben káros bukás csúfos megalázás a következménye? Igen valószínű, hogy ez lett volna a resultatum. Mert a körülmények — (maga a történelem a bizonyság) — még nem fejlődtek oda, a viszonyok még nem bonyolultak úgy össze, hogy egy általános fölkelés létesülte történelmi szükségességgé legyen; a nemzetben a török iránti gyűlölet, a nyugoti hatalomban vetett bizalom még mindig nagyobb volt, mint az a fájdalomérzet, melyet a folytonos sérelmek teremtettek elő s tápláltak naponkint. — Egy egész emberöltőnek kellett lefolynia Bocskay támadásáig. Egy egészen új nemzedéknek kellett elő állnia, olyannak, mely nem hallotta közvetlen a résztvett apa szájából a mohácsi katasztrófa rémtörténetét vagy Buda elvesztését, mely nem látta már saját szemeivel a két ellenkirály küzdelmét, mely nem szenvedett már annyit lépten-nyomon nemzetebeli kis királyok féktelen pusztításaitól, mely nem látta Ferdinánd jó akaratú erőfeszítéseit; de a melynek szemei előtt egyrészt Báthory István uralma ragyogott s melynek lelkét másrészt a külföldi zsoldosok visszaélései dúlták s külföldi tanácsosok, az udvar hatalmasai nem orvosolták. Ez a nemzedék, mely mint férfiú

a végsőig elkeseredve, Bocskay alatt fegyverhez kész nyúlni: még Dobóék korában csak gyermekéveit élte. S ezért bármily tiszteltreméltók voltak legyen a szövetkezettek szándékai s bármily eclatansok ama visszaélések, melyek e szándéknak életét adtak: a szigorún, józanúl ítélő történetíró Dobóék időelőtti tervét helyeselni nem fogja; de az ismeretlen véletlent, mely a szándékot idejében fölfedezte, tán a nemzet jótevőjeként üdvözlí.

Ama tanúk nevei, kik a kérdő s vád-pontokban előfordulnak, szintén erről tesznek bizonytságot. Eltekintve a hitványától, mint Kenderessy, vagy az elfogultaktól mint Ruber és Krusics (kik Balassa — s Dobóval ellenséges viszonyban éltek), a többi majd mind ama középnemesi osztályhoz tartozik, mely a XVII-dik században a Bocskay-Bethlen s Rákóczy-mozgalmak főtámaszát képezte. Daczára a János király fia nevéhez s az »electus rex« címhez fűződött nimbusnak: a vállalat időelőttiségét épen ez osztály abban való részvétlensége, sőt többé-kevésbé ellenséges állása bizonyítja.

Ezen előzmények után áttérek a vádiratra, úgy sorolván föl röviden a pontokat, amint az könnyebb áttekintés kedvéért kívánatos.

Az első rész ama pontokat foglalja magában, melyek a három főrészt, Dobót, Balassát s Homonnayt közösen illetik; mert — úgymond az irat —¹⁾ az 1568. év vége felé, midőn közvélekedés szerint ő fölségét az erdélyi fejedelem haddal készült megtámadni, sok olyant tőnek, a mi gyanúra szolgáltat vala okot, hogy vagy hódoltak már titokban János Zsigmondnak vagy ezt tenni szándékoznak. — Dobó Szerednye várát nagy sürgősen kezdé erősíteni, s bár a főlebbvaló években, midőn a török és tatár Magyarország ama részeit tüzel-vassal pusztítá, Dobó a lehető legkisebb számú fegyverest tartott; abban az időben midőn János Zs. támadásának híre fölmerült, előkelő nemeseket, kitűnőbb katoná hírében álló tiszteket fogadott nagy ígéretekkel s készpénz fizetéssel szolgálatába s az akként fölfogadottakat az erdélyi feje-

¹⁾ A töredékben fönmaradt irat czime: Interrogatoria contra Stephanum Dobó, Joannem Balassa et Casparum de Homonna promiscue. Datum nélkül. (1569) Hung.

delem huszti kapitányához Hagymásihoz küldé. Ugyanezt tette Homonnay Gáspár is.

Dobó embereinek az Erdélyben való járáskelés oly szabad, mintha Dobó János Zsigmond alattvalója volna — s valóban emberei maguk közt s másokkal szemben fennen dicsőítik János Zsigmondot, s azt hirdetik, hogy az ország nagyjai ő fölségétől mind elszakadnak.

A correspondentia Dobó s Erdély közt sűrű. János Zs. küldötteit, kik gyakran a huszti várórség fedezete alatt jöttek Dobóhoz, köztük különösen Bocskay Györgyöt »az erdélyi fejedelem gonosz szándékainak ismeretes legfőbb előmozdítóját« nemcsak fogadta, de több napig magánál tartá, sőt saját katonái által kísérteté vissza. Az elpártolt Gyulaffy László is egyremásra küldözgeté embereit s leveleit Dobóhoz s nyer ettől viszont választ. Homonnay Gáspárral ilyenkor gyakran összejö titkos tanácskozás végett.

Közbeszéd tárgya az országban, hogy Dobó János Zsigmondnak hódolt s ezt az e végre Erdélybe rendelt kémek megerősítik; sőt némelyek hozzáteszik, hogy Dobó nem megvetendő summapénzt kölcsönzött a fejedelemnek, melyet tőle Bocskay vett át.

Dobó Homonnay Gáspáron kívül Balassa Jánossal van még különös egyetértésben, a ki szintén nagyban correspondeál Erdélylyel. »Az erdélyi fejedelem — s ezt különösen kiemeli a vádirat — abban az időben nyugton maradt volna, ha e három ember őt hadakozásra nem bizgatja s a hozzája való átpártolásról ígéretet nem téssen neki.«

Az itt fölhozott dolgokról tanúként vannak megnevezve Ruber János felső-magyarországi főkapitányon s a hitvány Kenderessyn kívül a vidék legjobb családjainak tagjai s olyanok is, kiknek neve az egész országban ismeretes, tekintélye nagy volt — s épen azért felsorolni őket (az iratban adott rend szerint) szükségesnek tartom:

Zay Ferencz, Mágocsy Gáspár, Rákóczy György, Deregnyei Pál, Kálnássy Ferencz, Draskovics Gáspár, Forgács Simon¹⁾,

¹⁾ Miben s miről tanúskodhatott Forgács Simon, nem tudhatni

Grundelius (királyi?) titkár, Székely Antal, Szabó Domonkos (az előbbinek egy főember-szolgája), Békey Ferencz, Ördög András, Tegzes Antal, Megyery János, a Kisvárdyak, Forgács Imre²⁾, Viczmándy Mátyás, Nagymihályi Zsigmond, az öt Csicsery testvér (e hat embert Dobó szolgálatába fogadta volna a király ellen), a csanádi püspök, Homonnay István, ennek egy Derecskey nevű nemes szolgája, Bay Ferencz munkácsi kapitány — végre Henney István pataki praefektus.

Specialiter Dobó ellen a vádirattöredék a következőket hozza föl:

Abban az időben, midőn János Zsigmond betörése ellen való előkészületek céljából a király a várak őrségeit megerősítette, Dobó is megkeresve lőn bizonyos számú lovasának ő főlsege számára leendő átengedése végett, miután olyanok a viszonyok akkori zavaros állásában nem egy könnyen valának másutt szerezhetők, az pedig tudva volt, hogy Dobónak több van a szükségesnél. De Dobó a kérést megtagadta, nagy hangon állítván, hogy neki is szüksége van azokra, mert ő is bir János Zsigmond készületiről tudomással.

Később, midőn ő főlsege főlszólitá, hogy a mit az összeesküvésről tud, mondja el³⁾, sőt tanácsoljon, mit kellessék az ellen tenni, Dobó mindent eltitkolt, tagadta, hogy tudott valamit az egészeiről. — E két pontot illetőleg Ruber János és Ungnad Kristóf voltak kihallgatandók: ez utóbbi különösen azért, mert mint föntebb említém, ő lőn kiküldve az erdélyi határszélekre a magyar urak működését figyelemmel kísérni.

Vádolva volt Dobó, hogy éjjel egy meg nem nevezett erdőben János Zs. előbbkelő híveivel több óráig tartott titkos conferentiában vőn részt, mely conferentia után aztán fogadta Bocskay Györgyöt s határozott volna ezzel a teendőkről. E pontban Zay Ferencz volt kihallgatandó, de (a vád alaptalanságát jellem-

A bátyja művéhez tett s már többször idézett jegyzetében erről egy szót sem szól. — Lehet, hogy csak kikérdezendő volt ő is, de ez a kikérdezés elmaradt. S e föltevés annál inkább áll, mert a névlajstrom így kezdődik: *Testes super articulis antecedentibus examinandi.*

²⁾ Ez maga is gyanús s időközben Erdélybe futott volt.

³⁾ Trautson fenebb említett levele is e célból iratott Dobóhoz.

zöleg) csak a czélból, hogy adja számon, kitől hallá Dobóék ez éji tanácskozásait.

Továbbá Ruber és Kenderessy tanúbizonysága szerint az erdélyi fejedelem april havában (1568?) írt volna Balassának, hogy azelőtt egy hóval Bocskay Györgyöt a végből küldé Dobóhoz, miszerint Dobót a Balassával való titkos levelezés módjairól instruálja s ugyanez alkalommal Bocskay Dobó által juttatta volna a fejedelemnek ez ügyben Balassához írt leveleit. Mint Balassánál ép úgy Homonnaynál is Dobó volt a közvetítő, mert az ő várában Szerednyében ő állította ki Homonnay Gáspár által Bocskay György előtt ama kötelezvényt, melyben Homonnay magát az erdélyi fejedelem hívének ünnepélyes eskü alatt nyilvánítja.

Krusics János, Rubigall Pál, Dreiling Ulrik és Maskó Menyhért arról voltak tanúskodandók, miszerint Dobónak Pozsonyból az 1568. évben Lévára történt menekvése után ¹⁾ Balassa Jánost magához hivatván, ezzel titkon tanácskozott s később midőn Szerednyére távozék s a háborúról való hírek fölmerültek, Léva várát sokkal nagyobb mérvben látta el őrséggel, mint annakelőtte lenni szokott. Még pedig olyan őrséggel, mely maga is a lázadáshoz szított, mert ő fölsége ágyú mestereinek az ágyúk, falak s egyáltalán a védelemre fontos helyek és dolgok inspicálását eltiltá.

Kenderessy tanúbizonysága szerint Gyulaffy ez alkalommal azt hirdeté, hogy Dobó fölöttébb el van keseredve és soha többé nem fog ő felsége színe elé menni, hanem az erdélyi fejedelemhez pártoland.

A Dobótól Bocskay Györgyhöz Kismarjára irt s ez által Váradra Pekry Gáborhoz (ki azokat Erdélybe vitte) intézett levelek ügyében Ördög András Szerednye s Munkács közt lakó nemes ember, továbbá bizonyos Szabó Domonkos, Székely Antal szolgálja voltak kihallgatandók; az előbbi azért, mert ő vitte Kismarjára, az utóbbi azért, mert ő vitte Kismarjától Váradra

¹⁾ »Metu quodam« szökött meg, mondja az irat. Ez akkor volt, midőn Dobó a kamara által elfogtatván, paraszt ruhában marhákat hajtva illant ki Pozsonyból.

a leveleket. Említve van, hogy ez a Szabó Domonkos az ittas Ördög Andrástól kitudott volna valamit Dobó terveiről.

Balassa ellen is fölhoz néhány különös vádat a töredék. S pedig első sorban azt, hogy az 1568. év végével, midőn az erdélyi fejedelem háborúra készült, Balassa már azóta elhunyt testvérének Farkasnak egyik szolgáját bizonyos Nagy Miklóst haználtta volna küldöncz gyanánt Erdélybe. — A Nagy Miklós küldetésének története pedig a következő: Balassa János egy izben Léváról (a hova specialiter Dobó hívására ment) Zólyomba vizsztatérvén, tüstént magához hivatta öcscsét Farkast ennek Miklós nevű említett szolgájával a Zólyom és Végles közt Liczkovicz mellett fekvő erdős helyre. Midőn összetalálkoztak, Balassa János azt mondá öcscsének, hogy semmi kegyelmet, semmi remuneratiót nem várhatnak a királytól, azért legjobb leszen más úrról gondoskodniok. Miután még egy darab ideig egyedül beszélgettek volna, Miklóshoz fordultak s őt annak, a mit hallani fog, titokbantartására megeskettették, s aztán Balassa János a megesküdtött Nagy Miklósnak egy Hagymásihoz szóló levelet adott át, hogy azt egyedül a czimzettnek kézbesitse, ha a maga élete kedves előtte s ha nem akarja urát s annak testvérét s azok családjait a végső veszélybe taszítani; sokat ígérvén neki, ha a rábizott dolgot jól elvégzi s irtózatossá fenyegetésekkel rémitvén, ha rosszat teszen. A föltartóztatás esetére is jól instrualt Nagy Miklós Hagymásinak szerencsésen elvivén a levelet, ez őt maga mellé kocsira ültette s tüstént Erdélybe hajtattott. Itt Hagymási először Békést kereste föl, majd Csákyt is odahívták s a levél többszöri elolvasása s hosszas discursus után a triumviratus a fejedelemhez ment. Nagy Miklós addig velök volt, most lakására küldeték. A három erdélyi úr később fölkeresvén őt lakásán, szorgalmasan tudakozódtak tőle Léva, Végles, Dévény, Kékkő s Zólyom várak állapotáról s kielégítő válaszokat nyervén, írott felelettel őt útnak inditák. De alig érkezett meg Nagy Miklós a Balassákhoz, valami egy hó mulva újra elküldték Hagymásihoz. Hagymási a levelet most egyedül vivén Erdélybe, a rája hozott választ Husztban adá a szolga kezébe s egyszersmind szóval is azt izente Balassának, hogy János Zsigmond még

nem indíthat háborút Miksa ellen, de a jövő 1569. évben a legnagyobb eréllyel megkezdendi.

E valóban nehéz és terhelő vádak tanúul Dreiling Ulrik beszterczebányai prefectus, Rubigall Pál, Maskó Menyhárt és Krusith János vannak megnevezve s rajtok kívül maga Nagy Miklós, ki sok részletesb kérdésre is (mind megannyi vádra) volt válasz adandó. Pl. arra: mit hallott arról, hogy Dobónak Sárospatakot, Balassa Jánosnak Diódot ígérte János Zs. elpártolásuk jutalmául. — Belekeverték még Balassa János néhány főemberszolgáját Pinczy Pétert, Libocsay Pétert s Horváth Mihályt is e vallatásba; de mily eredménnyel nem tudni. Bizonyos Nagy Barabás is előfordul (kit Forgács F. is említ) ez iratban mint Ruber szolgálatában álló, a ki az összeesküvés ügyébe néhány erdélyi levél bizonyysága szerint bele volt avatva.

Ruber és Kenderessy végre, mint valóban fölöttébb terhelő vádat hozták föl Balassa ellen, hogy ő neki János Zs. föllépése esetére a felsőmagyarországi utakat elállni leendett szerepe, hogy ily módon a küldendő császári hadak combinált operációja ketté vágassék, a már bennlevő német őrségek pedig lemeszároltassanak. Az erdélyi fejedelem elfogott levele e tervet nagyban helyesli s fölöttébb dicséri Balassát, a mért megmutatá neki az utat, miként keritheti Magyarországot hatalmába. Azt hiszem, ez elfogott levél (ha nem koholt volt) válasz a Balassa neve alatt koholt Kenderessy-féle gyártmányra s látni való, hogy úgy az, mint a Nagy Miklós expedíciója — mely igaz lehetett s volt is talán — nem közönséges kihágásról szóló vád.

Homonnay ellen a töredék (mert itt szakad meg) csak azt ismétli, hogy írásban kötelezte magát János Zs. hűségére. Mely vádnál ismét Ruber s Kenderessy vannak tanúul idézve.

VI.

(A vádak mennyiben fogadhatók el. Forgács Ferencz bínrészsége. — További adatgyűjtések. — Kenderessy Lengyelországban, — Radéczy ügykezetei s a titkos commissió; Hosszútóti jelentései. — A titkos commissió működése eredménytelen.)

A töredék ismertetése után ismétlem, a vádpontok egyes tételeinél előforduló tanúk nevei bizonyítanak a mellett, hogy az összeesküvés nem találkozott a nemzet középrétegeiben visszhanggal; de ismétlem, hogy maga a bűnlajstrom sem mutat föl olyan vádakát, melyek igazán megállanak helyöket. Egyszerű gyanúsítás csaknem valamennyi; figyelmünket csupán két kiváló pont igényli nagyobb mérvben. T. i. a Nagy Miklós-féle erdélyi expeditio s a János Zsigmondtól irt elfogott levelek ügye, melyekkel azonban röviden lehet végezni. Mind a két vádnak éle Balassára nehezedik s a mi a János Zsigmond-féle leveleket illeti, ezekről nincs biztos tudomásunk, hogy nem kóholt, állevelek voltak-e, a mely föltevést az út és mód, melyen kicsalásuk sikerült, megenged. A mint Kenderessy Balassa nevében tudott hamisítani, ép úgy föltehetjük róla, hogy János Zs. nevében is hamisított; annál inkább, mert e vád épen az ő állításán alapulván, János Zs. levelei nemcsak nem jöttek napvilágra, de Kenderessy későbbi vallatásából úgy látszik, hogy talán nem is léteztek. A Nagy Miklós erdélyi küldetése szintén oly vád, melynek bebizonyosodása után Balassát a hazaárulás bűnében bármely kegyes nemzeti kormány is bűnösnek találta volna; de a bizonyítás körül itt is nehézség fordul elő. A hivatolt tanúk, Dreiling, Rubigall, Marko és Krusith, részint másodkézből vették adataikat, részint mint Krusith régi gyűlölethől elfogultak lévén, a mendemondát nagyon is túlozták. Legfontosb e tekintetben magának Nagy Miklósnak, a többször használt küldöttnek nyilatkozata, a mely-

nek szemügyre vételénél a conspiratió fölfedezésének kérdése is elének vetődik.

Mágocsy Gáspár egy már említett leveléből ¹⁾ megtudjuk azt, hogy Nagy Miklós elfecsegte egy ismerősének erdélyi küldetéseit; ugyan ő általa jutott Mágocsy fülébe, hogy a két Balassa testvér s dévényi várnagyuk ösztönözték az erdélyi fejedelmet a hadfogadásra s végre, hogy a titkos ügynek Slavoniában is vannak pártosai. Mindez arra mutat, hogy Nagy Miklós útján jöttek positivebb ismeretére a conspiratiónak, melyre a portai s lengyel residensek már hamarabb fölhívták Miksa figyelmét. Mágocsy mondja is, hogy az esetre, ha Nagy Miklós, a miket beszélt, megtagadná, amaz ismerősét kell vele szembesíteni. Ezen föltevés ellenében sokkal valószínűbb az, hogy az áruló bizonyos Szentkirályi Miklós volt. Radéczy a váradi püspök Pozsonyból az 1570. év elejéről azt tudatja Miksával, hogy minekutánna ő felsége parancsára Kielmann komáromi kapitánytól Szentkirályi után tudakozódott, ez azt felelte neki, hogy Szentkirályi Miklós, qui Balassianam fraudem detexit²⁾, Komáromban épségben él. A Forgács Simon jegyzetében említett Horváth Miklós egy személy tehát ezzel a Szentkirályi Miklóssal; sőt, mivel a Végles melletti erdőben ez vette volna át (Istvánffy s Forgács S. szerint) az Erdélybe küldött leveleket (melyeket aztán rendeltetése helyett Ruber kezeibe adott), a vádpontok pedig ugyan e dolognál Nagy Miklóst említik: azt kell föltennünk, hogy ez harmadik neve az illetőnek. A dolog azonban épen nem fontos. Nem is azért szóltam pár szóban róla. De ha ama gyanús körülményt tekintetbe vesszük, miszerint ezt a Szentkirályit nagy titokban rejtegették Komáromban; szemünkbe tűnik a conspiratió fölfedezésének körülményeit takaró homály s megérthetjük azt, hogy a vádak kellőleg bizonyíthatók nem lévén, a kormánynak biztosb (s tegyünk hozzá tisztességesb) adatokra volt a nem alap nélküli gyanú indokolásánál szüksége.

Ezeket időközben két levélben találta föl, melyeket mint-hogy rájok a Kenderessy-féle hamisítások kiderülte után törté-

¹⁾ Thurzó Ferenczhez 1569. jul. 28. Turcica.

²⁾ 1570. jan. 17. Hung.

nik hivatkozás, igazaknak kell elismernünk. Az egyik Forgács Ferencz, a másik Gyulaffy László levele. Hogy kerültek ez iratok kézre, nem tudható; azonban nehéz vádakokat lehetett tartalmukból az összeesküvés 3 főrészesére, különösen Balassa fejére olvasni, mert Miksa azon időben fektet rájuk nagy súlyt, midőn már a megkegyelmezésnek csak módja forgott szóban Rudolf s Ernő főherczegek és a magyar tanácsosok között.¹⁾ Említém már, hogy Forgács Ferencz részrehajló, midőn a conspiratió létezését egyszerűen ignorálja s az ügyet úgy tünteti föl, mint az udvartúl s a magyar kamarától közösen kigondolt ürügyet arra, hogy a Perényi-féle javakra áhító Dobót láb alól eltenni lehessen. Pedig maga Miksa a bizonyosság, hogy a valóban létezett conspiratióban Forgácsnak is része van. Nem örömet hozom föl e vádat a magyar Tacitus ellen, de azt hiszem, igazam volna, midőn megkövetelném tőle, hogy ő, a ki oly epésen, ridegen, kiméletlenül ír mások felől, ne hallgassa el saját működését sem; inkább fesse — ha tetszik — Dobó ügyét ártatlan szenvedő martyromságának vagy (a mi a modorához jobban vág) vázolja néhány erőteljes vonással a conspirationak a körülményekből folyt szükségét; de ne adjon egy elvitázhatlan ténynek oly gyűlöletes szint, mely az ő tollához s férfias jelleméhez nem illik. Bizonyos kétszínűségről tanúskodó ellenmondás (a szót, mert súlyos, nem akarom erősen hangsúlyozni) rí ki Forgács eljárása s elbeszélése között. Fönnmaradt egy ismeretlennek, valószínűleg Trautsonnak hozzá intézett levele, melyből az tűnik ki, hogy Forgács az összeesküvésben való részességről vádolva lévén, az ismeretlen által menté magát Miksánál s úgy látszik azt hozta föl, mintha mások működését ellensúlyozni igyekezett volna Miksa érdekében. Trautson örül Forgács mentségének, emlékezteti őt Ferdinánd

¹⁾ Insonderhait aber haben Ew. Liebden hieneben zway schreien in vngarischer sprach, aines von dem Francisco Forgats gwösznen Bischof zu Wardein ausgangen und das ander von Giulaffi, welches erst seither uns ist zukommen. Darin das jhenig dessen anfangs dises ganzen handls obangemelte personen (Dobó, Balassa és Homonnay) beschuldigt worden, sönderlich souil den Balassa Janusch betrifft, guetermassen gesterkht wurdet. . . . 1572. mart. 28. Miksa a főherczegekhez. (Comit.)

kegyeire s nem is tartja Forgács becsületével megférőnek azt tenni, a miről vádolva van, de hozzá teszi, hogy oly levelek vannak ő felsége kezében Forgácstól, melyekben ez többeknek a királytól való elpártolást javasolja, s veszélyes bujtogató gyanánt mutatja be magát — s melyek azért Forgács magatisztázásának épenséggel nem felelnek meg. ¹⁾

Forgács és Gyulaffy leveleit valószínűleg az ide s tova utazgató Kenderessy keríté kézre. Ő, mióta aljas, de még ki nem sült hamisítása a két úr letartóztatását eredményezte, s mióta ilyen módon persona grata lőn a kormány szemeiben, jobb ügyre méltó buzgalommal fogott hamis adatainak újakkal, köztök tán igazakkal való kiegészítéséhez. Okoskodása körülbelől ez lehetett: tudta, hogy valami van a dologban, de kevesett tudott; ha hamisítása idő közben kiderül s mást nem tud fölmutatni, csak a mit hamisított, okvetlen rajta veszt. Ez indítá őt a további kutatásra s e mellett, a mi nála igen természetes, a jutalom és nyereség reménye. Azt hiszem, nem csalatkozom a föltevésben, hogy az ő füle dobját is megütötte az a hír, mely Dobó Lengyelországba küldött nagymennyiségű készpénzéről szolt. 300 ezer forintot küldött volna előrelátásból a valóban dúsgazdag Dobó lengyelországi jó barátaihoz, a mi az összeget tekintve ha nem volt is valószínű, nem volt lehetetlen. ²⁾ Talán nagyon drasticus az én fölfogásom Kenderessy jelleméről, midőn azt vélem, hogy ő e pénzt szagolta meg s nemcsak a Lengyelhonba menekült Homonnay Gáspár után tudakozódni, de főként Dobó kicseiről többet megtudni volt célja lengyelországi útjának. Oda azonban csaknem vesztére ment. Hol, hol nem, arról nines tudósítás, valami fogadóban találkozott Homonnay Gáspárral s midőn egyszer vacsora közben a kissé nyers Homonnay (talán a célból, hogy Kenderes-

¹⁾ Speier 1570. decz. 11. Eius enim generis litterae D^{nis} V^{rae} manu scriptae atque ad plurimos diversosque homines corrumpendi, abalienandi et ad defectionem persuadendi causa missae apud s. caes. M^{tem} extant, quae sane D^{nis} V^{rae} purgationi atque excusationi nequaquam congruere videntur.

²⁾ Ha nome costuj (Dobó) d'hauer mandatj in saluo in Polonia piu di 300^m talerj contanti, essendo stimato richissimo. . . . Dispacci nov. 2. 1569.

syt vallomásra bírja) őt — dicséretes ősrégi szokás szerint — leinni akarta s Kenderessy az ajánlatot nem fogadta el: Homonnay vadúl neki rontott, kardjával fején megebesíté s már-már az ablakon dobta volna ki, ha ebben a szolgák meg nem akadályozták. De azért Kenderessy mégis megkapta, amit érdemelt. Maguk a szolgák verték végig s azután Homonnay parancsára, a fogadó ajtaján a kölépcsőkön levetették. ¹⁾

Mágocsy Ferencz a császár által lőn a tudakozódással megbízva. A szemfájós úr nem sokat mozgott, tán gyűlöletes is volt az ügy előtte; mert az ő tudósításai amúgy is ismeretes dolgokat ismételnek. Súlyt csak az kölcsönzött jelentésének, miszerint az általa vett hírek után János Zs. a tavasszal gyűjtött seregeit még most sem bocsátja szét. Ugyancsak ő írja Thürzó Ferencznek, hogy az erdélyi fogságából a napokban kiszabadult Bornemissza János hasonlót beszél.

Talán Bornemisszát is fölhasználták a nyomozásra s ő is tán épen ez ügyben járt a lengyel földön, a hol Homonnay Gáspárral találkozott. Az üldözött Homonnay azt mondta volna Bornemisszának: „a te urad — ugymond — nem hagy engem nyugton, de bizony meglátja, hogy nem soká én is fölkötöm kardomat.“ Egy lengyel úrnál Wapozkinál (?) pedig alkalma volt Bornemisszának a Dobó István pénzes hordóit látni. ²⁾

Többet remélt az udvar a conspiratio részleteiről kitudni, ha nem elégszik meg egyesek megbízhatlan, csak a gyanút növelő, de az „azt mondják“-nál nagyobb biztosságot nem nyújtó jelentéseivel, hanem e célra külön, hű embereiből alakított titkos bizottságot szervez, mely a fontos politikai pört előkészítve s teljes hitelű tanúvallomások alapján, a foglyok védő érveivel eltagadhatlan factumokat állítson szembe. — E bizottság létezéséről csak Hosszútóti jelentéseiből értesülünk, melyeket ő a titkos bizottság fejének, Radéczy váradi püspöknek küldött be. Alkalmasabb embert a kormány ily titkosan vitt nyomozások élére Radéczy Istvánnál keresve sem talált volna. Méltó párja volt ő ez ügyben Kenderessynek. Nem csalt, nem hamisított ugyan, de szolgálalkú

¹⁾ Mágocsy már említett levele.

²⁾ U. o.

meghunyaszkodása, az a körülmény hogy az udvar s a német tanácsosok kegyeért bármit képes volt tenni, biztos garancia volt a felől, hogy a gyanúba vett egyének iránt elnézéssel nem fog viselkedni. Csodálatos mephistói lelket adott a természet e főpapnak: az a bujtogató ösztön, melylyel a bécsi udvart később 1581. és 83-ban a nyílt országgyűlésen törvényes oppositíót képező magyar urak ellen bizgatta, az a vérszopó természet, mely a gyilok s az erőszak alkalmazását tanácsoltatá vele honfitársai ellen ¹⁾, nem később, az idők folytán fejlett ki, benne volt ez már ezen időben is. Ama politikai jellemek egyike ő, kik mozgalmas időkben a hatalom előtt föltétlenül fejet hajtva, a loyaltást a szélsőségeken túlhajtják, hűségmutatásukban egymást túllícitálják s ragaszkodásukat azzal vélik kimutatni, ha minél több gyanút költhetnek mások ellen. Ilyen volt Radéczy; minden bokorban egy-egy conspirálót látott, a helyett hogy kezeivel a már úgyis csillapodó hullámokat végkép elsímította volna. Ha működése eredménytelenül végződött, ha nem sikerült neki azokat, a kiket gyanúba vett, megsemmisíteni: bizonynyal nem ő az oka. Vele szemben a király mérséklete annál kedvezőbb színben tűnik föl.

A Radéczy által dirigált vallató commissio, az inquisitio működését titokban kellett tartani, s hogy megjelenése föl ne tűnjék, más ügyekben eljáró országos biztosok mellé adták. Mily ügyben járt el e regnicolaris commissio, nem határozható meg biztosan; talán a János Zsigmondtól visszafoglalt javak megvizsgálására volt kiküldve, az Erdély felé eső részekre, vagy a mi valóbbszínű, a Lengyelország felé való határigazítás céljából kiküldött commissiót kell vélnünk, annálinkább, mert Hosszútóti a csanádi püspököt is említi, a kiről tudjuk, hogy e határjáró bizottság tagja volt.

A titkos vizsgálók legtevékenyebb tagja Hosszútóti György. Ő is hízegő (ha szabad egy későbbi technicus terminussal élnem) aulicus volt s mint Radéczy creaturája bizalmat épen nem költ. De ő belőle legalább nem halt ki az igazságérzet; tetőtől talpig magyar s magyar érzelmű; ő meg volt arról győződve, hogy jó dolgot cselekszik s eljárásának fundamentumát a legki-

¹⁾ L. Horváth M. Magy. O. Tört. Legújabb kiad. IV. köt. 377. l.

sebb formában is a hazai törvények képezték. — Már február elején tudatja Kassáról Radéczyval, hogy a megidézett tanúk kihallgatásában szorgalmatoskodik a titkos bizottság. Megyeri János kihallgatása már nem lehetséges, mert ez a múltkor lórúl való leesés következtében meghalt s meghalt Csicsery András is, a ki Dobó egyik meghittje volt.¹⁾ Teuffenbach Kristóf — írja Hosszútóti — a kikérdezendő tanúkat más szín alatt hívja ide. Mi magunk, mintha az országos commissariusok jövetelére várnánk, a megidézetteket szintén más-más kigondolt ürügy alatt hívjuk be s a vizsgálat után erős esküvessel kötjük őket, hogy az ügyről hallgatni fognak. De mivel a dolgot sokan tudják, sokáig titkolni nem lehet. Kérdi, ha vajjon Báthory Miklós, Homonnay István, a Kisvárdaiak s Bánffy Bálint kihallgattassanak-e? mert ezek bizonyára sok fontosat tudnának a dolog lényegére mondani, miután általános vélemény szerint ők maguk is tudói, sőt részesei voltak az erdélyi titkos terveknek. Dobó emberei kihallgatását nem ajánlja; mert azok semmi eskü alatt sem birhatók urok elleni vallomásra; de ha tennék is ezt, vallomásaik az ország törvényes szokásai szerint érvénytelenek volnának. Végre tüstént tudtúl adnák Dobónak a vizsgálatot, a ki aztán vagy elkérné a vallomások párját, vagy új vizsgálatot követelne; a mi — teszi hozzá — a mi dolgaink folyására káros hatással lenne. Ugyane véleménye Balassa szolgáliról is.²⁾ Látszik e szavakból is, mennyire titkos úton bujkált Radéczy az általa vezetett vizsgálattal.

Hosszútóti ama kérdésére, vajjon Báthory Miklós s a többi főurak megidéztesse-e? Radéczy egy előterjesztést tőn a királyhoz,³⁾ melyben azt tanácsolja hogy: igen. Az én véleményem az, írja, hogy Báthorit (a személye iránti tiszteletből) kivéve⁴⁾, a többiek examináltassanak; miután nem ellenők hanem csak a két fogoly ellen irányúl az inquisitio. Ártani az ügynek nem fog-

¹⁾ 1570. febr. 1. Hung. »Nescio quo fato contingat, quod illi qui conspirationis scelestissimae conscii sunt, extinguuntur« — mondja Hosszútóti.

²⁾ U. o.

³⁾ 1570. febr. 9. Pozsony. Hung.

⁴⁾ »Persona Bathori ob reverentiam seclusa.«

nak; mint az inquisitorok eddig is tették, fenyegetéssel lesznek hallgatásra kényszerítve. Használni ellenben sokat használhatnak; mert ha mint gyanítani lehet, a kárhozatos ügyben részesek, senki nem mondhat biztosabbat náluknál. Ha pedig nem részesek, úgy azt a mit hallottak, tartózkodás nélkül előadják. Én azt hiszem, hogy az erdélyi fejedelem ezen előkelőkkel, mint olyanokkal, a kik tervei kivitelében segédkezet nyújthattak, de árthattak volna is neki, összeköttetést ápolt — s nem lehet-e hinni, hogy ha tőle távolabb lakókkal correspondeált, a szomszédjában levőket is fölkereste? Avagy attól kell-e tartanunk, hogy mint bűnrészesek mitse vallanak, vagy olyant, a mi a vizsgálatra kedvezőtlen? Ez ugyan megtörténhetnék; de nem hiszem annyira istenteleneknek őket, hogy esküre kényszerítve hamisan esküdjenek; annál inkább, mert a hamisan esküvők ellen az országnak szerfölkött szigorú törvényei vannak, a melyektől való félelem következtében akaratlanul is igazat kell mondaniok. ¹⁾ Csakhogy a dolognak gyorsan kell történnie, hogy már a félelem első hatása alatt se ne merjenek, se ne tudjanak mást mint igazat mondani. — Hangsúlyozza a titoktartás szükséges voltát, de ha a vizsgálat hosszan tart, nem reméli azt.

S csakugyan, volt is erre oka. Hosszútóti bármennyire megfeszíté erejét, bármennyire szeretett volna püspöki patronusának kedvében járni, az ügy aránylag igen lassan s épen nem titokban folyt. Alig idéztetett meg néhány ember a környékből, az inquisitionnak híre ment, sőt lihetlen gyorsasággal a fogoly Dobónak is füleibe jutott. Dobó megbízásából főemberszolgája Bay János megjelent a biztosok előtt s tudatván velök, hogy értésére esett az ura elleni vizsgálat, annak nevében a valamások másolatát kérte, hogy ura azok ellen magát védeni képes legyen. Csak nehezen sikerült az alkalmatlan kérelmezőt le rázni nyakukról, miután elhitették vele, hogy ők más, országos

¹⁾ A magyar törvény — fejtegeti — az ily embereket javaiktól fosztja meg s gyalázattal bélyegzi; paraszt ruhába bűjtatva, kőczkötéssel övezve bolyganak szanaszét, tisztesség nélkül, bármi hivatalra, köz- vagy magános functióra alkalmatlanok. *Quam legem Ungari aucariam aut ludas appellanti.*

ügyekben a királyi commissariusok mellé vannak kiküldve s afféle inquisitióról egyáltalán semmi tudomásuk nincs.¹⁾

Különben ez az utolsó értesítés a titkos nyomozó bizottság eredménytelen s hálátlan működéséről. A Dobóra súlyosodó vádak bebizonyítása céljából még Sárospatakra s környékére, a Balassát illetők dolgában pedig a bányavárosokba kellett volna vizsgálatát folytatni mennie. Nem hiszem, hogy mentek volna. Vagy ha mentek is, munkájukat két körülmény megsibbasztá. Az a változás t. i. mely a politikai viszonyokban a János Zsigmonddal való tárgyalások megkezdésekor lassanként előállott, melynek hatása e bizottság működésére természetesen nagymérvű lehetett. Akár azért, mert nem volt tanácsos (ha már egyszer az udvar a János Zsigmonddal való megegyezést őszintén akarta) az Erdélyhez tartozó részek szomszédságában a János Zsigmond előtt bizonynyal kellemetlen húrokat érintgetni; akár azért mert szünőfélben levén az ok — az erdélyi fejedelemmel való viszály —, az okozatra t. i. az összeesküvésre is kevesebb súly fektetették.

De bénítólag hatott a vizsgálatra Balassa János szökése is.

¹⁾ Hoszútóti Radéczyhoz febr. 25. 1570. (Hung.)

VII.

(Balassa szökése; bujdosása Lengyelországban. — A közvélemény nyilvánulása. — Az ügy jobbra fordul. — Kenderessy hamisításai kisérlnek.)

Mig a titkos commisió Kasa környékén a vizsgálattal, Radéczy és Kharling Pozsonyban a vádpontok előkészítésével foglalkoztak, az 1570. év marczius elején Balassa János fogságából, megnyerve egyik őrét s fölhasználva a neje által becsempészett szerszámokat, egy a falba vájt lyukon keresztül szerencsésen kiszökött s a pozsonyi határban készen tartott lóra kapva Zólyom felé vágatott. ¹⁾

E közbejött esemény fölháborítá Miksát. A János Zsigmonddal való tárgyalások csak épen kezdetüket vették, miután a lengyel udvar a béke érdekében a császárnál közbenjárt. A két főbűnös fogsága mintegy záloga volt annak, hogy János Zs. óvakodik hasonló lépésektől a jövőben, s az alkudozások megkezdése a fejedelem részéről a bécsi udvarban annak a körülménynek tulajdonították, hogy a kormány határozott föllépése, az összeesküvés élén állók elfogatása s így egy csapással a conspiratió elfojtása az erdélyi fejedelmet megszeppenték. Ekként fogták föl az ügyet a lengyel udvarnál is, s midőn János Zs. sajátkezű

¹⁾ 1570. marc. 9-kén tudatják ezt a császárral Radéczy és Karling. A jelentés szerint Balassa az őrség egyik tagját terve kivitelére megnyerte s ezzel együtt »muro amplissimo penes cloacam perforato« megszökött. Fiatal szolgáját hátrahagyta. Ennek elbeszélése szerint, midőn ő estve 8 órakor urához benyitott, ez őt azon ürügy alatt hogy még imádkozni akar, kikergette. 9 órakor már a cella üres volt. Feleségének kellett a szökéshez az eszközöket szolgáltatni, mondja a jelentés, mert senki más nem bocsáttaték be hozzá szigorú vizsgálat nélkül. Ezért tanácsolták, mondja Radéczy, hogy a foglyokhoz nejeik ne bocsáttassanak be; Dobót is neje menté ki egykor erdélyi börtönéből.

levelében fölkérte királyi rokonát, hogy érdekében Miksánál intercedáljon, Krasniczky Ferencz, a lengyel vicecancellár nem késett Miksát tudósító levelében ebbeli véleményének kifejezést adni. »Mindnyájan hisszük — mondja a többi közt — az erdélyi fejedelmet a békekísérletekre az összeesküvő magyar nagyk el fogatásra birja; szétoszolván reménye, hogy a többiek hozzápártolandnak fölségedtől.«¹⁾ S most midőn Balassának a fogságból megszöknie sikerült, a kellemetlen hír vétele után legelőször is az a kérdés merülhetett föl Miksa elméjében: vajjon a kétszer megbántott s megszabadult úr bosszúvágyától ösztönöztetve, nem fog-e oly lépésekre vetemedni, melyek viharokat vonnak magok után? s nem következik-e be épen az, a minek a váratlanul történt elfogatással utját akarták bevágni? János Zsigmondot s tanácsosait tán nem lett volna nehéz Balassának a megkezdett béketárgyalásoktól való elállásra birni; a legelőnyösebb békefeltételek, melyeket Miksától kinyerniök reménységek volt, nem értek volna föl ama területtel, melyet az átpártoló s nyílt lázadásban kitörő magyar urak kapcsoltak volna az erdélyi fejedelem ditiójához. S nagy ígéretekkel aztán a porta is megnyugodott volna a factummá vált dologban. Miksa annál nagyobb joggal gondolkodhatott így, mert az ellentétes áramlatokat, ingadozásokat és habozást, mik ép ez időben a gyulafejevári udvar politikáját jellemzik, sem ő, sem kormánya nem ismerték; azok a magyar tanácsosok, kiknek szavára adtak, szintén nem jól valának tájékozva; azok pedig, kik a helyszínéhez közel lakván s Erdélylyel összeköttetésben lévén, legalább a mutatkozó iránytalanságot észrevették, azok pedig se nem lőnek kérdezve, se maguktól nem tudósíták a bécsi udvart. S bár az 1570. év augusztusában a Speierben időző császár a hozzá alku-dozás végett küldött Békést 300 arany értékű lánczczal ajándékozta meg s Békés a rábizottakat elég ügyesen vitte: Miksa — így mondja a velencei követ²⁾ — sem neki sem urának nem so-kat hitt.

¹⁾ 1569. nov. 17. Polonica.

²⁾ . . . non parendo che la M^{te} S. confidi molto nel ambasciator Transilvano, però ha donato al detto . . . una catena di ualor de scudi trecento. . . . Michiel és Soranzó 1570. aug. 23. Speier.

Tehát a bekövetkezendő bajoknak praeveniálni s energicus rendszabályok alkalmazását kelle megkísérteni. Mig a vizsgálat tartott, a foglyok javai nem sequestráltattak ¹⁾, sőt úgy látszik, az azelőtt kezeikre bízott királyi várak is meghagyattak helyetteseik alatt. Legalább Balassára nézve ez áll. Most Balassa szökése után Radéczy és Kharling tüstént azt javaslásk, hogy a várak vétessenek el kezéről, nehogy netáni ellenséges céljaira azokat, mint Zólyommal már tevő is, főhasználhassa. ²⁾ Intézkedések tétettek Teuffenbach Kristóf által Balassa neje és gyermekei elfogatására s midőn mindez célra nem vezetett, hogy egy csapással szűnjék meg Balassa ártalmas lenni, Liptó-megyében fekvő erős fészket, Liptó-Ujvárat ostromolta ki a felsőmagyarországi kapitány megbízásából Litway Tamás. ³⁾ E vár kiostromlása azonban nem hozta sem az óhajtott eredményt, mert mint később látni fogjuk, csak visszahatást idézett elő, se nem adta Balassát az ostromló hatalmába. Balassa tovább is bujdoskolt, de merre, azt nem tudták. A legnagyobb valószínűség szerint Lengyelországban. Az ügy a lengyel urakat s nemességet a köztők s a magyar felföld, de meg Erdély közt főnálló szoros kapcsolatnál fogva nagyon foglalkoztatta, annál inkább, mert nem egy volt közöttük, ki a míg élő lengyel király magtalan halála esetére János Zsigmondot óhajta urának; így az erdélyi fejedelem érdekében tervezett összeesküvést csaknem saját ügyének tekinté, mint azt Balassa s családjának, továbbá Homonnay Gáspárnak lengyelországi tartózkodása, Mágocsy, Bornemissza s a velencei követ itt-ott rövid tudósításai s maga a népszerű hír is megerősíti, mely Dobó, Balassa, Homonnay kincseit Lengyelországba szállítatni mesélte.

Miksa lengyelországi residence (a ki a visszatért Vilmos ol-mücsi püspök helyett maradt ott) Cyrus János boroszlói apát, a mit lehetett igyekvők addig is kitudni az összeesküvésre s a conspirálókkal viszonyban álló lengyel urak működésére vonatkozólag; most a mint Balassa szökése hire fülébe jutott, figyelmét erre

¹⁾ Ez a körülmény is Forgács F. előadása ellen bizonyít.

²⁾ 1570. marc. 9.

³⁾ Litvay későbbi panaszos jelentése Miksához 1570. nov. 30.

is kiterjeszté; de csak annyit tudhatott ki közönséges beszélgetés közben, hogy Balassa Lengyelországban van s midőn erről Miksát tudósítja, egyszersmind a modust is előterjeszti, a mely szerint Balassát kézrekeríteni gondolja.²⁾ Egy (a gneseni érsek által adott) lakomán — írja érdekes levelében — beszélni hallván a multkor fogságából megszökött Balassáról, nem nyughattam míg a dolognak végére nem jártam, most állíthatom is hogy Balassa Lengyelországban Sanok vára mellett egy kis városkában Rimanowban lappang, mely Schienynski János birtoka s a hova bátyjának B. Menyhértnek emberei gyakran eljárnak. . . . A városka fekvése olyan hogy Balassát különösen éjjel felséged fegyveresei Lublón átmenvén benne könnyen kézrekeríthetnék. De ezt senki előtt sem tanácsos említenem, mert Balassa titkos intést kaphat. Ha magát a királyt keresnők is meg e tárgyban s kérnők Balassa kiadatását: a király is csak azt válaszolná: neki ezt tennie nem áll hatalmában, a város nincs közvetlen ő nekie alávetve s a nemesek privilegiumát nem sértheti meg. S ezalatt a veszélyről értesített Balassa szépen megmenekülne. Biztosabban célra vezet a tettetés s a városnak a király és Schienynski tudta nélkül való körülfogása s Balassa illetén mód letartóztatása. Könnyebb lesz aztán a megtörténtekekről a királyt kiengesztelni, mint előre ki nyerni tőle az engedélyt; már csak ama szempontból is, hogy így ő az árulás vádját elháríthatja magától.“

Habár Balassa kézrekerítése nagyon kíváncsnak tetszett is Miksa előtt: azt ezen az úton kivinni nem akarhatta. Sem a lengyel, sem az erdélyi viszonyok nem tanácsolták ezt neki. Ő, ki oratorai, residensei s titkos ügynökei által szorgalmasan működött azon, hogy a lengyel király bizonyosnak tartott magtalan halála a lengyel koronát családja számára megszerezze: ilynemű lépéssel semmivé tehetné volna minden eddig elért eredményt. A magyar menekültek ügye Lengyelországban rokonszenves volt, ha üldözésük még a lengyel nemesi előjogok durva megsértésével párosult volna: Miksának le kellett volna mondania a reményről hogy neve körül majdan egy párt csoportosúl. S ez és nem a tekintet, hogy idegen területre, melynek urával békében él, be-

¹⁾ Jelentése 1570. apr. 26. Polonica.

csapnia tiltja a nemzetközi jogszokás: tartá vissza Miksát a residence által ajánlott erőszakos lépéstől. Másrészt az Erdélylyel folyt alkudozások is jó rendben haladtak s ha Michiel és Soranzo egykoru jelentéseinek hinnünk lehet, a magyar pártosak ügyében a Békéssel folyt tárgyalások alkalmával Miksa igen engedékenynek mutatkozék; abba ugyan mit Békés óhajtott ura nevében, hogy t. i. valamennyi pártosnak s Erdélybe futottnak kegyelmezen meg, a császár bele nem egyezett, de a lengyel követ közbenjárására megígérte: ha az elpártoltak János Zs. közvetítése útján kegyelmet kérnek, azt tőlük nem fogja megtagadni. ¹⁾ — A Lengyelországban tartózkodó Dudith András szintén mérsékletet javasolt s a hallomása szerint bocsánatért esdő Balassa üldözését nehogy az kétségbeesésében rosszabbra vetemedjék, ő fölsége ügyére károsnak tartá. ²⁾ — Bizonyynal ez indítá Miksát a mérsékletre s residence utasítást nyert Balassa ellen mitse tenni, ha specialis parancsot nem kapna. ³⁾

A titkos commissio ez alatt, úgy látszik, beszünteté eredménytelen működését. A tanúk kézalatt való törvényellenes megidéztetése, mely különféle ürügyek alatt történt, a mint hinni lehet, visszatetszést szült. Alig kezdé meg a commissio működését, e visszatetszés jelét Radéczy az idézett tanúk vallomásai följegyzésére kirendelt prothonotarius eljárásából észrevehette. Hiába sürgette eleintén Hosszútótinál a vallatási jegyzőkönyveket, a protonotarius azok másolatai kiszolgáltatását mindaddig mig magok az érdekelt felek hivatalosan kezökhöz nem vették, megtagadta. S a mi volt kicsinyben a protonotarius, az volt nagyban a közvélemény, mely élesen fordúlt az »eszközök« ellen. A már említett Litvay Tamás az eszközök egyike, a ki a Teuffenbachtól vett kir. parancs szerint Balassa kézrekerítésén működött s Liptóújjvárat Balassa kezéből kiostromolta, egyik világos példája az ellenszenvnek. Keservesen panaszkodik a királynak, hogy ő a

¹⁾ Dispac. 1570. aug. 23.

²⁾ Cupio etiam intelligere nisi molestum est, quo in statu sint res domini Joh. Balassa. Audio eum gratiam querere; nescio quam sit nomenclatura, sed certe cuperem eum retineri, neque in desperationem adigi, idque inprimis ob caes. M^{tis} commoda. 1570. aug. 4. (Polonica.)

³⁾ Polonica.

király régi hű szolgája a mért a rábizottakat oly pontosan teljesíté, határtalan gyűlöletbe esett a magyar urak »a nagyságosok nemesek és nemzetesek« minden rendje előtt, s e gyűlölet lépten nyomon nyilvánul ellene; folyton bántalmazták, üldözik. Én szerencsétlen — mondja — a ki fölségednek mindig híven szolgáltam, most mint hitehagyott eskütörő még házamban sem ülhetek biztosan.« ¹⁾

Nem csalatkozom, ha részint a körülmények nyomásának részint a főntebb vázolt politikai változásoknak tulajdonítom a kedvezőbb fordulatot, mely a börtönében sinlődő beteg Dobó fog-ságában is beállott. Bár Miksa mindjárt elfogatása után megígérte ügyök gyors megvizsgálását, sőt a magyar tanácsosok ép azért nem akarták a dolgot az országgyűlési rendek elé bocsátani hogy ne húzódjék, mindamellett — természetesen a döntő bizonyítékok hiánya s a titkos commissio eredménytelen működése miatt — a pör kezdete folyton halasztaték. Balassa szökése után Dobó nejének látogatásáról többé szó sem volt, Dobó még több megszorítást volt kénytelen szomorú cellájában tűrni s bár folyamodványai a császárhoz s kérő levelei Trautsonhoz egymást érték, azoknak semmi hatását nem tapasztalta; most a német ügyek s a császár németországi tartózkodása, majd a csehországi bajok hátráltaták — mint mondaték — a dolog elkezdését. De mennél jobban húzódott az ügy s telt az idő, az események fejlődése annál kisebb mértékre szállítá Dobó bűnét s lassanként kedvezményekben részesült. Ez időtájban (1571. marczius) arra kérte a királyt: ereszse őt legalább gyámlányának, Dobó Domonkos lányának menyegzőjére haza, nehogy az a nászünnepegy — mondja — halotti siralommmá változzék; sőt kérte ő fölségét, hogy a szerednyei kastélyban tartandó esküvőt jelenlétével disze-

¹⁾ Unde ego antiquus et fidelis V. M^{tis} servus in maximum incidi odium apud multos, praecipue omnes Ungaricae coronae dominos, magnificos generosos, egregios, nobiles et eorum nationes. Nec non et multa pericula, magnas sollicitationes et oppressiones vexationesque tolero, miser ego, adeo ut qui semper fidelitate V. M^{tis} serviverim, pro infideli et fidefrago deputor, imo et persaepe tutus in domo mea residere nequeo. 1570. nov. 13.

síteni kegyeskedjék. ¹⁾ — Igaz ugyan hogy őt magát nem ereszték el, de megengedték neki neje látogatását, a kivel az esküvő dolgát megbeszélje; arra sem határozta el magát Miksa, vajjon képviselteti-e az ünnepélyen magát és ki által; de azt ismét megengedte, hogy az erdélyi fejedelem uralma alatt élő rokonok s barátok a menyegzőre akadálytalan megjelenjenek ²⁾ Dobó helyzetét tekintve az engedmények nagyok valának. A szigor mérsékeltebb lön, s az a körülmény, hogy az agg hős mint egy vétkes gondolat fölkarolóinak bünbakja (bocsánat a szóért) lakol magáért s a többiért, könyörületre késztetett.

Legtöbbet tőn azonban Dobó ügyének kedvezőbb fordulatára az áruló Kenderessy gonoszságainak kiderülte. A nyugtalan ember, kit daemona a kincsszomj a leghitványabb büntényre ösztönzött, végre is megjárta. Istvánffy mondja róla, hogy 5 ezer aranyért a török szolgálatába állván, mint kém működék; a vezérbasával váltott levelei, melyekben Miksa gyenge haderejéről, az alattvalók elégtelenségéről ír s biztatja a törököt, hogy most induljon hadával az országra s egy esztendő alatt azt biztosan meghódíthatja, — Forgács Simon kezébe kerültek, ki nem késett azokat Miksával közölni. Kenderessyt elfogták s börtönben lelte halálát. Kenderessynek e megérdemelt büntetését azonban egy másik fogság előzte meg, melyről sem Ivánffy, sem Forgács Simon nem tudnak. Valószínűleg aztán, hogy az első fogságból kiszabadult, állott a török szolgálatába, bosszúból, de főként azért, mert fogsága alkalmával elkövetett hamisításai kitudódván, hitelét s becsületét (melyet oly mértékben tudott az eszes szédelő megszerezni, miszerint egy ízben még a konstantinápolyi követség tagjául is ki volt szemelve s ha Forgács Simon nem szólal föl határozottan, el is küldetik) végkép elveszté. Hamisításai történetével egy irat ismertet meg bennünket, melyet Miksa valószínűleg Kenderessy második elfogatásakor a magyar tanácsosok elé terjesztett s melyben, nem említetvén a törökkel

¹⁾ 1571. marc. 1. Hung.

²⁾ Trautson Dobóhoz 1571. marc. 13. U. o.

való czimboráskodás, csak a hamisítás bünténye fölött való véleményük nyilvánítására szólíttatnak a tanácsosok.¹⁾

Majláth Gábor Fogaras várának Békés előtti birtokosa, midőn Báthory fejedelemségének kezdetén Fogaras visszavétele Békéstől szóba jött s az ügyben bírónak a császár lón fölkérve, valahogy Kenderessyvel megismerkedett s az ügyes szédelgőnek tüstént hálójába is került. Kenderessy megígérte neki, hogy ügyét Miksánál magánál s Weber vicecancellárnál előmozdítja s utazásai közben később ismét találkozáván Majláttal, közbenjárásának bizonyosságául leveleket mutatott föl Miksától s az alcancellártól. Kenderessy közbenjárásának azonban nem lón eredménye s Majláth egyenest a császárhoz fordulván, Kenderessyt is szóba hozta. De itt ő róla nem tudtak semmit. Sem ő felsége — mondja az irat, sem a vicecancellár nem emlékezik, hogy akár Kenderessy akár más valaki Majlát ügyében megkereste volna őket s annál kevésbé, hogy biztató ígéretet s leveleket kapott volna. Így jöttek arra a gyanúra, hogy Kenderessy a Majlátnak mutatott leveleket hamisítja — s ezzel kapcsolatban fölmerült a kérdés, nincsenek-e egyéb machinatiói is a hamisítónak? Kenderessy elfogatók s vizsgálat alá kerülván egy kis lapocska hamisítását elismerte, de egyebet tagadott. Majlát erre Kenderessy három hozzáintézett levelét beküldé az uralkodónak s ezekből kitént, hogy a hitvány ember ez uton csak pénzt akart kicsikarni²⁾ s e végből Majlátnak nemcsak reményt nyújtott ügye kedvező elintézésére, de azt is hazudta, hogy az ő közbenjárására a király már alkudozik Békével Fogaras visszaadása dolgában. Az eredetiben fölmutatott leveleket Kenderessy nem tagadhatta meg s hitványságát ily módon maga beismervén, további vizsgálat alá vették. Eszébe jutott Miksának, hogy Balassa a neve alatt János Zsigmondhoz és Békéshez menesztett leveleket hamisításoknak bélyegzé. Kenderessy, az összeesküvés főfirtatója, a correspondentia ösmerője most ez ügyben is kérdőre vonatott. Ama

¹⁾ Az irat czime: *Decretum pro consiliariis Hungaris in negotio Kenderessy. Datum nélkül.*

²⁾ . . . ex litteris illis id quod Kenderesius antea negaverat manifeste apparere videatur quod scilicet eo modo Kenderesius a domino Maylotio pecunias extorquere voluerit. . . .

követelésre, hogy az állítása szerint eredetiben birt correspondenciát mutassa föl, azt felelé: mihelyt szabadon éresztik — ezt megteszi. De már nem hitték neki s midőn keményebben fogták, beismerte, hogy *Balassa sokszor említett levele*, mely az összeesküvők ellen a legerősb bizonyíték volt, *általa koholtatott*. A vallomás nagyon fontos vala; Miksa szeméről a hályog leesett s emberét a nyomorúlt pénzcshikarót hitványsága egész meztelenségében látta maga előtt. »Mivelhogy a mindenünnen fölmerülő jelekből Kenderessy galádsága kétséget nem szenved; mivel élőszóval tett vallomásai alapján világos az ő fölsége neve alatt elkövetett hamisítása; mivel Majlát Gábort csak azért, hogy tőle pénzt csaljon ki, rászedte; végre mivel Balassa neve alatt szintén hamisított s galádul rászedte ő fölségét, hogy az erdélyiekkel folyt bűnös tárgyalásokról tudomása van — (mondja az idézett irat); — ő fölsége a Kenderessy ellen már régebben fölmerült gyanú alapján őt elfogtatván, de egyszer kegyelemből szabad lábra helyezvén: most fölszólítja a magyar tanácsosokat, adjanak véleményt, mit tegyen Kenderessyvel?« A tanácsosok opinióját nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy Kenderessy megérdemlett büntetését a tömlöczben vette el.

Azt hiszem, nem valék szigorú iránta, sem igazságtalan, midőn őt a legjellemtelenebb emberek egyikéül bélyegeztem s az ő működésének tulajdonítám főleg, hogy Dobó s Balassa eme gyűlöletes összeesküvés főczinkosai gyanánt tekintetvén, az adott kir. szó ellenére elfogattak.

A mint Kenderessy hamisításai kiszültek, a Balassa-Dobó-féle összeesküvés ügye is lebonyolításához közeledett. Tüstént nem lőn ugyan a kérdés megoldva, mert a más forrásból meritett hírek Dobóék ártatlansága ellen bizonyítanak; de a kígyó feje megvult törve s a legfőbb vád elesett. Az esetleges fej- és jószágvesztésről többé szó sem lehetett s a kedvező eldöntéshez csak az alkalom váratott még magára.

VIII.

(Békítési kísérletek. Országgyűlés. A főherczegek közbenjárása. Véleménykülönbség a magyar tanácsosok közt. Miksa megkegyelmez. Dobó reversalisa. Balassa menlevele. Visszapillantás.)

Ezt az alkalmat lassankint meghozta az idő s megérlelték a körülmények.

Békés a mint alkudozásait befejezván, hazafelé indúlt, a sok patens levél közt, melyeket Miksa érdekében magával vitt, egyszersmind kegyelmet s bűnbocsánatot hozott az előző zavaros esztendő alatt Erdélybe futott magyarok számára is.¹⁾ Ennek következtében azok közül néhányan Miksához kezdének visszahajolni s szolgálataikat neki fölajánlák. Ilyen volt a többi között Gyulaffy László. Gyakori tudósítások, miket Ruberhez intézett, közlései a János Zs. halála folytán beállott erdélyi viszonyokról, az egykor bosszús elpártolt, de vitéz katonát kedvessé tették Ruber szemében, hogy nem kételkedék őt s fiát a császár kegyeibe ajánlani, mint olyat, a ki bár egykor erősen vétkezett ő felsége ellen, de bűnét beösmervén jóútra tért s hasznos szolgálatakat kész és képes tenni régi urának.²⁾ S ha Gyulaffynak ki nyíltan elpártolt a királytól, nemcsak megbocsátani kész volt Miksa, de beleegyezett, hogy egyike legyen ama 8 kapitánynak, kik alatt az erdélyiek a határok védelmére állandó katonaságot szándékoztak tartani³⁾, ha Forgács Ferenczet, kire sokkal jobban haragvék elpártolásáért, mint bármelyikre, az erdélyi ügyek új fordulatánál levelével megkereste: miért ne lett volna elnéző

¹⁾ . . . fra le quali ui sia il perdono con la restitutione della buona gratia della M^{ta} S. à moltj Ongarj di qualità, fuggiti d'Ongaria questj annj adietro et retiratisj in Transilvania. 1571. apr. 4. Dispacci.

²⁾ 1571. sept. 17.

³⁾ 1571. nov. 2.

Dobóék iránt akkor, midőn erejét s figyelmét az erdélyi ügyek szokatlanul nagy mérvben vették igénybe.

János Zsigmond meghalt s az újonnan választott »vajda« Báthory István lőn. Őt nem kedvelé a bécsi udvar; Békés fondorlatai s titkos ajánlatai Békés pártjára hajták Miksát. Ez az ember, ki mindent ígért, sokkal jobban tetszhetett, mint Báthory, a kitől tán féltek is, hogy prágai fogsága eszébe fog jutni. Lehetett ez a körülmény oka, hogy a pártos magyarokkal engesztelődve kezdtek bánni. De lehet hogy megfordítva, miután az engesztelékeny Báthory, ki sűrű leveleiben a császár őszinte hívének írta magát, félelmes nem volt s az udvar tudta hogy az egyszerű vajda oly igényeket nem támaszthat mint támasztott annak idejében a választott király: arra tekintének, hogy a factiosusok épen Békés fölbujtottjai valának s most mint Báthory hiveitől nincs ok tőlük tartani. Bármelyik e két eshetőség közül békülékenységet javasolt. És a mint állott ez Erdélyre, úgy állott egy más körülmény Magyarországgra nézve.

Miksa idősb fiát Rudolf főherczeget a legközelebbi országgyűlésen meg akarta választatni.¹⁾ E végből küldeték le a két testvér főherczeg Rudolf és Ernő az országgyűlésre, hogy ott a rendekkel, az ország szokásaival s törvényeivel megismerkedjenek. Bár a királyi propositiókban a főherczeg megválasztásáról szó sem volt, kétséget sem szenved, hogy ez Miksának leghőbb óhajását képezte s nem csalatkozunk, ha azt hiszszük, hogy midőn a főrendek Rudolf királylyá ismerését határozatilag kimondták, csak fölülről vett inspiratióknak engedtek.

Miksa e szándéka kiviteléhez szükségesnek látta a rendek előtt kedves dolgot cselekedni s első sorban az által hatni reájok, hogy az összeesküvőknek tartott urak iránt jó akarattal viselkedjenek. A bujdosó Homonnay Gáspárt kibékíteni Trautson nyert megbízatást s engesztelékeny leveleivel igyekvék is őt megnyugtatni; biztosítá őt a király kegyelméről s Homonnay belátására bízta, hogy »mivel ügyök az országgyűlésen volt proponálva«²⁾,

¹⁾ Fraknói M. Orsz. gy. Eml. V. köt.

²⁾ A mint tudjuk, ez nem áll; mert ha Dobóék az országgyűlés előtt fogattak is el, ügyök a rendek elé nem ment soha. Csak kérelmeztek a rendek érettek.

legjobb lesz nekie a kihirdetett (de 1572. februárra halasztott) országgyűlésen személyesen megjelenni s magát az ellene fölhozott vád alól ott tisztázni. Igér neki *salvus conductus* s egyébként is biztatja hogy előtte ő fölségéhez az út soha sem volt s nem is lesz elzárva ¹⁾ A biztatás fogott és Homonay a következő országgyűlésre meg is jelent.

Balassával nehezebb volt boldogulni. Eleintén nem tudott Trautson semmire sem menni vele, mert egyéb követelései is voltak.

A mint az országgyűlés (1572. febr.) megnyílt, a rendek többször folyamodtak a királyhoz a három úr érdekében s a főhercegeket is fölkérték, járnának közbe atyjuknál a megkegyelmezésért. ²⁾ Hiszen maga az egyedüli fogoly, Dobó, már megtörve, elaggva nem is kívánta ügye törvény útján való megvizsgálását s magát egészen a császár kegyelmére hagyta; a mit Miksa épen elérni óhajtott. — Főként a főhercegek közbenjárása folytán a király kedvező válaszra határozta el magát. Marczius 28-ki levele fiaihoz a fogoly Dobónak szabadulására s megkegyelmezésére már biztos kilátást nyújtott. Midőn hű magyar rendeink — mondja a leirat — országgyűlési válaszukban alázatosan fölkértek bennünket Dobó István, Balassa János és Homonnay Gáspár ügyében s mi a hű rendeknek a mint egyebekben, úgy e dologban is kedvök szerint cselekedni hajlandók vagyunk: de egyszersmind a saját magunk reputációját s méltóságát is szemünk előtt viseljük: ime kedvességeknek az iratokat kezéhez bocsátani határoztuk el ³⁾, melyekből kitűnik miben áll még most is függőben lévő ügye a három megnevezettnek s mi indított bennünket ellenök úgy jární el, a mint magyar tanácsosaink, néhány előkelő úr és nemes véleményének meghallgatása után 1569-ben eljártunk. Atyailag intjük Kedvességeket, vegye kedvességek ama magyar tanácsosokat, urakat és nemeseket, kik akkor az ügyet megvizsgálták, maga mellé s ha köztök valamelyik elhalt volna, pótolja más tekintélyesebbel az élők közül, de senkit ki ne hagyjon, ne-

¹⁾ 1571. nov. 18. Hung.

²⁾ Fraknoi i. h.

³⁾ Sajnos, ez iratok nincsenek meg.

hogy valaki sértve érezze magát. Azután vétesse tanácskozás alá az ügyet, hogy e fontos dologban a mi méltóságunk sérelme s tekintélyünk kisebbitése nélkül mi történjék. S az esetben — végzi — ha a fölhívott tanácsosok s a többiek véleménye szerint ama három személynek kegyelem volna adandó: vigasztalja meg őket kedvességtel, hogy azt tőlünk kinyerni reménye van.¹⁾ És mivel a tanácskozás lassan haladt, a rendek pedig nem szüntek meg kérelmökkel a királyt s a főherceget osztromolni, Miksa maga adott abbeli óhajának fiai előtt kifejezést, hogy szeretné az ügyet a mégfolyó országgyűlésen befejezni, s azért a tanácskozás siettetését kívánja.²⁾

Szorgalmas tanácskozás után végre a delegált bizottság tagjai közt a dolog lényegében megállapodás jött létre. Abban megegyeztek — mondja a tudósítás³⁾ — hogy ő fölsége tekintetbe vévén a főherczegek közbenjárását s a rendek kérelmét, Dobóéknak kegyelmet adni méltóztassék. De a megkegyelmezés módja fölött, a király méltósága megóvásának szempontjából, a vélemények megoszlottak. Az egyik fél azt vélte: a kegyelem az országgyűlésen az összes rendek előtt hirdetendő ki ama kijelentéssel, miszerint ő fölsége ezt a főherczegek s rendek kértére ama reményben teszi, hogy a megkegyelmezettek a jövőben hű alattvalók gyanánt fogják magukat viselni. Vajjon vétettek-e s mit vétettek a király ellen, arról említés sem teendő, különben: »il-lorum integritas et aestimatio apud regnicolas passura videatur detrimentum.« E vélemény a szabadabb elvűeké volt, kik az egész ügyben olyast, melyért a vádlottakat nagyobb büntetés érhetné, in principio nem láttak. A többség azonban, következetesen az 1569. országgyűlés alkalmával tanúsított eljárásához, másként

¹⁾ 1572. márcz. 28. Bécs. (Comit.)

²⁾ Wir sähen aber vorder gern das des Johann Balasy, Tobó und Homoneý sachen noch disen werenden landtag zu ainer resolution gepracht werden möchte; wöllen derhalben Ew. Liebden diselbe sachen, wo uers zu handlung kombt, zur müglichen beförderung (wi uns one das nit zweiflt) beuolhen vnd angelegen sein lassen. 1572. apr. 2. Comit.

³⁾ A főherczegek jelentése a királyhoz 1572. apr. 12. Pozsony. Hung.

okoskodott. Azt vélte, hogy Dobó s Homonnay (mert Balassáról az alább említendők miatt nem volt szó) a főhercegeket Bécsbe kövessék s ott ünnepélyes alkalommal a király lábai elé borulván köszönjék meg a számukra adott kegyelmet s egyszersmind állítsanak ki reversalist, melyben bűnös voltukat beismervén, a jövőre hűséget fogadjanak. S e véleményt emez udvari párt — mely már 1569-ben a három urat készséggel nyilvánítá bűnösnek — nemcsak a királyi tekintély követelményével indokolta, hanem azzal is, hogy ily módon kitűnik, miszerint ők nem jogtalanul lőnek letartóztatva s a megkegyelmezés nem »*semmi, hanem valóban valami*« fölött adatik. Mivel azonban Dobó betegsége miatt az ő Bécsbe utazásáról méltányosan szó sem lehetett, hogy helyette a lábhozborulást fia végezte el, abban e párt is megegyezett.

Mint gondolni való volt, a király a második módot fogadta el, erről kelt határozatáról apr. 15-én Bécsből tudósítá a főherceget. ¹⁾ Ezzel a megkegyelmezés ügye be volt fejezve s azt végrehajtani a főhercegek siettek; már másnap, ápril 16-án aláírta reszkető kezével az agg Dobó a börtöne ajtaját megnyitó reversalist. Köszöni, hogy ő felsége inkább kegyelem, mint a szigorú jog útján akarván eljárni, iránta való méltatlankodását félretette; kötelezi magát, hogy ő Pozsonyban a főhercegnek, fia pedig Bécsben a királynak magának hálát fog adni; a jövőben hű szolgája leszen a királynak s törvényes utódainak s fogságáért sem maga, sem más által soha senkin bosszút állni nem fog. ²⁾ Homonnay valószínűleg hasonló térítvényt állított ki.

Hátra van még Balassa Jánosról szólanom néhány szót. Ő hogy az országgyűlésre megjelenjen, eleintén azt kívánta, hogy ő felsége érdekében tett kiadásai mégtérítettessenek, Liptóújszállást restituálják neki s a dévényi és kékkői katonák hátralékos zsoldja fizetessék ki. E kívánságai az országgyűlésen ígértetvén Trautson által teljesített, el volt határozva arra megjeleneni. De a neki küldött *salvus conductus*t megnyugtatónak nem találta, kívánta határozottan, hogy a menlevélben engedje el ő felsége

¹⁾ 1572. apr. 15. Comit.

²⁾ 1572. apr. 16. Hung.

azt a miben Balassa-öt megsérté, s ígérje meg, hogy vele mint szolgáljával nem fog pörösködni »quod mihi — mondja ¹⁾ — etiam innocentium periculum foret.« Ha ily menlevelet nyer, kész az országgyűlésen a vádak alól tisztázni magát. Hiába kísérték meg a főherczegek Balassára unokatestvére András által hatni, hiába állottak jót magok a magok nevében Balassa bántatlanságáról: a kétszer csalatkozott ur nem hitt, az országgyűlésre nem jelent meg s az ő ügye, míg a máskettőc kedvezőleg lőn elintézve, függőben hagyatott.

Abban a leiratban, a mely által Dobó és Homonnay kegyelmet nyertek, így szól a király: a mi Balassát illeti, ámbár az ő dolga a magyar tanácsosok egybehangzó véleménye alapján a jövő országgyűlésre halasztandó volna, mi mégis azt hisszük, hogy ha őt remény és félelem közt habozni hagyjuk azzal nem jó dolgot cselekszünk. Jobb lesz őt is alkalmas okkal-móddal a tartozó engedelmességre bírni, mint a kételkedésben élőt valami desperált cselekedetre hajtani. ²⁾— Az uralkodó eme nyilatkozata alapján egy darabig még folyt az alkudozás az országgyűlés befejezése után is Balassa és Trautson között; de junius 14-kén ez utóbbitól megkapta a kétkedő főúr a kívánta *salvus conductus* — s ezzel az ő ügye is jóra forult. —

A mennyire a fönnevő adatok engedték, igyekeztem az összeesküvés történetét vázolni s e vázlattal kimutatni azt, hogy Miksa nem azt az álláspontot foglalta el ez ügygyel szemben, a melyet Forgács Ferencz neki tulajdonít s hogy a conspirálók nem voltak oly bűnösök, mint a milyeneknek őket csak az 1569-ki törvénykönyv is föltűnteti. — Nekem az iratok olvasása ezt meggyőződésemmé, sőt tudomásommá tette; másnál sikerült-e ezt elérnem, nem tudom.

¹⁾ 1573. apr. 4. Balassa Trautsonnak. Átalán Balassa és Trautson sok levelet váltottak B. ügyében egymással.

²⁾ 1572. apr. 15.

OKIRATTÁR.

—

E néhány okirat közzététele által a kevésbé ismert Dobó-Balassa-féle összeesküvés mibenlétére vélek világot vethetni. Sem Istvánffy sem Forgács (a kiktől az ügy rövid emlékezete maradt ránk) előadása nem felel meg a valóságnak, a mellett hogy mindkét elbeszélés igen rövid. Az előbbi tartózkodik véleményét kifejteni a kétes dolog fölött; az utóbbi pedig könnyen érthető ellenszenvből Miksa iránt az ügyet oly hamis színben tünteti föl, hogy benne a király az összeesküvésnek — anyagi érdekből — mintegy koholója áll előttünk. A következő iratok a mellett, hogy fölvilágosítást adnak a Magyarországon ez időtájt uralkodott közelégületlenségről s megismertetnek az összeesküvés történetének egyes közérdekű részleteivel, egyszersmind igazolásul szolgálnak Dobóék részére s kitisztazzák a királyt az ellene Forgács által emelt vád alól. — Utalok különösebben a velencei követ sürgönyeire, a Dobóék elleni vád- és kérdő-pontokra, végül a Kenderessy alattomos működését s hamisításait illusztráló két dabra, melyek egyike Kenderessy levele, másika pedig az ellene tartott vizsgálat után a király által a magyar tanácsokhoz tett előterjesztés.

Megjegyzem, hogy az iratokat a bécsi cs. és k. állami levéltárból közlöm.

Bécs, 1879. június hó.

K. Á.

I.

1569. j a n. 8. — B é c s.

Miksa király Dobó Istvánnak. A februári tanácskozásra sürgetve hívja s bántatlanságáról biztosítja.

Maximilianus secundus stb.

Magnifice fidelis nobis dilecte. Percipies aliis ex litteris nostris quae tibi cum ista reddentur, quibus et quam arduis ra-

tionibus inducti fuerimus ad differendum in aliud commodius tempus generalem conventum fidelibus regnicolis nostris Hungaris nuper a nobis indictum et quum cupiamus ipsaque necessitas postulet ut antequam ardua illa, quae nobis obvenere, negotia aggrediamur, de nonnullis ipsisque arduis rebus et communem regni huius nostrae quietem atque salutem concernentibus cum fidelibus quoque consiliariis nostris Hungaris agemus et nostra cum illis consilia conferamus, casu praecipue hinc dictorum negotiorum causa alio proficisci contingeret, eosdem nostros consiliarios omnes ad festum purificationis Mariae proxime venturum huc convocandos duximus. Quapropter tibi quoque clementer committimus ut non obstante eo quod aliis literis nostris te reverti et domi manere iusserimus, statim ut has litteras nostras acceperis, itineri tete accingere et ad dictum diem inter alios fideles nostros consiliarios comparere non omittes. Talia enim habemus in consultationem deducenda negotia ut te facta nulla excusatione tunc nobiscum esse omnino cupiamus atque velimus, prouti facturum te non dubitamus quum inter alios tibi vel praecipue quietem et salutem patriae adeoque totius reipublicae christianae quam omnibus modis recte et celeriter curaturam summe contendimus, cordi esse sciamus. Neque te moveat aut quicquam vereris propter illam tui arestationem, superioribus diebus Posonii factam, persuasum namque tibi habeas, factum id fuisse sine nostro scitu neque nostra cum voluntate; sicuti ubi ad nos veneris uberius cognosces. Quum enim omnes veterani defunctae Maiestatis paternae laudatae semper memoriae servitores, quorum tu unus superes ex praecipuis, nobis semper fuerint futuri sint acceptissimi, tantum abest ut illis aliquid aegre facere eosque pati vellemus, ut potius omni eos gratia favoreque regio prosequi quoque tempore tam parati simus, ut hoc facto gratius [esse] nobis nihil queat. Secus igitur facere nolis Datum Viennae octava die mensis Januarii anno domini MDLXIX.

Maximilianus.

Johannes Listhius episcopus Wesprimiensis

Magnifico Stephano Dobo de Ruzka, comiti comitatus Bar-siensis et consiliario nostro etc. nobis dilecto.

(Egykorú, — Dobó által vétetett s folyamodványához mellékelt — másolat.)

II.

1569. január 11. — Bécs.

Trautson János Dobót a bécsi értekezletre hívja, s tudósítván a róla szóló hírekről, felszólítja, hogy adjon neki fölvilágosításokat.

Magnifice domine et amice honorande stb.

Et etiamnum spe sum V. D^{nem} benevolentiae et habitae semper amicitiae inter utrumque nostrum memorem adhuc esse; quae etiam beneficia a sacratissima quondam caes. Maiestate felicissimae memoriae nostro interventu et promotione acceperit facile recordari. Quae quidem de D^{ne} V. fiducia me impulit ut aliquanto familiarius de his, quae sequuntur, ad eandem scriberem. Editi sunt apud nos in vulgus vani rumores, quod V. D^{uo} copias militum non spernendas secum habet et nescio quid alieni a sua Maiestate consilii machinetur. Etiam si quidem nec sua Maiestas caesarea nec ego vanis huiusmodi sermonibus fidem adhibeamus, utpote cum sua Maiestas nullam invenire possit causam ob quam V. D^{uo} ad sinistri aliquid cogitandum adhuc deberet, et sua Maiestas benigno semper animo erga D^{nem} V. fuerit et adhuc est, neque ulla unquam indignationis erga D^{nem} V. signa prodiderit, sed eandem magnis beneficiis semper afficere propensa sit, et si quid durius a camera hungarica tum cum Posonii ad iudicium esset in eandem agitatum fuisset, certum est tamen illud iniussu suae Maiestatis eademque inscia factum esse. Nunc itaque quoniam sua caesarea Maiestas rationabilibus aliquot de causis comitia Posonii celebranda pro hoc tempore distulit et praecipuos aliquot consiliarios huc evocaverit, cum quibus et de regni necessitatibus et aliis confiniorum negotiis deliberare decrevit, inter quos cum V. D^{uo} non sit postrema et a sua Maiestate etiam accersita: eandem pro veteri meo erga V. D^{nem} amore ad partem familiariter hortari volui ut V. D^{uo} suae Maiestatis vocationi obtemperare et sine metu aliquo huc sese conferre non intermittat. Eo enim facto V. D^{uo} non solum illos rumores procul dubio a malevolis tantum excogitados, falsos fictosque esse demonstrabit, sed clementiam suae Maiestatis erga se tanto magis quoque augebit, omnemque suspicionem alieni a sua Maiestate animi, quae alias oriri posset, longissime a se removebit. Interim tamen V. D^{nem} oro ut de suarum rerum statu et quae causae huiusmodi rumorum possint esse et unde veniant, an V. D^{uo} re vera habeat conductos milites in quem usum id fiat et de talibus me secreto quam primum certiore reddere velit, ut si rem exacte cognovero causasque huiusmodi de V. D^{ne} criminationum resciero, eandem et apud suam caes. Maiestatem et alios, si quando rumores illi renoven-

tur, in veritate et bono fundamento excusare et defendere malevolorumque obtrectationes retrudere possim, uti quidem pro illa quam erga V. D^{ncm} semper habui benevolentia, facere, V. que D^{ncm} haec non aliter quam sincero et vere fideli animo profecta accipere et interpretari quam maxime cupio. *stb.* Datum in civitate Vienna 11. die mensis Januarii anno dni 1569.

Vestrae Dominationis magnificae

bonus amicus

Johannes Trautsom liber Baro in
Sprehenstain etc. sacrae Rom. caesareae Maiestatis intimus consiliarius et supremus curiae magister.

Külczim : Magnifico domino Stephano Dobo de Ruzka *stb.* domino et amico honorandissimo.

(Hibás, egykoru másolat. Comitialia.)

III.

1569. jan. 13. — Bécs.

Giovanni Michiel veneziei követ sürgönye a dogehoz. — A magyar országyűlés elhalasztásáról, ennek a magyarok közéletlenségében rejlt okairól, az általános elégedetlenség eredetéről, a főbb malcontentek és átpártoltokról.

Serenissimo principe. Quando si pensaua anzi si teneua per certo che la prossima settimana si douesse fare il uiaggio di Possonio, per occasione della dieta d'Ongaria, come scrissi a V. Ser^{ta} con le precedenti mie delli 6. del presente; il giorno seguente delli 7. molto all'improviso et inaspettatamente fu desintimata l'andata et riuocato il viaggio, della qual resolutione si come quanto all'effetto, tutta la corte s'allegro in estremo; non essendo tempo, per dire il uero, da mouersj ne da andare intorno, con la cruda staggione, che uà continuando di freddo et di giaccj; cosi della causa dell'esser S. M^{ta} uenuta improvvisamente in questa resolutione, nissuno è stato et è che tuttauia non se ne merauegli; essendo gia per quel loco non solo partiti li forierj con il quartiermastro, ma fatti li alloggiamenti et cominciate ad auiare parte delle robbe di S. M^{ta}; et come che sopra questa mutatione si siano fatti varij discorsj, come si suol fare nelle resolutionj et deliberationi improvisi; attribuendo che la causa all'incommodità et strettezza che suole hauer quel loco di Possonio di alloggiamenti massime da poter usarsj in tempo et sul colmo dell'inuerno come hora siano. Altrj oltre questo alla penuria, anzj mancamento, che ui sarebbe stato di viuerj; non possendosi condurre

cosa alcuna per acqua come ad altro tempo ordinariamente si osule, per esser agghiacciato il fiume.

Come che dico da molti si discorresse uariamente così à me da bon loco et da autore attissimo à saperlo, è detto che la uera causa è stata per non essersj fidata S. M^{ta} di condursi in quel loco aperto disarmata, per fermaruisi, come era necessario, durante la dieta il spatio di 6 ò 7 settimane; essendo la M^{ta} S. stata auisata il giorno inanzi et consigliata à questa risoluzione dal locotenente regio, che è il vescouo di Nitria uenuto inanzj à Possonio per le preparationj et provisionj necessarie precedenti la dieta et per riceuere di mano in mano li signori Ongarj, secondo venissero giorgendo disponendoli et informandolj delle trattationj, che si hauessero a fare. Il qual locotenente fece sapere a S. M^{ta} che non solo non era gionto in quel loco alcuno signore Ongaro, come haueriano douuto, essendo gia uenuto il giorno dell' intimatione della dieta, che cascaua nellj sej del presente; ma per quello, che egli intendeuà et hauea fatta buona diligentia per saperlo, nissuno era per ueniruj, se non qualche nobile priuato, che non ueniua per altro che per intresse suo particolare, per grauare S. M^{ta} con qualche petitione ò di compensatione ò di ristoro ò di pagamento di danarj ò d'alcun'altra solleuatione; tutte petitione ingrate et fastidiose al prencipe.

La causa del non ueniruj delli grandi era per una uniuersale mala satisfattione et discontentezza loro, come quelli che si dogliono et tengono grauamente offesj da S. M^{ta}, essendo riputati da lui diffidentissimj et perciò esclusi da ogni gratia beneficio et fauore, prouidendo S. M^{ta} tutti li officij, capitaniati et gouernj che uacano nel regno, à persone forestiere, specialmente a Todeschj et appropriando a se tutte sorte d'entrate et de bonj che vacano ò per li dicaduti ò per confiscationj ò per altre cause de qualj benj erano¹⁾ per le constitutionj del regno, di farne gratia, riparten . . . tra li piu congiunti parentj et heredi di quelli, che mancauano, ò ne ueniuanu priuatj, ò gratificandone altrj nobili et baronj del regno . . . piu fossero piacciuti a S. M^{ta} regia, non tenendoli a modo alcuno perse, ne uendendolj, come fà S. M^{ta}.

Ma non solo per questa uniuersale mala contentezza, scriueua il locotenente regio, che li signori non ueniuanu, ma (quello che piu importa) per alienatione d'alcunj delli piu prencipali, quali s'intendeuano occultamente co'l Transsiluano, stando à sua deuotione, per non mouersj per hora, ma per star quieti et fermj nelle case loro, doue sono absolutj patronj, mentre si fermaua et

¹⁾ Olvashatlan kipenészedett helyek.

per occasion della tregua staua quieto anco esso Traussilvano ; ma quando egli si mouesse, per mouersj ancor loro.

Deli quali signori prencipali mi è detto, esser nominatj uno clamato Tai Ferencz, de maggior capitanj del regno, ma delli peggio contenti et satisfatti di tutti gl'altrj, essendoli stato leuato ultimamente il gouerno di Canisa, come incolpato di molte uolentie et cose brute ; et un altro, nominato Steffano Dobó, persona di gran ricchezza et riputatione, gia gouernator uniuersale in tempo dell'imp^r Ferdinando di tutta la Transilvania. Questo e possessore d'un castello molto forte et importantissimo, detto Leua, posto nel principio della ualle delle minere ; nel quale dicono che al presente ui ha congregato certo numero di cauallj et fantj armatj et sarebbe attissimo, quando fusse alienato, à poter far grandanno a S. M^{ta} in priuarla delle minere, che saria la maggior parte dell'entrata et utile del regno. Oltre questi doi si nomina anco un cognato di questo Dobo, chiamato Gio. Balasso, pur delli prencipali, attissimo ancor lui, mediante certj castelli che tiene uerso quella parte delle minere, à poter far gran danno à S. M^{ta}. Sono questi tre persone di gran stima et di gran seguito fra la nobiltà Ongara.

Ma si come per ancora si stà in dubbio della totale alienatione di questi, benché molti Ongarj l'affermino per uera (di che presto S. M^{ta} sarà certificata, hauendo, per quanto mi è detto, mandato per homo espresso achiamare qui in corte il Balassa) cosi si afferma per verissima quella delli fratelli Forgacz nobili ancor loro prencipali ; uno di quali persona di chiesa et vescouo di Vadaradino, carissimo et molto fauorito dall'imp^{re} Ferdinando, il quale circa un'anno fa, per sdegno et mala contentezza rinunciato il vescouato et certe prepositure, che hauea, in mano di S. M^{ta}, si ridusse in Italia et a Padoa sotto pretesto di continovare li suoi studij ; dappoi circa quattro mesi sono, lasciata Padoa, capitata Venetia per la via di Ragusj s'è condotto in Transilvania, doue prima habitaua et habita un suo fratello ; et è stato talmente honorato et acarezzato da quel prencipe, che nel primo arriuio gli ha donata una abbazia di 6^m talerj d'entrata et è per aggrandirlo quanto piu. Vn altro fratello di questi è quà et capitano d'Agria, luogo importantissimo et tenuto valentissimo capitano, del quale come malissime contento si dubità assai. Con questi fratelli Forgacz s'è anco alienato del tutto et per la uia di quà di Buda passato in Transilvania un cognato loro, persona nobilissima et pur de prencipalj, nominato Ladislao Giulafi, ualorossimo soldato, che staua al presente alla custodia di Vesprimio.

Ma oltre il sospetto et alienatione di questi et di altrj, si come un Nicolo Bathori, che ha uno de prencipali officij del regno, che è magister curiae et un altro pur de grandi chiamato

[Omo]gni¹⁾, s'aggiunge che essendo questi giorni di ordine di S. M^{ta} andato, come scrissi, il Suendi a riveder la frontiera di Papa et altrj lochj et stato poco prima a Canisa, per dar ordine à quella fortificatione, ha la persona suo posto grandissimo sospetto nelli Turchj, che non sia per altra causa; onde li capitani delli lochj circonuicinj à questi di S. M^{ta} hanno occultamente posta insieme la loro cauallaria et stanno attentj et in ordine, come se aspettassero la guerra; perciò è statò considerato et posto inanzj à S. M^{ta}, che andando ella nel loco di Possonio disarmata, potrebbe occorrer, che li Ongarj malcontentj et alienatj hauendo intendimento occulto con li Turchj, messi insieme tra loro doi ò tre mille cauallj potessero improvvisamente uenire in detto loco di Possonio, qual è aperto et esposto ad ogni incursione di cauallaria (massimamente non ui essendo à questo tempo impedimento di fiume, ne di fossa che la ritenga per il ghiaccio) à far qualche uergogna ò scorno à S. M^{ta}, con farla ò ritirare ò disloggiare ò cosa simile. Per questi rispetti adonque importantissimi, quali si taceno, mi è detto, la M^{ta} S. hauer sopraseduto l'andata et rimessa la dieta ad altro tempo. Fra tanto ella anderà miglior di giorno in giorno scoprendo et certificandosi della alienatione di questi nominatj per prouederuj con quelli rimedij che trouerà piu opportunj. La quale alienatione faccia Dio per la quiete di S. M^{ta} che riesca vana et non riescano vere tanto cose quante uanno dicendo liberamente li Ongarj, della mala volontà di questi loro grandi . . . *stb.* Da Vienna alli 13. di Gennaro 1568. ²⁾

Giouannj Michiel ambasciator.

(Eredetije a bécsi titkos államlevéltárban. *Felenczei* Dispaccik 2. kötet.)

IV.

1569. febr. 5. Kassa.

Kenderessy István a királynak. A magyar urak összeesküvéséről árulkodik s Dobó István törbe ejtését ajánlja.

Sacratissima Maiestas caesarea *stb.*

Maiestati Vestrae, deus scit, qui est scrutator cordium, quod omnibus modis iuxta meae enormitatis possibilitatem seruire studeo, sumque in hac intentione ut inter verorum nobilium cathalogum non in papiro solum, sed in corde etiam Maiestatis Vestrae assigner; scripsi Maiestati Vestrae de quibusdam rebus, res patriae meae, regni Maiestatis Vestrae continentibus; illa Maiestas Vestra tanquam a suo humili fido servitore ne in sini-

¹⁾ Homonnay Gáspár.

²⁾ Florenczi calculus szerint, tehát = 1569. jan. 13.

stram partem interpretari dignabitur, supplex oro. Nam ut pro certo res se habuerunt, ita Maiestati Vestrae magno labore significanda curavi. In illis nihil praeter restare credat, quam quod si rebelles vires prophanas ostenderint, statim decreta et sua statuta ostendent contra Maiestatem Vestram caesaream. Alioquin [si] praecipue unus ex coniuratis, iamiam letali morbo laborare qui ante paucos dies cepit, *non punietur, nisi ut bonis verbis in caveam alliciatur*, subsequentur negotia magnis viribus ac sumptibus sedanda Maiestati Vestrae, si hanc meam humilem significationem praetermittat. Ego iam postquam hic et in his partibus sum, experior veracius illorum animos. Sed haec sapientissimo consilio Maiestatis Vestrae commendanda duxi, faciens tamen boni fidelis officium etc. etc.

Maiestati Vestrae nihilominus supplico ut *scripta mea ad Maiestatem Vestram pro reipublicae salute et commodo Maiestatis Vestrae ne patefiant ante tempus*; quam si gratiam Maiestas Vestra fecerit mecum, meis perpetuis servitiis illam promereri studebo. *stb.* Datum Cassoviae 5. Febr. 1569.

Maiestatis Vestrae caesareae

fidelis servitor

Stephanus Kenderessy mp.

Eredeti: hungarica.

V.

1569. febr. 8.

Bornemissza nyitrai püspök a bécsi tanácskozáshoz hívja Dobót.

Egregie domine et amice nobis honorande. Salutem et nostri commendationem. Az mint kegyelmed engömet Nyitrán ezelmúlt napokban kért vala, azon másod napon, hogy ide jöttem, urunknak ő fölségének Dobó István uram constantiája felől bő szóval szoltam, életömet is kötöttem érötte, úgy annyira hogy ő felsége semmit nem kételkedik az ő tekéletességében, ennek előtte is nem kételkedött hogy ugyan elhitte volna bizonynyal: azért csak jöjjön ide úgymint az mit jühet, az ő dolga jól lészön, hogy kit önmaga sem reménlett volna, sem kívánhatott volna istentül is; most én errül többet nem irhatok. Trautsum urammal és ezen dologrul sokat szóllottam, tegnap ő is ugyanazont mondá Dobó uram bizony tekéletes voltáról. Azért az mint lehet siessen, mert urunk és ez mostani tanácsi kíváltképpen ötet várja; immár én ezt magamtul irom, hogy az mi Posomba esött ő kegyelmével, urunk hagyomásától nem esett.

Amint immar én itt értem, ki nyilván lehet ő kegyelménél, ha magát tisztességét, gyermekit, jószágát szereti, eljűjön, most ideje. Azonképpen is, az mint kegyelmednek Nyitrán es mon-dottam példát is mondék róla az megholt török császárrul, ki Sziget alatt megholt. Dominationem Vestram prospere valere opto. Datum Viennae 8. die Februarii anno domini 1569.

Erdélyi és nyitrai pispek.

Hátirat: Egregio domino Ladislao Zelemery praefecto arcis Leva etc. amico nobis honorando.

Paria literarum domini locumtenentis in Hungarica lingua.

(Egykorú másolat a bécsi cs. állami levéltárban, a comitaliúk között.)

VI.

1569. jul. 10. Pozsony.

Zeleméry László Miksa és Trautson biztatására Dobónak az országgyűlésre való megjelenést tanácsolja.

Spectabilis et magnifice domine, domine et frater mihi observande stb. Ego deo volente heri hora secunda post prandium discessi ex Vienna cum optato responso a caesarea Maiestate, qua relatio (*resolutio*?) data est mihi in scriptis per magnificum dominum Joannem Trautsem, quam hic accipiet V. mag^{ca} D^{uo} in eadem specie. Cum igitur accepissem a sua D^{ne}, dixit mihi, scribas, inquit, domino Dobo ut nihil haesitet in me, ego sum bonus amicus ipsi et iuxta optatum Maiestatis suae consulo, ut veniat ad dietam et omnia ei bene erunt. Ego dixi hoc libenter facere, modo infirmitas concedat; et respondit ut non est tam magna infirmitas quin in curru non possit venire; ego consulo vt veniat. Post haec accessi suam Maiestatem imperialem ad audientiam pro licentia abeundi, cumque licentiatus essem respondit sua Maiestas: habetis responsum apud magistrum meae curiae, vadtis in nomine domini. Ego respondi, clementissime imperator supplico ut Maiestas Vestra sacra prosequatur sua gratia debilem fidelem servum Stephanum Dobo, ea enim constantia servit V. sacrae Maiestati, qua semper servivit. Dixi vobis et nuper quod non possum dubitare ego in Dobone, quia multa bona et gratiam a nobis accepit, quam et deinceps habiturus est, et sic discessi a sua Maiestate. Dominus etiam Wesprimiensis eadem dicit, vt V. mag^{ca} D^{uo} omni negotio postposito ne negligat venire. His omnibus sic se habentibus et ego rogo, ut V. mag^{ca} D^{uo} veniat ad dietam ut iam aliquando possit animo quieto esse

Ego enim nihil tale hic intelligere potui, ut aliquid adversi molirentur. Sed omnia pacifice volunt perficere; nam propter tumultum hungaricum nunc quoque maxima negotia non potuerunt finem sortiri. *stb.* Datum Posonii. 10. die Julii anno domini 1569.

Servitor

Ladislaus Zelemerÿ.

Hátirat: Magnifico domino Stephano Dobo de Ruzka comiti et consiliario sacr. caes. Maiestatis etc. domino et fratri meo obseruando.

Alább: Ultima relatio (*sic*) caesaris per Zelemerium facta.

(*Jegyzet*: Az ultima resolutio nincsz az akták között.)

(*Egykorú másolat; comitatus Hung.*)

VII.

1569. octób. 18. Pozsony.

Giov. Michiel velenzei követ sürgönye a dogehoz, melyben Dobó és Balassa elfogatását írja le.

Dalle precedenti mie ¹⁾ hauerà V. S^{ia} inteso la reteutione delli doi signori Ongarj Dobbò et Ballasso, ritenuti nell'antica-mera di S. M^{ia} et condotti dal marescial et capitano della guardia in una stantia del castello, doue habita S. M^{ia} et doue si trauano tuttauia; non essendosi per ancora dato principio alla loro essaminatione. Quella mattina che seguì detta retentione furono doi hore inanzj chiamati a palazzo tutti questi regnicolj, tanto laicj quanto ecclesiasticj che interuengono nella dieta et insieme con quellj anco li doj ritenuti. Onde arriuati a palazzo et introdotti tutti nella camera et alla praesentia die S. M^{ia} caes. dalli

¹⁾ Ez egy okt. 12-ki utóirat, melyet, — rövid lévén — itt jegyzetben közlök: Serenissimo principe. Dopo serrate questa mattina le lettere et mandate alla posta, è successo quello di che già qualche giorno se ne hebbe sospetto, essendo questa mattina stati fatti prigionj in camera di S. M^{ia} li signori Steffano Dobbò et Janus Ballasso principali del regno. Vorrà S. M^{ia} che li Ongarj medesmj, poi che si trouano tuttj in dieta, giudichino la loro causa, che è di rebellione, per procedere contra le loro persone tanto più giustificatamente. — Da Possonio alli 12. d'Ottobre 1569.

Giouannj Michiel amb^r.

doi inpoi che furono fatti restare nell' anticamera; alla porta della quale, si come per tutta la sala et alli capi delle sale ui era disposta la solita guardia Alemana di S. M^{ta} di arcierj et alabardierj et di piu di quelli 200 soldatj, condotti da Vienna. Dopo che la M^{ta} S. hebbe comunicata certa risposta intorno alla trattatione delle cose della dieta, entrò poi con parole accomodatissime et grauissime et con espressione di suo gran dispiacere et dolore (si come la M^{ta} S. è ottimo maestro di saper fare) à notificare la fraude et infideltà di questi doi, per manifesta intelligentia, che haueuano co' l Transilvano, di passar à quello et ribellarsi da S. M^{ta}; dicendo che hauendolj fatti ritenere uoleua che la causa loro fusse conosciuta per li debiti terminj di giustitia et dellj giudicij ordinarij di questo regno, conforme alle leggi et constitutionj di quello. Et aggionse che se bene erano stati inditiati et incolpati molti altrj, nondimeno che non essendosi verificate le sospittionj, non uoleua la M^{ta} S. procedere contra alcuno delli sospettj; anzi assicuraua ogn' uno, di hauer dato ad obliuione qualonque sospittione contra di loro, sperando che continueriano esserlj buonj et fedelj sudditi.

Delli doi incarcerati si dice, che S. M^{ta} habbia in mano molte lettere di lor propria mano scritte al Transilvano et del Transilvano a loro, onde si tengono per rej conuinti; anchorache essi neghino le lettere et dicano et domandino liberamente di non uoler ne gratia ne clementia da S. M^{ta} ma giustitia.

Ha portato la retention loro tanto maggior meraueglia, quanto che è stato cosa insolita et non mai piu u dita, che nella dieta, doue si ha generale indulto et sicurezza di qualonque imputatione, alcuno sia mai stato ritenuto. — Il giorno seguente alla retentione loro andarono tutti questi del regno à S. M^{ta} per raccomandarle, come fecero, affettuosissimamente la causa et l'espeditione loro con offerta di dar securtà, perche fussero liberati di prigione et tornati nelli alloggiamenti loro di 200 ^m scudi et di restar ostaggi et obligati per loro 30 delli piu prencipali del regno, insieme con li proprij figliolj di quellj, fino alla intiera loro espeditione; la quale instorono che non fusse ritardata, ma conforme alli constitutionj loro fusse conosciuta da tutto 'l regno, mentre tutti si trouauano qui per occasione della dieta. Furono uditi con ogni benignità et non essendo loro stata data alcuna resolutione, hierj che furono chiamati di nouo da S. M^{ta} per la resolutione della dieta, ritornorono à far noua instantia, sopra la quale non hanno per ancora hauuto risposta.

Nell' istesso tempo, che questi furono ritenuti, fu dato ordine, che in Cassovia douesse esser ritenuto un signor Gasparo Omonaj pur dellj prencipali, li fratelli del quale sono qui alla

dieta; ma pare che l'essecutione non habbia hauuto effetto; perche egli si era retirato alli suoi castellj et si crede serà fuggito.

(Ered. a bécsi titk. áll. levéltárban, velenczei diszpaccik. 3. köt.)

VIII.

1569. október vége. Pozsony.

Dobó első folyamodása a királyhoz.

Sacratissima imperatoria et regia Maiestas, *stb.*

Propositiones Mis V. sacrae quales mihi pro purgatione propter praesentem suspicionem obiiciuntur, humillime intellexi, ex quibus si M^{as} V. sacra in hac praeterita dieta eas proponendi iudicibus regni ordinariis ac revidendi commoditatem clementer habere potuisset, quamvis satis iniuste et prave illa omnia de me M^{ti} V. sacrae prolata et delata sunt, sperassem tamen me in conspectu M^{ti} V. sacrae et regnicolarum facile expurgari potuisse. Verum clementissime domine, cum ex iisdem propositionibus intelligam mentem Mis V. sacrae, negotium hoc iure revidere paratam esse, non tamen dies et locus specificatur vel exprimitur. Non enim latet M^{tem} V. sacram et praeteritis iam superioribus annis apud Transilvanum ut fidelitas mea erga M^{tates} V. magis firma et constans esse cognosceretur, quantas calamitas una cum uxore et liberis cum ultra triennium dira et acerrima incaptivitate teneremur, pertuli, ubi tunc quoque satis nimiam diminutionem virum defectumque vitae acceperam, ex quibus ab eo toto tempore integritas corporis mei pristina nullo modo restaurari potuit, imo isto quoque meo familiari morbo postea paulatim accedente et in dies magis ac magis crescente iam penitus exhauserunt consumantque eo magis, cum tali meae senectutis in tempore isto imbecili et aegro corpore existens in ista moestissima vincula sum coniectus; ex ista enim detentione moderna ubi non modicum anxietatis et moestitiae habeo, si diuturna foret, nihil aliud exspecto et spero quam solam mortem. Quamobrem domine clementissime et princeps piissime, supplico M^{ti} V. sacrae maxima cum humilitate, ob misericordiam et amorem dei omnipotentis et pro conservatione foelici sacratissimae imperatricis dominae meae clementissimae ac serenissimorum liberorum eiusdem Mis V. sacrae, dominorum meorum, nec non illustrissimarum filiarum, dignetur M^{as} V. sacra me per fideiussionem regni statuum pro nobis M^{ti} sacrae oblatam, aut aliam quamvis arctissimam firmamque usque ad comparitionem pristinae libertati reddi iubere, diemque brevem huic meae purgationi praefigere, ad quem diem (nisi mihi misero et tam debili

corpore existenti in hac miserabili captivitate mori ne contingat) fidem M^{tas} V. sacra clementer mihi adhibere dignetur, remoto ullo subterfugio, mora et excusatione, non secus quasi hic in vinculis essem, comparebo, meque de ista suspitione per delatores meos M^{ti} V. sacrae falso et iniuste oblata, iuxta leges regni omni modo expurgare studebo. Quod ut ex innata sua clementia Maiestas Vestra Sacra benigne praestare et me clementer exaudire dignetur, iterum atque quam submisce et humillime supplico.

Eiusdem Maiestatis Vestrae Sacrae

homilimus captivus et subditus
Stephanus Dobo de Ruzka.

In tergo: Humillima supplicatio Stephani Dobo captivi.

(Egykorú másolat a bécsi cs. államlevéltárban. Hungarica.)

IX.

1569. nov. 11. Pozsony.

Dobó kérés levele Harrach Leonárdhoz szabaddábrahelyezése ügyében.

Magnifice domine et patrone mihi observandissime stb.

Scio Dⁿⁱ V. mag^{cae} notum esse, qualiter ego et dominus Joannes Balassa, apud suam Maiestatem dominum et dominum nostrum clementissimum per nonnullos nostros aemulos et delatores falso delati fuerimus, non autem in aliqua certa re, sed inaudita tantum causa, nos sua Maiestas detinere fecit, et nunc hic Posonii in castro seorsim in arctissima detinemur captivitatis custodia. Ego autem neque causam detentionis meae intellexeram, nisi post discessum suae sacrae caesareae Maiestatis ab hinc Posonio, secretarius suae Maiestatis dedit mihi aliquam scripturam ex iussu suae Maiestatis, ex qua tandem intellexi falsas et frivolas contra me delationes, per meos aemulos contra me excogitatas utcumque quas si prius intellexissem, sperassem et adhuc procerto credo iuste me ex illis coram sua caesarea Maiestate expurgare potuisse. Nihilominus ex eisdem scriptis intelligo, suam Maiestatem caesaream illa omnia, falso contra me prolata, velle iure mediante revideri facere, sed neque tempus aut certus dies aliquis revisionis iudiciorum est praefixus, unde aliquid certi sperare possem aliud, quam longam et diuturnam meam captivitatem futuram, ubi poenitus consumar. Nam et aetate mea iam senili ingravesciente, et morbo quotidiano etiam adeo sum oppressus, ut propediem nihil aliud sperem mihi nisi mortem ipsam. Et alioquin etiam antea satis taediosa erat mihi captivitas, quum penes fidelitatem domini et domini mei clemen-

tissimi in Transilvania una cum coniuge et liberis, fratre meo carnali similiter, Dominico Dobo in Constantinopoli ultra triennium fuimus incarcerati, et in compedibus dirissimam captivitatem fuimus perpassi. Vnde tandem et uxorem et liberos una cum fratre non secus nisi summa aliquot millium aureorum pactatione coactus eram redimere. His omnibus sic se habentibus, supplico Dⁿⁱ V. mag^{cae} tamquam domino et patrono meo longe confidentissimo, qui me et antea non parum apud suam Maiestatem promovit, et semper singulari suo prosequuta est patrocinio, ut prospecta inprimis mea innocentia et fidelium servitiorum, si quae aliquando praestare potui et prospecta etiam hac mea senili aetate, velit mag^{ca} D^{tio} V. coram sacra caesarea Maiestate partes suas interponere mei causa, ne hic me mori contingat. Dignetur sua sacra caesarea Maiestas per certas ac firmas fideiussiones ab hac captivitate me eliberare, usque revisionem iuris, et profecto nunquam volo me a facie iuris et iustitiae abstrahere. Imo ita fideliter data fide me comparere velle obligo, ac si in vinculis detinerer. Et confido D^{nem} V. mag^{cam} ista pro me praestituram, inprimis propter deum altissimum et mortem filii sui unigeniti et prosperum successum D^{nis} V. mag^{cae}, longamque et diuturnam suam vitam, una cum uxore sibi charissima, filiorum et filiarum nepotumque omnium suorum. Ego vero quoad vixero, nunquam ero immemor beneficiorum D^{nis} V. mag^{cae} in me collatorum, sed semper omni posse meo in perpetuum reservare contendam. Caetera dicet hic familiaris meus mag^{cae} Dⁿⁱ V. praesentium exhibitor; cuius dictis eadem fidem adhibere indubiam. *stb.* Datum in castro Poseniensi 11. Novembris 1569.

Eiusdem magnificae Dominationis Vestrae

Servitor
captivus Stephanus
Dobo de Rvwzka mpria.

Külczim: Generoso ac magnifico domino, domino Leonhardo Harrach Sacrae Romanorum caesariae Maiestatis a consiliis intimo ac cubiculario supremo etc.

(*Eredeti Hungarica.*)

X.

1569. nov. 12. — Pozsony.

Balassa kéré levele Harrach Leonárdhoz szabaddlábra helyeztetése ügyében.

Spectabilis ac magnifice domine, domine ac patrone veterane *stb.*

Dominationi Vestrae Magnificae iam adprime constare scio,

quomodo sacra caesarea Maiestas, dominus noster clementissimus ad quorundam aemulorum invidorum meorum falsam, inauditam et perditam technam ac delationem, ad mei detentionem adducta sit; ad quam mei detentionem suam Maiestatem non equidem miror adductam esse, propter astutias falsorum accusatorum meorum, tantis dolis contra me perperam fabricatorum. Sed credo neminem mortalium, sano praeditum consilio, esse posse, qui sibi ea de quibus falso apud suam Maiestatem delatus sum, de me persuadere posset: quod qui ab ipsa iuventute in Maiestatum suarum caesarearum aulis, servitiis et functionibus vitam traduxerim, meaeque aestimationis locum (deo sit gloria) semper cum virtute tutatus sim, nunc vicinus iam ultimae senectae, immemor mei et meorum, omnes labores, virtutem, expensas et ea quae aliquando inter et contra multas exterarum nationes, penes sacratissimas Maiestates suas infracto (absit gloria verbis) animo gessi, hoc aetatis meae tempore, mihi meisque virtutibus praecludens aditum, foedae ignominiae nota, non obfuscare sed (quod deus avertat) sepelire studerem. Supplicaveram itaque suae sacrae caesareae Maiestati, ut in hac praeterita dieta, coram frequentia omnium regnicolarum causam meam clementer revideri faceret, me enim paratum esse ad comprobandum innocentiam meam prodire, quemadmodum et ante detentionem pro hac re suae Maiestati supplicaveram. Verum sua Maiestas caesarea respondens sibi nunc ad revidendam eam tempus commodam non esse, in aliud tempus distulit. Cuius certum terminum cum nesciam, vereor longiorem hanc taediosam captivitatem nostram futuram. Quare Dⁿⁱ V. mag^{cae} ut domino meo longe confidentissimo supplico, pro sua in me veteri, multisque in rebus experta mihi benevolentia velit partes suas apud Maiestatem suam, dominum nostrum clementissimum mei causa interponere, dignetur sua sacratissima Maiestas caesarea (habita ratione fidelium servitiorum meorum quae inde usque a iuventute mea praestiti) me ad tempus usque iuris certis conditionibus ad plurimorum firmissimam fideiussionem pro nobis oblatum his vinculis clementer solvere, ut interim servitiis sacrae caesareae Maiestatis patriaeque adflictae inter caeteros suae Maiestatis fideles, pro virili fideliter operam navare possim, potius, quam moestissimam et taediosam in his vinculis vitam agere. Deus enim est mihi testis, quod etiam ibi, ob fidem datam et multorum fideiussionem firmissimam non secus ad mandatum suae Maiestatis statuto tempore obnixè comparere volo, et obstrictus ero, ac si in vinculis ipsis detinerer. Nam ubi ubi sim, vivus vel mortuus, semper suae Maiestatis fidelis servitor sum et ero etc. D^{nis} V. mag^{cae} autem pium ac immortale beneficium ego una cum posteris meis, eidem et poste-

ritati suae omni genere officiorum pro virili reservire conabimur
etc. Datae ex castro Poseniensi 12. Novembris 1569.

Eiusdem spectabilis ac magnificae Dominationis Vestrae
Veteranus servitor
Jo: Balasi m. p.

Külczm: Spectab. et Magn. Domino domino Leonhardo Harrach. stb.

(Eredeti. Hungarica.)

XI.

(1569—70.)

*Törödelk a Dobó, Balassa és Homonnay ügyében eszközleendő vizsgálat kérdő-
és vádpontjainak fogalmazványból.*

*Interrogatoria contra Stephanum Dobo, Joannem Balassa
et Casparum de Homonna promiscue.*

Quod circa finem anni sexagesimi octavi, cum omnium opi-
nione Transilvanus bello invasurus esset caesaream Maiestatem:
Stephanus Dobó, Joannes Balassa et Casparus de Homonna
multa egerint, quae non caruerint suspitione, ac si Transsilvano
sese vel iam subiecissent, vel subiicere vellent.

Nam Dobó arcem ipsius Zerednie tum magna celeritate
ampliare et fortificare cepit.

Et licet annis superioribus quando Turcae et Tartari eas
regni Hungariae partes longe lateque ferro et igne devastarunt,
hic Dobo paucissimos milites aluerit. Circa id tempus tamen,
quando rumor de praedicto Transsilvani instituto fervebat, prae-
cipuos quosque nobiles et primarios viros militares ad suum per-
taxerit [servitium], promissionibus, muneribus et solutione prom-
pta in singulos menses plurimos conduxerit.

[Idem etiam Casparus Homonnay pro qualitate facultatum
suarum fecerit ¹⁾].

Conductos vero subinde ad Haghimasium Huztensem capi-
taneum miserit, a quo semper optime excepti, nec non equis et
aliis similibus muneribus plerumque largiter donati fuerint.

[Idem etiam fecerit Casparus Homonnay ²⁾].

Quod Dobonis servitoribus ita liberum fuerit in ditione Trans-
silvani versari, ac si Dobó fuisset illius declaratus subditus.

Quod sui servitores publice inter semet ipsos et erga alios
publice laudarent: fore ut plerique magnates a caesara Maie-
state ad illum Transsilvanum deficiant.

¹⁾ és ²⁾ Oldalt az illető előző kikezdés mellett írva.

Quod Dobo subinde suas literas in Transsilvaniam miserit et sibi remissas receperit.

Quod Dobo nuntios Transilvani sub Huztensium comitiva ad se venientes, signanter vero Georgium Bočkaý insignem pessimorum quorumlibet Transsilvani consiliorum promotorem admiserit et interdum per aliquot dies apud se retinuerit; abeuntes vero militibus suis ad securiora comitari fecerit.

Quod Ladislaus Giulafy post factam suam ad Transsilvanum transitionem, servitores suos ad Dobonem miserit, et ita multa ultro citroque scripta et nuntiata sint.

Quod Casparus Homonnay et Dobo saepius convenerint et secreta consilia habuerint, saepissime vero internuntios hinc inde miserint.

Quod in omnium ore fuerit tam intra quam extra Transsilvaniam, quod Stephanus Dobo clam sese Transsilvano subiecerit idque omnes exploratores in Transsilvaniam subordinati et expediti confirmarint.

Addiderint etiam aliqui quod Dobo non contemnendam pecuniae summam Transsilvano mutuo dederit, eamque pecuniam Georgius Bočkaý ab eo levaverit et Kismariam versus abduxerit.

Quod Dobo praeter Casparum Homonnay singularem etiam intellectum habuerit cum Joanne Balassa, qui et ipse homines suos in Transsilvaniam miserit et defectionem agitarit.

Quod Transsilvanus eo tempore quievisset, nisi ab his tribus, Dobone scilicet et Balassa et Homonnay inprimis ad bellum provocatus fuisset, spe ei facta, quod ipsi adhaerere vellent.

Testes super articulis antecedentibus examinandi:

Joannes Rueber supremus capitaneus superiorum partium Hungariae.

[Stephanus Kenderessy ¹⁾].

Franciscus Zaý,

Casparus Magochy,

Georgius Rakoczý,

Paulus Teregnie,

Franciscus Kalnasý,

Casparus Draskovicz,

Simon Forgach,

Secretarius Grundelius,

Anthonius Zekel,

Dominicus Zabo, servitor Anthonii Zekel,

Franciscus Bekeý,

Andreas Eurdegh nobilis intra Zeredniam et Munkach
residens,

¹⁾ Oldalt.

Anthonium Tektess (Tegzes) nobilis septem milliaribus
citra Zathmarium inveniendus.

Joannes Mederj, qui prope Kys-Wardam commoratur.

Nobiles de Kyswarda.

Emericus Forgach,

Mathias Wiczmandi,

Sigismundus de Naaghmihal
Quinque nobiles de Chycher

hi sub agitata
practica ad
Dobonis servitia
recepti sunt.

Episcopus Chanadiensis,

Stephanus Homonnay,

Eius servitor nobilis, nomine Derechkej,

Franciscus Baï capitaneus in Munkach,

Stephanus Henney praefectus in Pattak, — addita semper
questione, ut illi qui se hoc vel illud a suis amicis audivisse vel
accepisse dixerint, eos amicos nominent; locum etiam et tempus
aliaque indicia convenientia addant et exprimant, quo et illi po-
stea, dum opus fuerit examinari possint.

Contra Dobonem interrogatoria pro personis particularibus

Quod cum tum temporis contra Transsilvani machinationes
firmanda essent praesidia caes. Maiestatis: et ipse Dobo re-
quisitus fuisset pro aliquot equitibus suae caes. Maiestati remit-
tendis, siquidem in tanto rerum discrimine difficulter reperiren-
tur et ille eorum tanto numero non indigeret; renuerit id Maie-
stati suae caesareae, elato quodam animo ac si eorum ipsemet
opus habiturus esset, qui sciret quod Transsilvanus bellum esset
indicturus.

Admonitus praeterea ut si conspiracyem versus Maiesta-
tem caesaream agitari sciret, id Maiestati suae fideliter mani-
festare et in medium consulere vellet, quid ipsi videretur e con-
tra faciendum esse, omnia dissimularit et se nec de conspiracye
ulla nec de iis qui conspirantes esse deberent, quicquam scire
dixerit.

Examinandi erunt seorsim: Joannes Rueber, Christophorus
Vngnad.

Quod Stephanus Dobo in quadam silva cum quibusdam
praecipuis hominibus Transsilvani circa noctem per aliquot horas
tractarit, et ita demum Georgius Bochkaj ad eum venerit et de
omnibus rebus cum eo concluderit.

[Examinandus Franciscus Zaj, a quo id ipse acceperit.] ¹⁾

Quod Transsilvanus scripserit Joanni Balassa in mente

¹⁾ Oldalt, az előző kikezdés mellett.

Aprili istius anni sexagesimi noni, quod uno mense antea Georgium Bochkaÿ ad Dobonem miserit, ut eum admoneret et instrueret quomodo Dobo cum Joanne Balassa correspondere deberet et quod eo ipso tempore Georgio Bochkaÿ assignasset diversas litteras ad Joannem Balassa per eundem Dobonem dirigendas in negotio pessimo, quod in eisdem litteris exprimitur.

[Examinandi super inde Joannes Rueber, Stephanus Kenderesi].¹⁾

Quod in Zerednie praesente Georgio Bochkaÿ compositae sint obligatoriae Casparis Hommonay, in quibus Transsilvano se totaliter subiecerit et suam illi fidem promiserit et solenni iuramento confirmarit.

[Examinandi Joannes Rueber, Stephanus Kenderesÿ].²⁾

Quod Stephanus Dobo posteaquam anno sexagesimo octavo metu quodam Posonio ad Lewam profugit, Joannem Balassa ad se accersiverit et valde secreto inter se consultarint.

[Examinandus Joannes Krusicz, Paulus Rubigall, Ulricus Dreilingh, Melchior Masko].³⁾

Quod praesidium arcis Lewa postquam Dobo Zeredniam profectus fuit et rumores de praeparamentis ad bellum increbuerunt, auctum et ea ipsa arx postmodum strictius custodita fuerit, quam alias solitum erat.

[Insimili].⁴⁾

Quod milites in ea existentes speciem alicuius inclinationis ad rebellionem prae se ferre visi sint, et bombardariis suae caesareae Maiestatis accessus ad bombardas ad moenia et alia unde castra defenduntur, inhibitus fuerit.

[Insimili].⁵⁾

Quod Giulafius post suam defectionem dixerit exacerbatum esse Dobonem et sine dubio nunquam rediturum in conspectum ceas. Maiestatis sed adhaesitum Transsilvano.

[Audiatur Kenderessÿ].⁶⁾

De literis una vice a Dobone ad Georgium Bochkaÿ in Kismariam missis et inde Waradinum ad Gabrielem Pekry directis qui eas postea tulit in Transsilvaniam peculiariter examinentur Andreas Eurdegh, nobilis intra Zeredniam et Munkach et Dominicus Zabo, servitor Anthonii Zekel, ille enim Andreas attulit eas literas Kysmariam, Dominicus vero detulit eas Waradinum.

Interrogandus est etiam Dominicus, quid tum temporis ex Andrea casu inebriato de Dobonis consilio audierit.

^{1), 2), 3), 4), 5), és 6)} ol'alt az illető élő kikezdés mellé írva.

Contra Joannem Balassa. Interrogatoria particularium personarum.

Relatum esse Maiestati suae caesareae quod dictus Balassa aliquando, maxime vero circa initium anni sexagesimi octavi, increbescente rumore de bello quod Transsilvanus contra caesaream Maiestatem moturus esset, servitores suos cum litteris in Transsilvaniam miserit, et inter alios una vice Nicolaum Nagh, qui tum temporis fuerit servitor magnifici Wolfgangi Balassa postea defuncti.

In eo autem expediendo modus iste sit observatus.

Quando nimirum Joannes Balassa vna vice ex Lewa a Dobone, quo tum specialiter vocatus fuerat, Vetus-Solium reversus fuisset, illico vocavit ad se Wolfgangum Balassa cum eius servitore Nicolao praefato in quandam silvam intra Zolium et Wigles prope Lÿzkowicz. Quo cum convenissent, Joannes Balassa allocutus Wolfgangum his quasi verbis: nullam esse expectandam gratiam honorem se remunerationem a sacra caes. Maiestate, ideo de alio domino cogitandum et circumspiciendum esse; et collocuti postea aliquantisper soli, diverterit tandem sermonem Joannes Balassa ad Nicolaum petens iuramentum strictissimum sibi praestari. Quod cum praestitisset Nikolaus, produxerit literas clausas et dixerit, quod eas Nicolao committeret, ista conditione, ut cum iis recta proficisceretur ad Hagmasium et eas illi soli aliasque prorsus nemini praesentaret, in quantum ipsi honor suus, fides et vita chara essent, et ambos Joannem et Wolfgangum et utriusque coniuges et liberos in extremum vitae et omnium fortunarum periculum conicere nolle; gravissimam poenam ei minatus sit, si secus facturus esset et vicissim munera larga ei promiserit, si rem bene exequeretur. Edocuerit eum etiam quonam literas abscondere, quam viam sequi et quid respondere deberet, si ab eo ratio protectionis exigeretur.

Susceperit hoc negotium Nikolaus et ad Hagmasium pervenerit, is acceptis et lectis ad se datis litteris, recta currum conscenderit et Nicolao secum assumpto in Transsilvaniam festinarit.

Diverterit primo ad Casparum Bekes, quo et Chakius accurrerit, lectisque privatis litteris et collatis invicem sermonibus, illico Transilvanum adierint, Nicolao subsequente, qui inde remissus in privatum hospitium. In quod postea Bekes, Chakius et Haghmasius percontatum venissent, quis esset status arcium Lewa, Wigles, Tibÿn, Kekkeu, Zolii etc. Respondente Nicolao pro ipsorum voto, discesserint, et paulo post scripto responso eum expedierint, nuntiantes ne Tokaium versus sed aliam viam ingrederetur.

Redierit ita Nikolaus cum litteris salvus ad Joannem Balassa, a quo postea uno mense vel circiter remissus esset cum

litteris ad Haghmasium. Tum vero Haghmasius solus ierit in Transilvaniam et inde responsum reportarit et tradiderit Nicolao, Joanni Balassa praesentandum, simulac referendum quod eo anno sexagesimo scilicet octavo bellum moveri non posset, in annum vero sequentem sexagesimum nonum Transilvanus summam rei aggressurus esset.

Testes huius rei, audiuntur: Udalricus Dreiling praefectus Novizoliensis, Paulus Rubigallus, Melchior Masko Muravensis et Joannes Krusitz, quid ipsi de hoc Joannis Balassa mali exempli negotio sciant.

Audiendus similiter et examinandus impsemet Nicolaus Nagh super praemissis et super sequentibus additionibus.

An non audierit, quod Stephanus Dobo et Joannes Balassa defecturi essent ad Transilvanum et quod huic Diod, illi vero Sárospatak arces dono fuissent promissae? ubi et a quo ista audierit?

An non una vel altera vice Doboni etiam literas a Transilvano, vel eius adhaerente seu subdito aliquo attulerit?

An non Joannes Balassa aliis vicibus alios etiam servitores suos, signanter vero Petrum Pýnczÿ, Petrum Lÿbechaÿ et Michaellem Horwath in Transilvaniam ablegaverit?

Examinandi praeterea iam dicti Petrus Pýnczÿ, Petrus Lÿbechaÿ, Michael Horwath.

Num aliquando a Joanne Balassa cum litteris in Transilvaniam missi fuerint?

Quoties et quo tempore id factum sit et unde expediti sint et quis tum interfuerit?

An intellexerint in litteris negotium magni momenti, ut puta defectionem, seditionem vel simile quippiam comprahendi?

Cuinam illae litterae scriptae fuerint et quorum opera ad illas in Transsilvaniam venerint?

Quid isthic ex eis sciscitatum sit, quid viderint et quid audierint?

Num scripta responsa retulerint et quibus illa praesentarint?

Ad hunc modum examinandus erit etiam magna cum diligentia quidam Barrabas Nagh nuncupatus et modo apud Ruberum inveniendus. Extant enim litterae in Transilvania scriptae quae clare docent, quod in hoc negotio maximi momenti versatus fuerit.

Quod deliberatum fuerit, si Transsilvani agitatum consilium ad effectum deveniebat, Joannes Balassa vias quibus itur ad superiores partes, obsidere et custodire debuisset, ne illac ulla nova germanica praesidia pertransire potuissent, et ita facilius fuisset veterana simul et semel extirpare vel e regno eiicere.

[Audiantur Kenderessy, Joannes Ruber.] ¹⁾

Quod interceptae sint litterae, in quibus Transilvanus valde probarit hoc consilium.

[Joannes Rueber, Stephanus Kenderessy] ²⁾

Quod plurimum laudarit Transsilvanus Joannem Balassa, quod hic illi obsequia sua obtulerit et primo omnium ille viam regnum in suam potestatem adigendi demonstrarit et suam illi operam ad id liberaliter promiserit.

[Joannes Rueber, Kenderessy,] ³⁾

Contra Casparum de Homonna. Interrogatoria particularia.

Quod confecerit litteras obligatorias pro Transsilvano, praesente Georgio Bochkay, casque Transilvano miserit, in quibus sese Transilvano totaliter subiecerit, ei fidem suam obedientiamque promiserit et promissa iuramento confirmarit.

Testes Joannes Rueber, Stephanus Kenderessy . . .

— — — — —
A fogalmazvány itt megszakad.

XII.

1570. jan. 20. Tapolcsány.

Kenderessy István Miksával tudatja, hogy Békés őt nagy ígéretekkel csalogatja János Zs. pártjára. Azt véli, jó lenne színből Békés szavára hajtani, mert ekként az összeesküvők dolgáról sokat ki lehetne tudni.

Sacratissima caesarea Maiestas stb.

Optime recordari potest Maiestas Vestra caesarea, quod hac praeterita aestate missus servitor meus in Transsilvaniam consilio Georgii Bochkay detentus ac in carceres detrusus fuit, qui miser post crebras examinationes torturae omnia fateri debuit, detentus a Junio usque ad Novembrem expectando ultimum finem vitae, qui demum ordinatione divina liber est redditus, sed quali astutia et caliditate dimissus, hic ex his intelligere poterit Maiestas Vestra caesarea. Primum rogatus si velit fidelitatem perpetuam in servitiis optatis ab illo vaivodae exhibere, ita quod exploratorem ageret, promisit tanquam qui semimortuus reviviscere cuperet, ut his quoque liberari posset; sic liber absolutus, mandatum habuit a Bekes ut maneret apud illum ad aliquod oportunum tempus, qui postea vocatus in cubiculum, ac multis et variis interrogatus circumlocutionibus, quomodo potuit ad finem

^{1), 2), 3)} Oldalt az illető előző kikezdés mellé írva.

horum miserorum captivorum dominorum Maiestas Vestra pervenire, cum his dixisset se prorsus nihil audisse nec scire de his, Bekes dixit me esse praecipuum huius cognitionis in causa, qui iterum, o si ille ingratus patriae, immemor familiae hungaricae, suffocatus fuisset adhuc in visceribus matris suae; sed cum factum est, infectum fieri nequit, nihil itaque ut certo scias, restat, quam quod Maiestas regia ¹⁾ a te optat, ut mihi nunc iures in manibus, ea te fideliter perfecturum quae tibi nunc nomine suae Maiestatis iniungentur per me. Cum miser omnia pollicitus est; (benigne considerare dignetur Maiestas Vestra illorum inconstantiam quid et qua practica utuntur contra Maiestatis Vestrae fideles) Bekes dixit: vade absolutus a tanto crimine et memor sis gratiae regiae Maiestatis, quod si fidelis eris in his, reverendo conferre tibi promitto Maiestatem regiam duodecim colonos cum nobilitari curia; ibis imprimis ad tuum Kenderessy, qui si posset flecti a caesarea Maiestate, uti velit Maiestas sua vaivoda opera illius etiamsi in magnis peccavit illi, de tanta gratia qua tecum usa est, exponendo demum illi tanquam a te, ut videat et bene consideret quid sit Germanorum auxilium, qualis charitas, qualis fiducia in Hungaros; putabit-ne solum se esse ex Hungaris cui fidem adhibeant, aut quem promoveant? libenter accipient servitium, quo usque praestare aliquid poterit, deinde spretus erit; sed si suo naturali principi quid talis exhiberet, nunquam esset immemor, praecipue quam clemens sit his dominus noster clementissimus, poteris illi persuadere, quod si fidelitatem tantam domino meo clementissimo exhibere proponet ibi manendo ad exiguum tempus, bona sua restituentur et longo maiora et utiliora pro certo donabuntur illi, postea gratus et acceptissimus redibit, qui non ultimum in aula obtinere poterit officium, modo assummat fidelitatem Maiestatis suae, indeque servire promittat in literis suis; poteris etiam illi nomine meo dicere, quod si hanc provinciam susceperit et ad me scripserit, non habere illum in toto mundo maiorem et fideliorum me amicum; quare nihil restat, quam ut si poteris labora ut flectas animum et propositum illius, vere dicere poteris illi quod apud Maiestatem suam regiam non erit ingratus nec ultimus. Cum his summa cum velocitate ad me dimissus fuit, sed cum me Cassovie non offendisset voluit Pragam venire quem in itinere ex Vienna offendi, cumque talia ab illo mihi allata nova percepissem, eadem hora significata esse volui Maiestati Vestrae, cui et humillime supplico ne sibi dubium aliquod de me cordi admittat, nam iuro deo creatori meo quod nullis adversariorum promissionibus, nullis donis, nullis beneficiis a Maiestate Vestra ac eius posteritate defi-

¹⁾ T. i. János Zsigmond.

ciam et si haec ex intimo cordis affectu non procedunt, volo ut scrutator cordium me toti populo risui ac in obprobrium exponat.

Haec autem non ob causam ambitionis, vel perversi animi mei, unde notari possem a Maiestate Vestra, scribo, sed suscipere velim omnia genera honestorum in emolumentum regni Maiestatis Vestrae servitiorum; quare cum tanto affectu avocor a fidelitate Maiestatis Vestrae, quod si illis solum verbis vel umbra fidelitatis aliquid promitterem, concrederentur mihi multa ex quibus participes bono cum fundamento omnium coniuratorum et sociorum agitatae machinationis esse possemus, verum quidem multorum rerum tum hungaricarum et thurcicarum certa esse posset Maiestas Vestra caesarea; meo tenui ingenio quicquid ad clementissimum beneplacitum Maiestatis Vestrae Caesareae efficere potero, totis viribus in his nitor, si Maiestas Vestra benigne contenta fuerit de his, mandet mihi Maiestas Vestra, nam alioquin id exhibere nec suscipere volo, ne dum postea ut malum me exhibeam, sed verumetiam mali viri etiam suspicione carere volo. Responsum expectabo Cassoviam Maiestatis Vestrae. Quam Deus optimus sanum atque foelicem diutissime conservet. Cui me humillime commendo. Datum ex itinere Cassoviensi ex Thapolchan. 20. Tamarj 1570.

Humilimus ac perpetuus servitor Maiestatis Vestrae caesareae

Stephanus Kenderessy mpria.

(*Eredeti Hungarica.*)

XIII.

1570. január. 23. — Pozsony.

Radéczy püspök és Kharling Miksának. Közlök vele a fogoly Dobó és Balassa részére előírt rendszabályokat.

Sacratissime imperator, domine clementissime . . . stb.

Cum ad partem informati essemus Joannem Balassam per multos dies non publice sed occlusa ianua cubiculi, in quo custoditur, cibum sumere, ac lectum suum lintheaminibus, clavis affixis, ampliori spatio circumdedisse, inter eaque tota ferme die latitare ac praeterea ipsum Balassam et Dobonem servitores suos custodibus eorum numero pares tractandisque armis aptos continue apud se habere; quoniam vero praefatus Dobó iam antea ex Transsilvanica captivitate opera et auxilio uxoris suae fuerit liberatus et ab uxoribus utriusque captivi accessus creber petatur, verendumque sit, ne per mulieres litterae et practicae vel etiam instrumenta ad evadendum apta et arma quoque occulte

ad captivos ipsos inferantur, vel litterae aliquae ab eis efferantur: propterea visum fuit utriusque captivi custodiae capitaneos Rotkircherum et Pflwgh unacum vicecapitaneo arcis Jacobum Mordaxium ad nos hodie accersire, illisque praemissa omnia fusius proponere. Et ut tutior sit custodia ac periculum evitetur, eorum quoque capitaneorum voto accepto, ipsisque idem nobiscum sentientibus hunc ordinem deinceps circa custodiam dictorum captivorum servandum esse decrevimus.

Et primo: ut penes quemlibet captivum non nisi duo servitores maneant in die, noctu vero penes Dobonem, cum sit aeger et podagricus ampliorique auxilio indigeat, duo, apud Balassam unus et quod ianua cubiculi amborum sit die et noctu aperta. Deinde quod nemo ad secreta colloquia admittatur, nisi talis persona intersit, quae verba prolata intelligat et capitaneo custodiae explicet. Item quilibet captivorum publice cibum sumat. Circumspiciant etiam capitanei custodiae diligenter et crebro omnes angulos et latebras cubiculi, ubi captivi servantur, ne qua machinatio ad evadendum committi queat, cautique sint, ne captivis ipsis et praesertim Balassio (qui Dobonem sanitate et agilitate corporis praestat) occasio evadendi e cubiculo pateat. Nam uti informati sumus, si e cubiculo evaderent, facile ex arce ipsa quae forinsecus omni munitione caret, aufugere possent. Atque haec erant clementissime imperator, quae circa custodiam dictorum captivorum necessario observanda et Maiestati Vestrae sacrae demisse significanda esse censebamus. stb. Datae Posonio die XXIII. Januarii anno M^o D^o LXX°

Sacratissimae Maiestatis Vestrae

fideles humilique servitores

Electus Varadiensis mp.

J. liber baro à Kharling mp.

(Eredeti, Hungarica.)

XIV.

1870. jan. 29. Pozsony.

Radéczy püspök a királyt tudósítja az Erdélybe szökött magyarországiak felől nyert hírekről, s a Dobóék elfogatása által okozott benyomásról.

Sacratissima Caesarea Maiestas stb.

Quidam Franciscus Gurgurých, miles condam Zigetiensis ex captivitate turcica a Constantinopoli effugiens, Thraciam, Bulgariam, Misiamque transiens pervenit in Transylvaniam, quo in loco mense fere integro conversatus, Gulaffium et Gýczým vidisset et allocutus fuisset; deinde venit huc Posonium, ut ad Ge-

orgium Zrÿni pertingat; iuvenis satis prudens, non ignarus ut arbitror latinae linguae, scripturaeque rascianae et croaticae. Huic me conveniendi aegestas occasionem fecit; mihi ipsum interrogandi dimoratio transsylvanica in causa fuit. Ac primum quaesitus a me, quid in Transsylvania audisset aut vidisset (nam turcicas res consulto negligens, praeterii, quod adhuc in Octobre elapso Constantinopoli profugisset); tum ille aiebat: Regulum iudice Forgachio misterium sanctae Trinitatis disputare, quamque non posset, Turca vetante, instituti belli prosecui rationem, Dei filio et misterio sanctae Trinitatis bellum indixisset. Gulaffium barbam alere, poscentique quae causa fuisset ut illic esset Gulaffius, fata et breves Germanos ita voluisse respondit, tractoque suspirio maledixisset, quod Turcarum caesar praesentem occasionem in Ungaria negligeret. Ubi taciturnus aliquantisper haesisset, paulo post, dissimulandum dolorem petita lÿra existimasset. Vulgi rumore illic circumferri, regni procures ad regulum transire voluisse: Dobonem et Balassam captos esse aegre ferrent, nisi quod Saxones tacita quadam significatione id ipsum non improbarent. Gÿczÿum non procul a Torda oppido aliquot colonos obtinuisse narrat; causas transfugii non alias praetenderet, quam quod aere alieno contracto solvendo apud nos non esset: quod etiam saepe petenti bona nusquam collata sint; alioqui honeste et reverenter de M^{te} V. loqueretur. Kamutium et Forgachium non vidisset. Servitores transfugarum nonnullos primo vere reditum ad nos parare cognovisset. Haec quamquam non videantur esse magni momenti, putavi tamen ea M^{ti} V. sacratissimae pro mea fidelitate perscribenda esse. Posoniÿ 29. Januarii 1570.

Eiusdem Maiestatis Vestrae sacratissimae

fidelis servitor et capellanus
electus Varadiensis mpria.

(*Eredeti Hungarica.*)

XV.

1570. febr. 9. Pozsony.

Radéczy váradi püspök Miksához. Kífejtí az okokat, hogg néhány főurat miért szükséges a titkos bizottság elé idézni s kihallgatni az összeesküvés dolgában. ¹⁾

Sacratissima caesarea Maiestas. *stb.*

Ex his literis quas praesentibus addo, Maiestas Vestra sacratissima cognoscet, quid Georgius Hozutotj de eventu et morte

¹⁾ Radéczyra volt a titkos vizgálatra való fölügyelet bízva.

Joannis Megyeri, testis in causa captivorum valde necessarii, ad me scribat. Sublatus enim ille morte, examinis occasionem effugit. Nec tamen desunt aliae personae quae aptae putantur ad examinandum, Illud non ab re queritur: num Nicolaus Bathorj cum aliquot servitoribus item Stephanus Homonaj nepos Ladislaj Gulaffy ex sorore, Stephanus quoque et Nicolaus de Kÿswarda, et Valentinus Banffy (cum de his quoque habita sit suspitio) in questionem et examen vocari debeant nec ne? Et si res in utramque partem habeat causas, quare vel debeat vel non debeat ab eis ea fieri inquisitio: mea tamen opinio haec est, ut persona Bathori ob reverentiam seclusa, reliqui omnes examiniarentur; nam cum non in omnes, sed tantum contra duos captivos, Dobonem et Balassam inquisitio haec decreta sit: non video causam cur non merito paulo ante nominatae personae examinentur? Obesse enim nostrae causae non poterunt, praesertim interminata illis revelatione, ut hactenus ab inquisitoribus factum est; conferre autem meo iudicio plurimum posse videntur, nam et scire plurima et dicere accomodatissima possunt. Si enim aliquid prout suspicandum est, in eadem damnatione ipsi tractarint, nemo hoc melius certiusque quam ipsi dicent: si vero nihil horum fecerint, vel quod auditu cognitum habuerunt, apte dicent. Arbitror autem aemulum Maiestatis Vestrae sacratissimae ab his personis cum sint primariae et quae commodis eius vel abesse vel conferre multum potuissent, non abstinuisse. Etenim si fuerunt etiam in longinquo positi ab emulo solititati ad defectionem, non debet aliter existimari, quam personas quoque in propinquo loco sollicitatas esse. At verendum, ne conscii ipsimet sibi nihil ad rem nostram dicant, aut si dixerint, non pertinens ad rem dicant? haec vero contingere possunt. Sed tamen non puto tam atheos esse ut coacti iuramento falsum asserant: maxime quod contra falsos assertores tanquam periuros, severissimas leges regni habeamus, quorum metu coguntur persaepe etiam inviti verum dicere. Lex enim ungarica eiusmodi homines bonis privat, vitam summa ignominia afficit: veste enim rusica indutos, et zona canabea praecinctos, nudo pede, absque honore, ineptos ad qualescumque publicas et privatas functiones reddit; quam legem Ungari aucariam aut *ludas* appellant; nec tam occulta res potest esse, quin diuturnitate paulopost clarescat; fit enim ut scripturae fassio non depereat, et homines interim ex occasione falsum dixisse deprehendi solent, fierique hoc pacto ut metu aut non ausint (*igy*) aut non possint nisi verum dicere. His igitur de causis puto debere fieri earum personarum examinationem, verum ego puto et non statuo, cum huius rei determinatio a clementi ac sapienti Maiestatis Vestrae sacratissimae iudicio consilioque pendeat; quoque celerius huius dubii cognitio inquisitoribus

transmitti possit: supplico Maiestati Vestrae sacratissimae humilime, dignetur super hac re mihi celerem et accuratam resolutionem dare.

Quod inquisitores Dobonis et Balassae servitores examinandos non putent: videntur pronunc non infirma uti ratione; verum si maior usus expostulaverit, non deerunt modi, quo pacto eorum copia haberi possit. Haec erant pro nunc Maiestati Vestrae demisse perscribenda. *stb.* Posonii 9. Februarii 1570.

Eiusdem Maiestatis Vestrae sacratissimae

fidelis servitor et capellanus
electus Varadiensis mpr.

(*Eredeti Hung.*)

XVI.

1870. febr. 25. Kassa.

Hosszutóti György tudósítja Radéczy István váradí püspököt a Dobóék ügyében kiküldött titkos vizsgáló bizottság működéséről.

Reverendissime domine, patrone mihi colende. Literae rev^{mae} D^{nis} V. una cum mandato sacr. imperatoriae et regiae Maiestatis nobis redditae sunt, quod magnificis dominis commissariis eius Maiestatis reddidimus, ac rationem consilii nostri, mandatique illius suis Dominationibus exposuimus. Examinationem agimus eo praetextu, quo scilicet incepimus, adiuvant nos domini commissarii, verum quod sciunt, diu celari hoc nos potest. Nos sicuti in commissis habemus omni studio celare nitimur, tamen iam multis cognitum est, quid agamus; cuius rei evidens argumentum est, quod Joannes Baý servitor domini Dobonis nos accesserat, ac dixit se intelligere ex literis domini sui, ac etiam aliorum relatione, nos hic contra dominum suum inquisitionem facere, ob id nomine domini sui rogaret, ut eiusmodi inquisitionis copiam sibi faceremus, ut dominus suus se defendere posset intellecta inquisitione, cui respondimus nos in nulla inquisitione hic esse; sed de mandato imperatoriae Maiestatis domini nostri clementissimi expediti in aliis negotiis publicis regni cum dominis commissariis ad has partes essemus, nec de ulla inquisitione nobis constaret; et ita ille per nos dimissus est. Certum est multis iam negotium hoc constare, nihilominus nos omni conatu rem occultamus; ac examinatis iniungimus sub eodem iuramento, quod ad fatendum praestant, ne cuipiam quicquam de interrogatis, vel quod interrogati sint etiam, dicto vel scripto indicent.

Volebamus nos hinc conferre Sarospatacium, ut illis viciniore nobiles examinarem. Verum cum domini commissarii decreverint hic remanere per 14 fere dies, usi consilio domini generalis capitanei, visum est nobis quoque hic remanendum esse, ac nobiles illarum partium literis capitanei huc convocandos ac examinandos, cum et Agria, Debrecen et aliunde certas personas huc advenire expectemus, et praesertim duos colonos de Cheege, quorum opera Georgius Bochkaj in perferendis et mittendis literis usus fuisse dictum est.

Vbi autem rev^{ma} D^{tio} V. nos admonet, ut omni arte, omni studio, omnibus denique viribus utamur, quo aliquid in rem nostram eliciatur: credat rev^{ma} D^{tio} V. nos omni studio, diligentia, arte et omnibus viribus ingenii in id dies et noctes incumbere, ut clementissimo domino et imperatori nostro fideliter, diligenter et pro voto eius imperatoriae Maiestatis serviamus, nec quicquam à nobis quod ad iustum et solertem examinationem pertinere videtur, omittitur. Sed aliud accipere non possumus, nisi quod datur. Id quod D^{tio} V. rev^{ma} tunc cognoscet, cum omnium fassiones perlegerit.

Joannes Mjlyth per nos est examinatus. Joannes Bornemjzza, et quidam Stephanus Bojar ex aula imperatoriae Maiestatis nondum sunt reversi, qui debebunt examinari, nam illi locupletis testes poterunt esse, cum Joannes captivus diu in Transsilvania fuerit, alter vero peditum aulae vaivodae Transilvanensis capitaneum egerit. Expectamus etiam resolutionem de examinandis Bathori, Homonnaj, Banffj, et Kisvardensi, qui iam semel cum quodam contemptu recusarunt. Praeterea expectamus etiam D^{nis} V. rev^{mae} consilium, an in reditu nobis eundem sit ad montanas civitates ad inquirendum, uti proximis literis ad rev^{mam} D^{nem} V. scripseramus, nec ne. Nam qui illic examinandi sint neminem scimus praeter servitores Balassae, qui nostro iudicio examinari non poterunt. Quomodo enim illi contra dominum ipsorum fateri poterunt, cui fide sunt adstricti? Desideramus tamen consilium D^{nis} V. et voluntatem; ei nos accommodabimus. — — —

Jubet rev^{ma} D^{tis} V. me de omni re exacte et accurate ad se scribere, id quod ego ex animo facerem, ac singulorum fassiones ad verbum describerem, verum dominus prothonotarius dicit id praeter sum officium esse, nec licere, ut quisquam fassiones testium intelligat antequam ipse autentice exhiberet ei cuius exhibere intererit. Oro igitur rev^{mam} D^{nem} V. ne hac de re erga me graviolem animum concipiat. Si tamen ea Maiestatis imperatoriae clemens voluntas, et etiam D^{nis} V. rev^{mae} fuerit, ubi cognos-

vero, ego singulorum attestationes perscribam diligenter, ac ad eandem mittam *stb.*

Datum Cassoviae die 25 Februarii anno domini 1570.

Eiusdem reverendissimae Dominationis

studiosissimus servitor

G. Hozzwotj. mp.

Külczim: Reverendissimo domino Stephano Radecio, Episcopo Váradiensi, ac consiliario et praefecto camerae Hungaricae *stb.*

(*Eredeti Hungarica.*)

XVII.

1570. marc. 9. — Pozsony.

Radéczy váradi püspök és Kharling Miksának. Tudatják, hogy Balassa János fogságából megszökött.

Sacratissima caes. regiaeque Meiestas *stb.*

Hac nocte per cursorem expeditum Maiestati Vestrae sacr. de fuga Balassae significavimus. Jam diluculo facto, rem accuratius investigando, protulit nobis scriptum Balassae Mordaxius praesentibus inclusum, quod in porta cubiculi appensum fugiens reliquit. Nec aliud esse in causa fugae invenimus, quam ignaviam et desidiam custodum. Heri vesperi post caenam ante nonam horam capitaneo custode Rothkyrcherro cum uxore sua coenante et potante ipso vero Balassa in cubiculo incluso et non coenante, non cloaca, uti prioribus litteris nostris, re nondum satis explorata, scripsimus, sed *muro amplissimo penes cloacam perforato* aufugit, relicta post se porta choacae intrinsecus occluse, quam custodes fuga animadversa difficulter aperuerunt. Ductos fuisse equos heri Balassio, quibus aufugit, intelligimus. Quo fit ut res haec practica, de qua semper metuimus, ab eo sit in effectum deducta. Ac nisi puer Balassae relictus dominum conventurus in cubiculum accessisset dominumque non adesse significasset, ne tum quidem fuga a capitaneo custode cognosci potuisset. Puer innocens mansit: conscius una secum aufugit. Narrat puer relictus, quod heri vesperi, ubi post octavam dominum convenisset, fuisset ab eodem eiectus et dictus sibi, ne rediret in cubiculum ante tactum nonae; nam haberet orationes quas ex usu absolute deberet. Puer iuxta condictum domini ad horam nonam rediens, lumine incenso, dominum non invenit, retulitque id statim capitaneo Rothkircherro. Quod ubi capitaneus intellexisset, puer fere ab eo vulnere in caput illato extinctus est: et haec amplior ea de re certitudo est. Puerum interim ulteriori exami-

nationi una cum capitaneo Rothkirchero et custodibus detineri iussimus. Atque hoc pacto mandata aliquot, gravis et ampla instructio Maiestatis Vestrae sacr., nostra frequens admonitio capitanei et custodum negligentia in irritum venit. Uxor instrumenti fugae intulit, nam alius nemo potuit: quum admissi absque respectu conspicerentur et evolverentur. Ob id aliquando suasum fuit, ne uxores admitterentur; nam et Dobonem quondam uxor in Transilvania detentum, eliberasset. Instrumenta autem reperta sunt vectis ferrea, terebella, funis, cuneus ferreus, forceps. Hinc videri potest, qua diligentia usus sit capitaneus, quod angulos cubiculi prout commissum erat, singulis diebus non pervestigavit. Consilium nullum superest, nisi ut arces Maiestatis Vestrae sacr. ab eo quamprimum recipientur: cum audimus ex Veteri Zolio ipsum omnia fere asportasse. *stb.* Posonii die 9. Martii 1570.

Sacr. caes regiaeque Maiestatis Vestrae.

Humili fidelesque servitores

Electus Varadiensis mp.

J. liber baro à Kharling mp.

(*Eredeti Hungarico.*)

XVIII.

1570. decz. 11. — Speier.

[*Trautson*] *Forgács Ferenczcel tudatja, hogy mentegető levelét, mely szerint neki a Dobó-féle ügyről tudomása sem volt, ő felségének bemutatta; de a császárnak kezénél Forgácsnak bujtogató levelei ellenkezik mentségeivel.*

Magnifice ¹⁾ domine, amice observandissime.

Redditae sunt mihi literae D^{nis} V. ex quibus lubenter intellexi D^{nem} V. in illa causa non ignota, bonam et diligentem navasse operam. Id enim ut honeste et recte esse factum, ita honori, laudi, ac commodo Dⁿⁱ V. fore arbitror, praesertim si in eadem causa porro aliquid operae ac studii fideliter ponendum esse duxerit.

Ceterum quod ad D^{nis} V. personam attinet, non dubito eandem in memoria habere benignam illam gratiam quam divus quondam imperator Ferdinandus etc. inclitae memoriae, et modernus iam imperator Maximilianus secundus dominus noster clementissimus, ex singulari mansuetudine et clementia Dⁿⁱ V. fecerint, quae satis abunde testatur, D^{nem} V. nec honestam, nec iustam ullam earum rerum, quae voluntate eiusdem acciderunt, habuisse causam. Eius enim generis literae Dⁿⁱ V. manu scriptae atque

¹⁾ Forgács már nem volt püspök: azért nem »reverendissime.«

ad plurimos diversosque homines corrumpendi, abalienandi et ad defectionem persvadendi causa missae, apud sacram caesaream Maiestatem extant, quae sane Dⁿⁱ V. purgationi atque excusationi nequaquam congruere videntur. Pro meo tamen benevolo in D^{nm} V. animo, non dubitavi et literas eiusdem et excusationem sacrae caesareae Maiestati diligenter proponere; quidquid porro ad reconciliandum Maiestatis caesareae animum a me praestari poterit, nihil benevolentiae, studii, diligentiaeque praetermittam. Id, quod ad memoratas D^{nis} V. literas rescribere volui. Spirae XI. die Decembris. Anno Domini M.D.LXX.

Más kézzel: Francisco Forgach de Gijmes.

(Egykorú a cs. cancelláriában készült irat, Hungarica.)

XIX.

1571. marc. 1. Pozsony.

Dobó folyamodránya a királyhoz, melyben szabadlábra helyezését vagy legalább nejének hozzábocsátását kéri; meghírja a királyt gyámleánya Dobó Domokos árrájának lakadalmára. Vége a János, Zs ditiójában levő birtokai védelmezéséért esedez.

Sacratissima Romanorum imperatoria Maiestas. *stb.*

Juxta dei optimi maximi et sacrae imperatoriae Maiestatis Vestrae benignam voluntatem, sub diuturna ac durissima custodia istius crudelissimi carceris, et alioquin meo corpore satis miser et imbecilis adhuc affligor, ergaque humiles meos clamores benignae Maiestatis Vestrae sacrae imperatoriae aures eousque sunt oclusae, ut ne minimam quidem partem meae submissae deprecationis a Maiestate Vestra sacra adhuc humillime impetrare potui. Pientissime ergo caesar talis veterani et maxima infirmitate exhausti servitoris, qui Maiestatibus Vestris sacris, universae videlicet Austriacae domui, cum universa sua familia perpetuo fideliter et constanter inservivit innocentiae clemens respectum habendo, iam-iam tandem clementer recordare, eiusque deprecationi benignas aures porrigere ac voti compotem reddere ut digneris, propter deum maximum quam humillime supplico. Sub idem enim temporis quo in his vinculis teneor, filia condam Dominici Dobo fratris mei uterini orphana, quam sub tutela mea habui et enutriv, magnifico Stephano Pereni comiti comitatus Ugocha legitimo matrimonio desponsata est, cuius restitutioni primus dies mensis Julii per dictum Pereni à me expostulata est; cuius virginis mater cum ad secunda vota se contulisset, quam inordinate et ignominiose e nostra domo et ipsa sit ex-

trusa, Maiestatem Vestram sacram non latere scio. Si ergo et dicta virgo orphana tam incuranter et dedecore emaritari et extrudi contigerit, mea domus et familia plane coram omnibus exosa et infamis haberi incipit eamque adire abhorrebit, me enim quasi omnis ingratitude ergaque fratres alienitatis universus populus reum et parentem esse existimabit, sicque et sors filiae meae, cum et ego deo maximo volente ea non caream, omnino ignominiosa et contemptibilis erit futura; quod ut non contingat deusque maximus avertat, Maiestati Vestrae sacrae uti imperatori piissimo et clementissimo per superos et felicem Maiestatis Vestrae sacrae vitam humillime supplico, ut iam tandem meae calamitati finem benigne faciendo, dignetur Maiestas Vestra sacra liberum me restituere, ut eius orphanæ virginis pia ac diligens cura cum praesentia mea possit diligentius exequi alioquin enim non solennitas nuptialis sed celebratio funeralisque pompa die dicto celebratur eritque futura.

Porro iam dictae virginis parens Dominicus condam Dobó in vivis adhuc existens, quanta servitia fidelia diversis in locis tam erga Maiestatis Vestras sacras, quam regnum et praesertim in obsidione Lippensi exhibuerit, plane omnibus constat, qui omnium primus in expugnando murum ingressus est, item oppidum Zathmar cum obsideretur per Turcas, eius praesentia intus oppido existens quid profecerit, alterius declarationi committo. Respectum itaque benignum Maiestas Vestra sacra ipsius et totius familiae nostrae servitiorum ac orphanæ virginis clementer habendo, supplico humilime Maiestati Vestrae sacrae dictam nuptiorum solennitatem praescripta prima mensis Iulii die in domo mea Zeredniensi futuram, sua maiestali praesentia dignetur benigne condecorare, quam Maiestatis Vestrae gratiam donec vivo humillime et perpetuo reservire studebo.

Ubi vero Maiestas Vestra sacra adhuc nihil clementi de liberatione mea statuere dignabitur, meaque ingens calamitas ulterius prolongari debet, supplico saltem in eo Maiestati Vestrae sacrae quam humillime propter deum, dignetur meam coniugem ad me mittere, cum qua, ut tam de emaritatione et restitutione virginis quam eius sponsalitiis ac reliquarum rerum id contentium ordinatione possim colloqui disponereque, et cum advenierit, illi cui intererit clementer mandare ut interim donec apud me manserit (cuius apud me conservatio praesertim propter instantem et appropinquantem nuptiarum diem locique ipsius et itineris ob longam distantiam quam in veniendo et redeundo per mensem vix perficere potest, non longa fiet) continuo liceat apud me manere; quam Maiestatis Vestrae sacrae erga tam imbecilem fidelem eiusdem subditum gratiam deus maximus optimus retribuat.

Ceterum quia ipsius virginis tam mater quam reliqui consanguinei et affines maiori ex parte in ditione et sub potestate Transilvanici sunt constituti manentque salva Maiestatis Vestrae gratia, humillime à Maiestate Vestra sacra intelligere et certior fieri cupio, ad dictam solennitatem nuptialem et convivium in domum meam, an liceat eos invitare et admittere aut non, absque enim clementi Maiestatis Vestrae sacrae voluntate eos nec invitare nec in domum meam intromittere volo vel cupio,

Postremo imperator clementissime, sic mihi audire contigit ut Transsilvanus et sui subditi postulant, ut bona haereditaria fidelium subditorum Maiestatis Vestrae sacrae in illis comitatibus, quos Maiestas Vestra sacra sibi possidenda concessit, habita, a suis legitimis dominis abalienarentur, ipsisque omnino possidenda relinquerentur. Itaque cum certum sit plurima bona fidelium subditorum Maiestatis Vestrae sacrae in illis comitatibus haberi, pro quibus apud Maiestatem Vestram sacram et eos humillime instare non dubito intelligoque, mihi quae certa bona in illis comitatibus sint, quae bona etsi tot disturbia intercessere, nequaquam tamen eorum possessioni abstinui, imo uti legitimus haeres possedi et obtinui possideoque etiam modo, quae bona non diu per Franciscum Nemethy saltem ante obsidionem Tokayensem fuerant suis servitoribus distributa et per eos distrahuntur etiam modo: ius tamen meum integre in eis conservo et possideo. Quapropter supplico et in eo humillime Maiestati Vestrae sacrae ut cum legato Transsilvanico dignetur inter suos fideles subditos et de eisdem bonis meis quam benigne recordare et tractare, ut ab eorum mala et illegitima possessione dicta mea quoque bona liberentur mihi quae tanquam legitimo haeredi possidenda restituantur. Super his omnibus ut sacra imperatoria Maiestas Vestra post tantas ingentes et diuturnas misérias iam tandem recordare et misereri clementesque et benignissimum cum libertatione responsum dare dignetur, propter deum maximum Maiestatis Vestrae et dominae imperatricis charissimumque liberorum felicissimam et longaevam vitam, quam humillime supplico. Datae ex castro Posoniensi mensis Martii prima die, anno DLXXI.

Eiusdem Maiestatis Vestrae sacrae

humilis subditus et captivus
Stephanus Dobo de Ruzka.

(*Eredeti Hungarica.*)

XX.

1571. marc. 13. Prága.

Miksa resolúciója Trautson által Dobó marc. 1-jén kelt folyamodására.

Illustrissimus Dominus Trautsemius Stephano Dobo de Ruska comiti Barsiensi.

Magnifice domine stb.

Quas prima die Martii. D^{nis} V. ad sacram caes. Maiestatem dominum nostrum clementissimum atque ad me dedit literas, Maiestati suae ipse exhibui. Quibus perlectis Maiestas caes. in hanc sententiam clementer se resolvit, eamque per me Dⁿⁱ V. significandam esse duxit. Videlicet quod Maiestas sua plane statuerit absolutis hic nonnullis regni Bohemiae negociis, isthuc se brevi recipere, atque ad res Ungariae cogitationes atque studia sua convertere: interea Magnificentiam Vestram decere hunc tam exignam moram aequo animo tolerare.

Quod vero ad licentiam invitandi ad nuptias consanguineos et propinquos in ditione serenissimi principis Transsilvaniae existentes, attinet: Maiestati suae magis quidem probari si eiusmodi invitatio praetermitteretur; si tamen D^{nis} V. aliquos omnino nuptiis adesse desideret: quanto pauciores ex aliena ditione accerserentur, tanto id Maiestati suae gratius fore. Num vero Maiestas sua familiarem aliquem, vel aulicum suum ad nuptiarum solennitatem illuc mittere velit, nihil de eo adhuc certi constitutum est. Clementissime tamen Maiestas suae consentit, ut D^{tio} V. suam accersere coniugem et eam apud se aliquandiu retinere possit, de qua etiam re sua Caesarea Maiestas ad Posonienses officiales litteras scriptura est.

De honorum vero possessione, de quibus D^{tio} V. in literis suis mentionem facit D^{tio} V. rationem illius negotii suo tempore cognoscet. Id Maiestas Caesarea ad D^{nis} V. litteras me respondere voluit stb.

Datum Praegae die XIII. menis Martii anno LXXI.

(Egykoru másolat. Hungarica.)

XXI.

1571—72 (?)

A Kenderessy István árulása és hamisításai ügyében a magyar tánczosok elé terjesztett királyi leirat fogalmazványa.

Decretum pro consiliariis Hungaris in negotio Kenderesy.

Cum non ita pridem sacrae caes. regiaeque Maiestati, domino nostro clementissimo dominus Gabriel Maylat humilime exposuerit, Stephanum Kenderessy sibi viva voce retulisse, exhi-

bitisque ea de re literis tam a Maiestate Sua quam vicecancellario subscriptis demonstrasse, quod cum caes. Maiestate egerit de recuperandis ipsius Maýlotii bonis in Vogaratsch (Fogaras) castro Transsilvaniae sitis, quodque Maiestas Sua opera ipsius adducta eorundem bonorum restitutionem suscepit promovendam; item quod ipse Kenderesius cum sibi propter nonnulla Maiestatis Suae magni momenti negotia hac illac peregrinandum esset, causam illam singulis Maiestatis Suae consiliariis diligenter commendaverit; prout haec omnia ex adiuncto Maylatii scripto litera A.¹⁾ signato latius patent. — Quia vero nec Maiestas caes. regiaque, nec vicecancellarius tale quippiam a praedicto Kenderesio vel quovis hominum unquam propositum nedum tractatum vel ad ipsum Kenderesium per litteras aut alio quovis modo delatum fuisse meminisse potuerunt: Sua Maiestas rei novitate variisque coniecturis mota, non immerito eam de dicto Kenderesio concepit opinionem, quod vanis rerum indicii domino Maylatio impositurus, assertas caes. Maiestatis litteras, eidem Maýlatio exhibitas in quibus de loco Vogaratsch mentio fieri assertitur, ipsemet de industria excogitaverit ac conscripserit et fortassis aliarum etiam complurium sinistrarum machinationum conscius sit; ideoque eundem custodiae tradi et de adiunctis interrogatoriis littera B. signatis aliquoties examinari curavit. Quid autem ad singula protulerit, ex eiusdem responsis littera C. notatis apparet. Inter alia autem manifeste confessus est, se caes. Maiestatis litteras schedulam quandam iisdem affigendo adulterasse.

Praeterea in sui excusatione apud caes. Maiestatem adiunctam supplicationem littera D. signatam produxit. — Visum autem fuit Maiestati Suae dicta Kenderesii responsa ad capiendam desuper uberiores informationem domino Maylatio esse exhibenda. Qui Maiestati Suae ternas Kenderesii litteras ad ipsum Meylotium hungarico idiomate scriptas, littera E. signatas originaliter transmisit, simulque exposuit ut accusatorem ageret, sed caes. Maiestati ea saltem denunciare voluisse, quae in negotio, quod sibi videtur, pro arbitrio statuere possit.

Quia vero ex litteris illis, id quod *Kenderesius antea negaverat, manifeste apparere videatur*, quod scilicet eo modo *Kenderesius a domino Maylotio pecunias extorquere voluerit* et propterea ipsi non solum de componendis ex sententia rebus spem fecerit, sed etiam affirmaverit et Maiestatem Suam hac de re cum domino Bekes egisse et ipsum etiam, ut supra dictum est, causam eam (quod tamen vanum et confictum esse ipsemet fateatur) Maiestati caes. ac supremo eiusdem curiae magistro caete-

¹⁾ Sajnos hogy úgy ezen, mint a többi melléklet veszendőbe ment.

risque consiliariis commendasse. Sua itaque Maiestas ternas litteras ipsi Kenderesio originaliter exhiberi copiasque earundem communicari iussit, qui chyrographum et sigillum recognovit illasque litteras eo quo ex adiuncto scripto littera *F.* signato patet modo excusavit.

Praeterea idem Kenderesius specialis scripto littera *G.* signato obtulit se varios tractatus praesertim vero ea quae superiori anno 69. in Transsilvania de Joanne Balassa, Stephano Dobo et aliis fuere agitata, propalaturum.

Et quamvis pluries ipsi iniunctum fuerit et quocumque posset modo litteras et documenta illa nancisceretur; semper tamen ea est usus excusatione, se id quoad in vinculis detineretur, praestare non posse.

Porro quia saepedictus Kenderesius aperte professus est, se non solum tractatum Transsilvancorum cognitionem habere, sed originalia etiam principalium litterarum in negotio illo ultro citroque datarum nancisci posse, suae proinde Maiestati non abs re in mentem venit, ipsum fortassis iisdem tractatibus, litteras adulterinas conscribendo intervenisse, praesertim cum Balassa litteras per ipsummet productas et suo nomine ad principem Transsilvaniae et dominum Bekes scriptas repudiavit, nec pro suis acceptare voluerit. Ideoque Sua Maiestas ea de re tunc statim ipsum Kenderesium audiendum duxit. Qui non obscure innuit se quidem ipsius Balassae nomine aliquam epistolam adulterinam confecisse, id autem palliare voluit, sicut ex copia sui scripti sub littera *H.* liquet.

Cum itaque ex multis et evidentibus quae undique emergunt, coniecturis atque indiciis manifeste appareat, eundem Kenderesium minus recte sibi esse conscium at ex viva ipsius relatione constet, *quod litteras caesareas schedulae cuiusdam affixione adulteraverit, dominum Maylotium, ut ipsum argento emungeret, spe vana suspensum tenuerit; falsas quoque litteras Balassae nomine confecerit*, ac praeterea exactam tractatum Transsilvanicorum notitiam prae se ferat, litteras quoque ea in re ultro citroque scriptas originaliter nancisci posse innuat; ad haec annis abhinc aliquot non levis etiam contra ipsum suspicio orta sit et propterea in vincula coniectus, postmodum vero ex gratia iterum dimissus fuerit: sua proinde Maiestas caesarea regiaque a dominis consiliariis Hungaris iam hic congregatis clementer postulat ut re probe cognita, diligenterque ac matura deliberata, Maiestati Sua quid de saepedicto Kenderesio statuendum videatur aperire velint, cum Sua caes. Maiestas nil magis desideret quam veritatem, quocumque modo id legitime fieri possit, investigare. Exequuturi sunt in eo praedicti domini consilarii Hungari omnimodam

Maiestatis suae voluntatem; quibus quod superest caes. regiaque Maiestas gratia atque clementia sua benigno admodum est propensa.

(Fogalmazvány.)

XXII.

1572. marc. 28.

Miksa leirata Rudolf és Ernő főherczekhez, hogy az összeesküvéssel vádolt magyar urak ügyét a magyar tanczosok s azok kik az elfogatásokr véleményadásra szólítottak, vegyék tárgyalás alá s a főherczek biztossítsák a rendeket Miksa jó indulatáról.

Maximilian der annder stb.

— — — — —
 Über das auch Eure Liebden hievor wegen des Dobo Istwan, Johann Balassa vnnd Caspar Homonnaj sonnlich vnd gehorsamlich intercediert, beschiecht solches yezt auch von allen ständen vnnsrer cron Hungern in gmain; wie disz ain sonnderer derwegen in ir landtags anntwort inserirter articl wermag. Nun wären wier in dem sowol als in annderm, zuorderist E: L: vnnd dann inen den getrewen ständen zu wilfarn nit vngenaigt, daneben aber vnnsrer reputation vnnd hochait in gueter achtung zu haben, auf das durch zu uil vbrige wilfarung vnns an derselben nichts benommen werde. Demnach vbersenden wier hieneben etliche scrifften E. L., daraus zu vernemen waserlai sachen wider ermelte dreÿ personen anfangs sein fürkhumen, die vnns bewegt haben, gegen inen das so biszherr fürgeloffen, vnnd darin sy noch steen, nach vnnsrer hungrischen rath vnnd etlicher fürnamisten hungrischen herrn vnnd vom adl rath vnd guetbedunckhen vnnd mit aller ständt vorwissen auf gemainen landtag verschinen neuen vnd sechzigisten jars fürzunemen. Vnnd gesinnen an E. L. vätterlich vnnd genadiglich begerent, E. L. wellen erstlich die jhenigen hungrischen rath vnnd lanndsleuth so hievor vber diser sachen gesessen, mit solchem aufmerken das iren khainer vbergangen werden, vmb der offension willen, dafür es dieselben, wanns beschehen solle, achten mechten, zu sich erfordern, vnd im fahl deren etliche mit todt abgannen oder sonst der zeit nit verhanden, nach der vberigen vnnd gegenwüertigen sonndern rath guetachten, an derselben stell anndere herzu ziehen, vnnd mit inen alles vleisz berathschlagen, vnnd ir aller guetbedunckhen mit allen vmbstannden, was in angemelter wichtigen sachen vnns, one vnnsrer dignitet vnnd hochait nachtl vnnd verkhlainerung zuthuen oder zulassen sey, förderlich hieher ver-

ordnen wellen, vnns darauf aines entlichen beschaidts zu enntschliessen, vnnd desselben zuuorderist E. L. vnnd mergedachte gemaine stanndt vnnser cron Hungern auf obangemelte ire intercessionen zuerindern haben.

Insonderhait aber haben E. L. neben den anndern schriff-ten zwey schreiben in hungrischer sprach, ains von dem Francisco Forgatsch, gewesznem bischof zu Wardein, vnnd das annder vom Giulaffi Laszlo auszganngen, welche erst seithero vnns sein zuekhumen, darinn das jhennig dessen anfangs dises gannzen hanndls obangemelte personen beschuldigt worden, sonnderlich souil den Ballasa Janusch betrifft, guetermassen gesterckht wurdet; welche zwey schreiben E. L. den hierzuegezognen sonndern hungrischen rathen vnnd lanndtleuten auch fürlegen wellen, daraus souil desto mer, für vnns zubedenckhen fassen mügen, doch sollen E. L. solche zwey schreiben als palt widerumb zuruckh nemen, vnnd die hinnach vnns neben anndern schriff-ten widerumb zuekhummen lassen.

Unnd im fahl die hier zuegezognen rath auch herrn vnnd vom adl mit ihren ratschlogen auf diser drey personen begnadung abermals giengen, mügen E. L. inen die vertröstung thuen, das E. L. gueter zuuersicht auf ir weitere intercession solches bey vnns zu erhalten.

Wann wir aber auf dato aigentlich nit wissen khonden, ob Johann Ballasa auf die an in auszganngen citation vnnd ober-schickhtes glait werde gewiszlich erscheinen, oder ob ime auch das glait also zeitlich zuekhumen, dasz er ehe dann E. L. dise handlung werden fürnemen, zeitlich genug wierdet compariren khünden vnnd aber E. L. dannoch auch im selben fahl wissen, wes sy sich sollen verhalten, so ist disz vnnser gnadiger will vnd mainung, das E. L. in fahl er Balassa nit gegenwürtig, was sein person insonderhait belanngt, darunter sonnderlich auch die obangezaigten zwey, des Francisci Forgatsch vnnd Giulaffi hungrische schreiben verstanndem werden, als die zum maisten taill ine antreffen, anfangs der handlung den hierzuegezognen sonndern, räthen, auch herrn vnnd vom adl nit sollen fürlegen, sonnder allain das was zu des Dobo vnnd Homonnay sachen diennstlich ist.

Vnnd wann dann vber disz E. L. die notturfft werden eingenumen haben, aller erst dann wellen E. L. ir der rath auch herrn vnd vom adl guetbedunckhen erfordern vnd anheren, was gegen dem Balassa, als er auf beschehne citation vnd vber-schickhtes glait (sonnderlich da man des gewiss, das ime dasselb zeitlich gnuag ist zuekhumen) weiter fürzunemen sein mechte, vnnd wellen allszdann vnnsz dessen souol als des anndern vnn-

der ainst berichten, vnns darüber gleich auch entschliessen khünden. — — — — —

Geben in vnnsrer statt Wienn den acht vnnd zwainzigsten tag Martii, anno im zway vnnd sibenzigsten stb.

Külczim : Den durchleuchtigen hochgebornen Ruedolphen vnnd Ernten gebrüedern, ertzherzogen zu Österreich stb.

(Eredetije a comitilia hungarica-k közt.)

XXIII.

1572. april 12. — Pozsony.

Rudolf és Ernő főherczegek tudatják Miksával a két pártra szakadt magyar tanácsosok véleményét a Dobók megkegyelmezése módjában s az országgyűlésre meg nem jelent Balassa dolgában.

Sacratissima caes. et regia Maiestas, domine et genitor colendissime stb.

Iniunxerat nobis M^{tas} V. sacr. elapsis proxime diebus, ut negocia Joannis Balassa, Stephani Dobó et Gasparis Homonnay, s. M^{tis} V. consiliariis Hungaris et ceteris omnibus qui antea praesente s. M^{te} V. huic consultationi interfuerunt, proponere et in casu quo gratia tribus illis personis fienda foret, sententiam illorum exquirere deberemus, quibus scilicet modis gratia haec impertiri queat, ut dignitas et autoritas s. M^{tis} V. illaesa integraque consistat.

Ubi itaque hodierna die s. M^{tis} V. consiliarios et ceteros qui antea huic consultationi interfuerunt et ad manum haberi potuerunt, convocassemus, quaesitis illorum sententiis, quantum ad Dobonem et Homonnay attinet, in hoc omnes concordant ut M^{tas} V. s. habito benigno respectu nostrae intercessionis et humilis supplicationis statuum et ordinum huius regni, gratiam suam illis largiri dignetur. De modo tamen, quo gratia talis cum dignitate s. M^{tis} V. fiat, fuerunt discrepantes et in duas fere partes divisae sententiae. Una consulente ut gratia fiat simpliciter, cum hac declaratione, in praesentia statuum facienda, quod M^{tas} V. s. habita clementi ratione nostrae intercessionis et supplicationis etiam Statuum et regni, suam ab illis indignationem amovet eosque dimittit liberos ea spe quod imposterum bonorum et fidelium constantiumque servitorum officia sint praestituri. Nec faciendam esse mentionem, an aliquid aut quomodo erga M^{tem} V. s. deliquerint, eo quod hoc pacto illorum integritas et aestimatio apud regnicolas passura videatur detrimentum. Altera vero suadente ut postquam illi duo a nobis cognoverint gratiam ipsis esse factam, nos sequerentur Viennam, atque ibi idoneo aliquo tempore pub-

lice ad pedes M^{ti} V. s. procidentes seseque humiliantes, M^{ti} V. s. gratias agerent, quod indignationem suam ab illis amoverit et in gratiam eos receperit: offerendo se pro hac gratia suam fidem et constantem omni tempore erga M^{tem} V. s. promptitudinem; quodque eo facto litteras reversales hac de re M^{ti} V. s. dare debeant. Cuius suae sententiae non paucas etiam dixit rationes, omnes eo tendentes, ut appareat, non iniuria illos fuisse detentos et gratiam quoque non super re nulla sed aliqua illis esse factam. In casu autem, quo Dobo propter suam infirmitatem personaliter hoc facere nequeat, posse hoc praestare loco ipsius filium suum nunc istic existentem.

Quas diversas partium sententias M^{ti} obsequenter perscribendas duximus, ut cognito quid actum sit, nos de sua ulteriori benigna voluntate quamprimum edocere possit.

Et postquam Joannes Balassy habito etiam salvo conductu non comparuit; quaesivimus ab iisdem, quos diximus, quid ultra de illo videatur faciendum: qui unanimiter concordant, negotium illius relinquendum esse in eodem, quo hactenus fuit, statu, usque ad futuram dietam: eo quod ne forte interea suadentibus amicis M^{tem} V. s. debito modo placaturus videatur, vel si hoc negligat, M^{tas} V. s. in dieta illa de eo statuere queat, prout illius delictum et contumacia mereantur.

Quod ipsum quoque s. M^{ti} V. significandum duximus *stb.*
Datum Posonii XII. die Aprilis anno domini MDLXXII°

Eiusdem sacratissimae Maiestatis Vestrae

obsequentissimi filii

Rudolphus mp.

Ernestus mp.

(Eredeti, Hungarica.)

XXIV.

1572. april 15. Bécs.

Miksa Rudolf és Ernő főherczeghez. Dobónak és Homonnaynak a magy. tanácsosok egyik részének véleményét fogadrán el, meglegyelmez. Balassát sem akarja kétségbeesésre hajtani s azért kiengesztelésével a két főherczegyet bizza meg.

Maximilianus secundus . . . *stb.*

Serenissimi principes, filii charissimi. Accepimus Dilectionum Vestrarum litteras die duodecimi aprilis de negotio Joannis Balassae, Stephani Dobonis et Casparis Homonnaÿ ad nos datas, quibus nos D^{nes} V. pro sua obsequentia, quid hac in re videatur fidelibus nostris consiliariis Hungaris et ceteris, qui antehac huic consultationi fuerunt adhibiti, sufficienter edocuerunt ac de nostra mente ulterius informari petierunt. Ac sicuti

ea omnia à D^{bns} V. paterno et benigno admodum animo accepi-
mus, ita iisdem nostram hac in parte sententiam atque volunta-
tem citra moram duximus aperiendam. Ideoque D^{nes} V. latere
nolumus, quod licet adversus praefatos Balassam, Dobonem et
Homonnay non abs re aliquid indignationis conceperimus et in
ipsos meriti gravius aliquid statuere possimus: benigna tamen
ratione habita accuratae intercessionis ab omnibus incliti illius
nostri Hungariae regni statibus atque ordinibus, inprimis vero a
D^{bns} etiam V. interpositae, erga ipsos gratia potius et mansuetu-
dine, quam iuris rigore uti decrevimus.

Quia vero de modo gratiae concedendae sententiae variant
hocque loci de conservanda etiam autoritate atque existimatione
nostra agatur, nos sane eandem neutiquam arbitramur negligen-
dam. Idcirco postposita prima, qua nostrae dignitati minus con-
sultum videtur, secundam eosdem in gratiam recipiendi rationem
clementer admittimus, volentes ut Casparus Homonnaÿ D^{nes} V.
huc in aulam nostram sequatur, idoneoque loco, tempore et modo
gratiam sibi factam nostrae clementiae atque benignitati accep-
tam referat, fidemque et obedientiam constantem et sinceram
inviolabiliter deinceps quovis loco et tempore retinendam et com-
probendam offerat.

Idemque Stephanus Dobó etiam, cum per valetudinem non
difficulter accedere possit, ibi loco et nomine nostro D^{bns} V. per-
sonaliter, hic vero coram nobis per filium suum praestet.

Porro ad Joannem Balassam quod attinet, licet negotium
illud communi et unanimi omnium voto atque sententia in eo
quo hactenus fuit statu ad futuram usque dietam relinquendum
videatur: nos tamen ipsum in eo loco intra spem et metum diu-
tius teneri suspensum, periculi plenum, ideoque longa satius
iudicamus illum idoneis modis atque rationibus ad debitam po-
tius obedientiam reduci, quam animo fluctuantem ad desperatio-
nem adigi. Ac proinde a re minus alienum videtur, ut D^{nes} V.
respondendo ad supplicationem iisdem suo nomine oblatam,
quam praesentibus adiunctam remittimus, ipsi ostenderent: eam
esse animi nostri clementiam, ut de gratia obtinenda minime am-
bigendum videatur, simulque suaderent ut tum salvo conductu
tum in primis aequanimitate nostra contentus, sine mora sese in
aulam nostram conferret, seque ac causam suam benigno arbitrio
nostro subiiceret, sibi quoque omnino persuasum haberet, ipsum cle-
menter tractatum iri, affirmando, D^{nes} V. pro sua in ipsum affec-
tione nunquam tale quippiam esse suasuros unde periculi aliquid
verendum videatur. Quemadmodum etiam nobilis fidelis nobis di-
lectus Joannes Trautson *stb.* intimus consiliarius et supremus
noster curiae magister ipsi in eandem sententiam scribet. — —

Datum in civitate nostra Vienna, die decima quinta Aprilis anno domini MDLXXII. *stb.*

Earundem Dilectionum Vestrarum

bonus parens
Maximilianus mp.

Vidit Jo. Bapt. Weber mp.

Külczim: Serenissimis principibus Rudolpho et Ernesto . . . *stb.*

(Eredeti, a comit. hung. közt.)

XXV.

1572. april 16. Pozsony.

A szabadság bocsátott Dobó István térítvénye.

Ego Stephanus Dobo de Ruzka fateo et recognosco per praesentes quibus expedit universis. Cum sacra Romanorum caesarea Hungariaeque et Bohemiae regia Maiestas, dominus meus clementissimus, ratione accuratae intercessionis ab omnibus incliti istius regni Hungariae Statibus atque Ordinibus, imprimis vero a serenissimis principibus, dominis meis clementissimis Rudolpho et Ernesto archiducibus Austriae factae, suam erga me conceptam indignationem deponere et erga me gratia potius et mansuetudine, quam iuris rigore uti dignata sit, ea conditione ut hanc gratiam loco et nomine suae Maiestatis praefatis serenissimis principibus dominis meis clementissimis hic Posenii ipsemet, isthic vero Viennae filius meus meo nomine Maiestati suae caes. acceptam referre deberem, me invicem recipisse ac promisisse, sicuti recipio ac promitto, me illa obedientiae officia submisso praestitutum fidemque et obedientiam constantem et sinceram erga Maiestatem suam caes. eiusdemque posteritates, legitimas in regno Hungariae successores inviolabiliter deinceps quovis loco et tempore retenturum et comprobaturum, neque ulturum unquam eam in quam destinatus fui custodiam, sive per me ipsum, sive per alios. Harum mearum reversalium vigore et testimonio, sigilli mei et manus propria oppositione munitarum, quae datae sunt Posenii die decima sexta Aprilis anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo secundo.

(Sig. impr.)

Idem fidelis servitor
Stephanus Dobo de Ruzka
manu propria.

(Eredeti Hungarica.)

